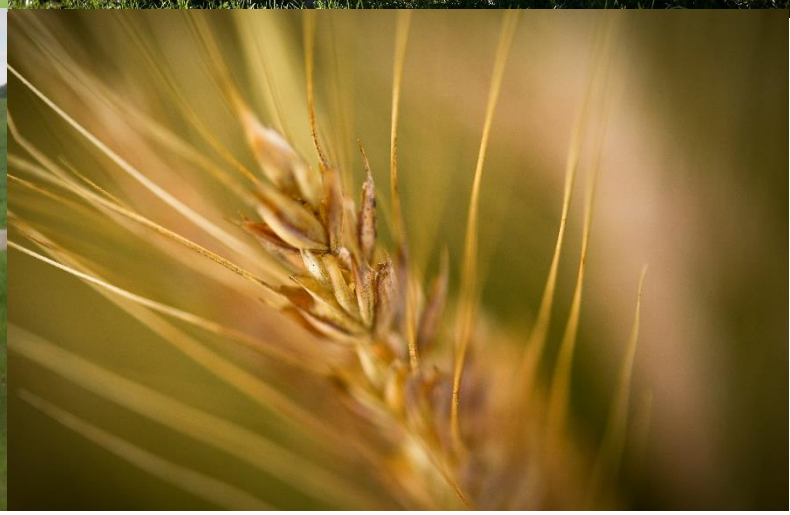

Jordbruksforhandlingene 2019

Krav til ramme og fordeling

Arbeidsdokument av 29. april
Jordbrukets forhandlingsutvalg

NORGES BONDELAG

NBS

Innholdsfortegnelse

1 SATS PÅ FRAMTIDAS LANDBRUK – OVER HELE LANDET 5

1.1 REDUSERT INNTEKTSGAP 5
1.2 ØKT BRUK AV NORSKE RESSURSER 5
1.3 STYRKE LØNNSOMHETEN I KORNPRODUKSJON 5
1.4 INNOVASJONS- OG VEKSTPAKKE FOR GRØNTNÆRINGA 6
1.5 INVESTERINGER FOR FRAMTIDA 6
1.6 MILJØ- OG KLIMAVENNLIG MATPRODUKSJON 6
1.7 STYRKE VELFERDSORDNINGENE 6
1.8 VELFUNGERENDE MARKEDSORDNINGER OG STERKT IMPORTVERN 6
1.9 PRIORITERINGER OPPSUMMERT 7
1.10 EGEN PROSESS OM KLIMAAVTALE FOR JORDBRUKET 7

2 GRUNNLAGET FOR JORDBRUKSFORHANDLINGENE 2019 8

2.1 HOVEDAVTALEN FOR JORDBRUKET 8
2.2 STORTINGETS MÅL FOR JORDBRUKSPOLITIKKEN 8
2.3 NY REGJERINGSPLATTFORM 10
2.4 STORTINGETS BEHANDLING AV JORDBRUKSOPPGJØRET 2018 12

3 SENTRALE UTVIKLINGSTREKK I NORSK JORDBRUK 13

3.1 UTVIKLING I AREAL, VOLUM OG SJØLFORSYNING 13
3.2 INNTEKTSUTVIKLINGEN I JORDBRUKET 14
3.3 INNTEKT OG INNTEKTSUTVIKLING FOR ULIKE PRODUKSJONER 18
3.4 INNTEKTSUTVIKLING OG LØNNSNIVÅ FOR LØNNSTAKERE 21
3.5 JORDBRUKET SAMMENLIGNET MED ANDRE GRUPPER 21
3.6 KOSTNADER FOR IKKE-VARIGE DRIFTSMIDLER 22
3.7 VOLUMENDRING I 2020 23
3.8 PRODUKTIVITETSENDRINGER FOR DRIFTSKOSTNADER 23
3.9 KAPITALKOSTNADER 24
3.10 PRODUKTIVITET 25
3.11 PRISENDRINGER I MARKEDET 26

4 RAMME OG FINANSIERING 27

4.1 KRAV TIL ÅRETS JORDBRUKSFORHANDLINGER 27
4.2 FINANSIERING AV KRAVET 29
4.3 ØKONOMISKE UTSLAG AV KRAVET 31

5 HOVEDPRIORITERINGER I ÅRETS KRAV 34

5.1 LANDBRUK OVER HELE LANDET – OPTIMALISERING AV GRAS- OG KORNPRODUKSJON 34
5.2 INNTEKTSUTJEVNING 35
5.3 ØKTE INNTEKTSMULIGHETER FOR SMÅ OG MELLOMSTORE BRUK 35
5.4 FRUKT, BÆR, GRØNNSAKER OG POTETER 36
5.5 KORN OG KRAFTFÔR 43
5.6 GODE VELFERDSORDNINGER ER VIKTIG 47

6 KLIMAVENNLIG MATPRODUKSJON 50

6.1 KLIMAPOLITIKK FOR JORDBRUKET 50
6.2 VIDEREFØRE TEKNISK BEREGNINGSUTVALG FOR KLIMAUTSLIPP I JORDBRUKET 51
6.3 BEHOV FOR KLIMAFONDSORDNING MED SKATTEFORDEL 51
6.4 KLIMATILTAK UNDER JORDBRUKSAVTALENS LUF 52

7 LUF OG NÆRINGSUTVIKLING 56

7.1 OVERSIKT LANDBRUKETS UTVIKLINGSFOND (LUF) 56
7.2 IBU-MIDLENE 56

7.3 ØKT BRUK AV TRE SOM BYGGEMATERIALE 59
7.4 RISIKOLÅN 59
7.5 ETABLERE NASJONALE UTREDNINGS- OG TILRETTELEGGINGSMIDLER 59
7.6 REGIONAL FORVALTNING AV JORDBRUKSAVTALEMIDLER 60
7.7 OMRÅDERETTA INNSATS 61
7.8 REKRUTTERING OG KOMPETANSE 61
7.9 FORSKNING OG UTVIKLING 63
7.10 MATMERK 63
7.11 UTVIKLINGSPROGRAMMET FOR LANDBRUKSBASERT VEKST OG VERDISKAPING 64
7.12 INN PÅ TUNET-LØFT 66
7.13 BIDRAGSYTERE MATNASJONEN NORGE - BONDENS MARKED OG NORSK GARDSOST 66
7.14 SKOGBRUK 67
7.15 MIDLER TIL KONFLIKTFOREBYGGENDE TILTAK JORDBRUK/REINDRIFT 67
7.16 DRENERINGSTILSKUDD 68
7.17 SMIL 68
7.18 INVESTERINGSSTØTTE TIL ORGANISERT BEITEBRUK 68
7.19 BRUK AV PLANTEVERNMIDLER 69
7.20 STØTTE TIL VERDENSARVOMRÅDENE OG UTVALGTE KULTURLANDSKAP 70
7.21 UTVIKLINGSTILTAK ØKOLOGISK 70
7.22 BRUK AV IBU-MIDLER SAMME ÅR SOM AVSATT I JORDBRUKSAVTALEN 71
7.23 KAPITALSITUASJONEN I LUF 71

8 HUSDYRHOLD 73

8.1 STIMULERE TIL ØKT BRUK AV GROVFÔRRESSURSER 73
8.2 MARKEDSSITUASJON FOR MELK, STORFEKJØTT OG SAU/LAM 73
8.3 SENTRALE VIRKEMIDLER FOR GROVFÔRBASERT HUSDYRHOLD 74
8.4 KVOTEORDNINGA FOR MELK 79
8.5 MÅLPRIS OG PU-ORDNINGEN FOR MELK 81
8.6 BEVARINGSVERDIGE RASER 82
8.7 HJORT 82
8.8 SVIN 83
8.9 EGG, KYLLING OG KALKUN 84
8.10 BIRØKT 84
8.11 PELSDYR 84

9 ØKOLOGISK LANDBRUK 85

9.1 OMFANG OG UTVIKLING 85
9.2 OPPFØLGING AV NASJONAL STRATEGI FOR ØKOLOGISK JORDBRUK 85
9.3 STYRKING AV ØKOLOGISK LANDBRUK 85
9.4 KONTROLLORDNINGEN GJENNOM DEBIO 86

10 ANDRE OMRÅDER OG TILSKUDDSORDNINGER 87

10.1 ERSTATNINGSORDNINGER FOR KLIMABETINGET AVLINGSSVIKT 87
10.2 TILSKUDD TIL LANDBRUKSRÅDGIVING 88
10.3 RMP 90
10.4 NULLTOLERANSE FOR VILLSVIN 92
10.5 PRISNEDSKRIVNING TIL RÅVAREPRISKOMPENSASJON 93
10.6 TILSKUDD TIL FRØAVL 93
10.7 SÅKORNBEREDSKAPSLAGER 94
10.8 TILSKUDD TIL KVALITETS- OG SALGSFREMMENDE TILTAK 94
10.9 TILSKUDD TIL DYREAVL MED MER 95
10.10 SØKNADSFRISTER FOR PRODUKSJONSTILSKUDD 97
10.11 BRUKE HUSDYRREGISTERET FOR UTMÅLING AV HUSDYRTILSKUDD 97
10.12 OFFENTLIG-PRIVAT SEKTORUTVIKLING LANDBRUK - OPS 98
10.13 OPPFØLGING AV BRANSJEAVTALEN FOR Å REDUSERE MATSVINN 98

1 SATS PÅ FRAMTIDAS LANDBRUK – OVER HELE LANDET

Tørkesommeren 2018 er av de tørreste og varmeste somrene noensinne registrert i Sør-Norge, noe som resulterte i en historisk lav sjølforsyning. Den viste med all tydelighet hvor sårbar matproduksjonen er og verdien av å ha matproduksjon i hele landet. Kun 3 % av landet vårt er matjord. Vi trenger et aktivt og lønnsomt landbruk over hele landet for å produsere trygg kvalitetsmat på norske ressurser til forbrukeren. Norsk matproduksjon er ei kunnskapsnæring som gir merverdi for samfunnet, og genererer stor verdiskaping både i og utenfor jordbruket.

Jorda og bonden er de viktigste ressursene i matproduksjonen. Framtida trenger bonden.

1.1 Redusert inntektsgap

Regjeringen har slått fast at næringsutøverne i alle produksjoner og på alle typer bruk skal ha reell mulighet til inntektsutvikling på linje med andre i samfunnet, og at inntektsgapet skal reduseres. Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at årets jordbruksforhandlinger legger til rette for at inntektsgapet til andre grupper i samfunnet reduseres, målt i kroner. Det må særlig legges til rette for inntektsutvikling for små og mellomstore bruk. Strukturelementene i virkemidlene må forsterkes. Korn, frukt, bær, grønnsaker, potet, honning og økologisk er produksjonene med størst markedspotensial, og må prioriteres i årets oppgjør. Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer at bakgrunnsmaterialet til årets forhandlinger viser negativ inntektsutvikling for jordbruket de siste årene.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever en kronemessig reduksjon av inntektsgapet og inntektsutjevning.

1.2 Økt bruk av norske ressurser

Den geografiske produksjonsfordelingen må styrkes. Økt produksjon av korn, både matkorn, fôrkorn og proteinvekster, er av stor betydning for sjølforsyning og beredskap. Utover det fulldyrka arealet vårt, utgjør utmarks- og kulturbeiter en svært viktig arealressurs. Disse ressursene må nyttes bedre og utmarksbeite må prioriteres. Beite er bra for sjølforsyning, karbonbinding, kulturlandskap, biologisk mangfold og dyrehelsa. Frakttilskuddene er målrettede virkemiddel for å ivareta produksjon i hele landet, og må styrkes.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at virkemidlene brukes aktivt for å gjøre det mer lønnsomt å bruke jorda over hele landet.

1.3 Styrke lønnsomheten i kornproduksjon

Kornarealet og mengden korn produsert har størst innvirkning på sjølforsyningsgraden. Lønnsomheten i kornproduksjon må styrkes med en kombinasjon av økte priser og arealtilskudd, med særlig styrking av kornproduksjonen i marginale kornområder. Dette er viktig også for å opprettholde grasproduksjon i andre deler av landet. Prisøkningen på råvarer til kraftfôr må kompenseres med prisnedskriving i den grad prisøkningen ikke kan tas ut i markedet.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at lønnsomheten i kornproduksjon styrkes.

1.4 Innovasjons- og vekstpakke for grøntnæringa

Det er stort vekstpotensial i markedet for grønt. Det bør innføres et flerårig innovasjons- og vekstprogram for å sette grøntnæringa bedre i stand til å ta en stor andel av denne veksten. I tillegg bør det stimuleres til småskalaproduksjon av frukt og grønt til omsetning i lokale markeder.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil innføre et innovasjons- og vekstprogram for norsk grøntproduksjon. Rekruttering av nye produsenter og fortsatt geografisk spredning er viktige elementer i en slik satsing.

1.5 Investeringer for framtida

Det er store investeringsbehov i næringa, og behov for å utvikle nye verktøy, spesielt for små og mellomstore bruk. Særlig er pantegrunnlag og toppfinansiering en utfordring i deler av landet. Næringa må settes i stand til å imøtekomme nye krav, et endret klima, videreutvikle god dyrevelferd og ha et driftsapparat som er tilpasset ressursgrunnlaget på gården. Det kreves også investeringer i FoU, kunnskap og rådgivning.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever bedre muligheter til å investere på bruk som trenger oppdatering av driftsapparatet, og tilpasset gårdens ressursgrunnlag.

Ordningen med melkekvoter er svært viktig for spredt melkeproduksjon. Kjøp og leie av produksjonsrettigheter øker produksjonskostnadene i norsk melkeproduksjon. En stadig økende andel kvoteleie gir større usikkerhet i produksjonsgrunnlaget for den enkelte produsent. **Jordbrukets forhandlingsutvalg krever endringer i ordningen med omsetning og leie av melkekvoter for å sikre at den aktive bonden eier en større del av produksjonsgrunnlaget.**

1.6 Miljø- og klimavennlig matproduksjon

Klimaendringene er her og vi som driver i landbruket merker det daglig. Jordbruk handler om å forvalte naturressurser. Næringa er dermed i kontinuerlig berøring med miljøspørsmål. Landbruket må settes best mulig i stand til å sikre en klima- og miljøvennlig matproduksjon, tilpasset klimaendringer. For å styrke næringens hensyn til miljø, er det viktig med målretta tiltak som hindrer forurensning, sikrer biologisk mangfold og som stimulerer til gode produksjonsmåter. Regional forvaltning av miljømidlene er viktig for å målrette innsatsen. **Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at miljøvirke-midlene styrkes og at næringas muligheter til å ta klimavennlig valg bedres.**

1.7 Styrke velferdsordningene

Velferdsordningene er viktige for å ivareta bondens helse og velferd og stimulerer til rekruttering og likestilling. **Jordbrukets forhandlingsutvalg krever styrkede velferdsordninger.**

1.8 Velfungerende markedsordninger og sterkt importvern

Det er avgjørende med et sterkt importvern og velfungerende markedsordninger for å sikre et konkurransedyktig norsk jordbruk. Tallmaterialet fra budsjettnemnda viser med all tydelighet hvor viktig markedsbalanse er for inntektsdannelsen i jordbruket. Grep som ble gjort i fjorårets oppgjør for å bedre markedsbalansen har og vil bidra, til bedre markedssituasjon for blant annet svin og sau/lam. Begrensinger på bruk av investeringsvirkemidler mot produksjoner som har eller nærmer seg overproduksjon, er også et effektivt virkemiddel. **Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn at**

bedret markedssituasjon vil gi rom for å redusere omsetningsavgiften og øke inntektsmulighetene.

Eksportstøtten er vedtatt avviklet. Det er ikke grunn til å anta at hele volumet på 100 mill. liter melk som mister sitt eksportmarked, kan fases inn i det norske markedet. **Jordbrukets forhandlingsutvalg ser behov for å iverksette tiltak i kvoteordningen for å bringe norsk produksjon ned de neste årene, og vil komme nærmere tilbake til dette i forhandlingene.**

1.9 Prioriteringer oppsummert

Kravet legger til rette for å styrke økonomien i jordbruket slik at mest mulig matproduksjon kan skje med utgangspunkt i norske jord- og beiteressurser, men uten å bidra til overproduksjon.

- Stimulere til en produksjonsfordeling med husdyrproduksjon i distriktene og større kornproduksjon gjennom:
    - å løfte økonomien i kornproduksjon
    - å bedre økonomien i grasproduksjon i distriktene, særlig gjennom økt utmarksbeitetilskudd og prioritering av små og mellomstore bruk
- Bedre økonomien på små og mellomstore bruk
    - Øke jordbruksfradraget for lav/middels næringsinntekt
    - Inkludere ammekyr i eksisterende tilskudd for små og mellomstore melkebruk
    - Innføre øvre tak for grovfôrbaserte husdyr i husdyrtilskuddet og for arealtilskudd grønnsaker, frukt og bær, distriktstilskudd frukt, bær og grønnsaker.
    - Innføre differensierte satser for arealtilskudd for korn etter foretakets kornareal
    - Innføre differensierte satser etter arealstørrelse for arealtilskudd grønnsaker, potet, frukt og bær
- Innføre et innovasjon- og vekstprogram for grøntnæringa; Grønn Innovasjon og Vekst
- Styrke investeringsmuligheter for å innfri nye krav og standarder, og at dette tillegges større vekt enn lønnsomhetsvurderinger
- Styrke velferdsordningene
- Styrke miljø- og klimavirkemidlene

1.10 Egen prosess om klimaavtale for jordbruket

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til at jordbruksorganisasjonene og Regjeringen har innledet forhandlinger om en frivillig klimaavtale. Det vises til forhandlingsdokumentet som ble overlevert landbruks- og matminister Olaug Bollestad og klima- og miljøminister Ola Elvestuen 6.2.2019. **Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn at klimaforhandlingene videreføres i en egen prosess uavhengig av årets jordbruksforhandlinger. Det innebærer at mål og eventuelt nye virkemidler i klimapolitikken for jordbruket, ikke omfattes av årets jordbruksforhandlinger.**

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger dette arbeidsdokumentet fram som grunnlag for forhandlinger i jordbruksoppgjøret 2019.

2 GRUNNLAGET FOR JORDBRUKSFORHANDLINGENE 2019

2.1 Hovedavtalen for jordbruket

Jordbruksforhandlingene er regulert gjennom Hovedavtalen for jordbruket. Avtalen hjemler organisasjonenes rett til forhandlinger om sentrale rammebetingelser for næringa. Gjennom Hovedavtalen påtar samtidig Jordbruket seg ansvar for å iverksette tiltak i samsvar med jordbruksavtalen (jfr. § 4.2 i Hovedavtalen). Hovedavtalen bygger på at det skal være et samsvar mellom de rettigheter Jordbruket har, og de plikter og det ansvar Jordbruket påtar seg.

Gjennom Hovedavtalen for jordbruket har Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag forhandlingsrett med Staten om priser og tiltak i jordbruket. Jordbruks-oppgjøret er et inntektsoppgjør for yrkesutøvere i næringa. Jordbruksforhandlingene skal føres med sikte på å nå de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp for utviklingen i næringa på kort og lang sikt.

Dette forutsetter at jordbruksforhandlingene må avklare både priser, tiltak og øvrige virkemidler på en slik måte at jordbruket kan oppnå en inntektsutvikling i tråd med Stortingets forutsetninger, og innfri øvrige landbrukspolitiske mål. Når det gjelder bevilgninger over statsbudsjettet, omfatter forhandlingene kalenderåret 2020 samt eventuelle omdisponeringer innenfor rammen for 2019. Videre skal det forhandles om målpriser for perioden 01.07.2019 - 30.06.2020.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn at jordbruksforhandlingene gjennomføres i samsvar med Hovedavtalen.

2.2 Stortingets mål for jordbrukspolitikken

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger Meld. St. 11 (2016-2017) «Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon» (Jordbruksmelding) og Stortingets behandling av denne Innst. 251 S (2016-2017) til grunn for årets jordbruksforhandlinger.

I tillegg legges regjeringsplattformen «Granavolden-plattformen» til grunn for kravet.

2.2.1 Stortingets behandling av landbruksmeldinga i 2017

Ved Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016-2017) ble det konkludert med at jordbrukspolitikkens hovedmål skal være økt matproduksjon med grunnlag i norske ressurser slik at en oppnår høyest mulig sjølforsyning. Sjølforsyning er et viktig fellesmål fordi det sier noe om den politiske rollen til matproduksjonen i samfunnsutviklingen. I dette ligger den aller viktigste funksjonen til jordbrukspolitikken: En bærekraftig matproduksjon som skal levere matsikkerhet og ernæring for alle uten å redusere muligheten for de kommende generasjoner til det samme.

Tabell 1 Stortingets mål og delmål for jordbrukspolitikken.

Matsikkerhet og beredskap	Landbruk over hele landet	Økt verdiskaping	Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser
Sikre forbrukerne trygg mat	Sikre bruk av jord- og beiteressursene	Utnytte markedsbaserte produksjonsmuligheter	Redusere forurensingene og utslippene av klimagasser, økt lagring av karbon og klimatilpassing
Økt matvareberedskap	Sikre mulighetene for bosetting og sysselsetting	Sikre en konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat med en jevnere maktfordeling	Bærekraftig bruk og vern av landbrukets areal (jordvern) og ressursgrunnlag.
God dyre- og plantehelse	Et mangfoldig landbruk med variert bruksstruktur og geografisk produksjonsfordeling	Videreutvikle Norge som matnasjon	Sikre kulturlandskapet og naturmangfoldet
Satse på avl, forskning, utdanning for å øke bruken av de biologiske ressursene	Sikre rekrutteringen	Sikre bondens inntekter og evne til å investere i gården	God dyrevelferd

For å nå alle målene Stortinget har satt, må næringa ha et bredt sett av målrettede virkemidler som påpekt av Stortingsflertallet. Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til at næringskomiteen gjennom utdyping av både mål og delmål i større grad vektlegger beredskap og klima. Viktigheten av å styrke bondens rammevilkår gjennom økt inntekt og investeringsevne, samt en jevnere maktfordeling i verdikjeden for mat, er løftet fram. Det samme er landbrukets avgjørende rolle for å sikre bosetting og sysselsetting over hele landet.

2.2.2 Stortingets inntektsmål

Inntekt er både et sentralt mål og et virkemiddel for å nå andre landbrukspolitiske mål. Dette understrekes også av Stortinget jf. Innst. 251 S (2016-2017). *«Komiteen støtter å ha et eget mål om inntekt. Inntekt er det viktigste virkemiddelet for å sikre flere av målene for jordbruket, som rekruttering, investeringer og økt norsk matproduksjon.»*

Videre uttrykker en samlet næringskomité: *«Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være tilstede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjons-muligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»*

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger stor vekt på at en samlet næringskomité har en høy inntektsambisjon for jordbruket og tydelig understreker at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. Forhandlingsutvalget har også merket seg at Stortinget understreker at god markedstilpasning og produktivitetsutvikling er en forutsetning for inntektsdannelsen.

2.3 Ny Regjeringsplattform

2.3.1 Regjeringens mål for landbrukspolitikken

I januar 2019 gikk KRF inn i regjeringen til Erna Solberg og vi fikk flertallsregjering basert på en ny politisk plattform. Granavolden-plattformen har en fyldig omtale av jordbruk. Jordbrukets forhandlingsutvalg har spesielt merket seg at Regjeringen:

- Mener landbrukspolitikken fortsatt skal bygge på de fire bærebjelkene
    - Et velfungerende importvern
    - Samvirkebaserte markedsordninger
    - Forhandlingsinstituttet med årlige jordbruksoppgjør
    - En eiendomspolitikk for å sikre den selveiende bonden
- Understreker at jordbrukets viktigste samfunnsoppdrag er å produsere de mat- og fôrvarene som det er naturlig å produsere i Norge, og dekke mest mulig av innenlands etterspørsel og lønnsom eksport.
- Ønsker et aktivt og lønnsomt jordbruk over hele landet, med produksjoner og foretaksstruktur som bygger på lokale jord-, beite, skog og utmarksareal.
    - Regjeringen påpeker at en forutsetning for å nå dette målet er at inntektsmuligheten sikres for ulike bruksstørrelser
- Mener at et velfungerende og forutsigbart importvern for landbruksprodukter er en forutsetning for å kunne opprettholde et landbruk over hele landet og øke norsk landbruk.
- Vil stimulere til større mangfold.
- Vil sikre et landbruk over hele landet og styrke arbeidsdelingen i norsk jordbruk slik at arealer til korn- og grøntproduksjon opprettholdes, mens tyngden av den gressbaserte husdyrproduksjonen blir liggende i distriktene.
- Ikke vil sette konsesjonsgrensene for svin og fjørfe høyere enn i dag, og at kvoteordningen for melk videreføres.
- Vil bruke jordbruksoppgjørene til å styrke grunnlaget for en variert bruksstruktur og en geografisk produksjonsfordeling som sikrer produksjonsgrunnlaget i hele landet.
- Vil vurdere innrettingen på kapitaltilgangen og investeringsvirkemidlene for alle bruksstørrelser gjennom Innovasjon Norge for å bidra til fornying av driftsbygninger og rekruttering.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger dette til grunn ved årets jordbruksforhandlinger.

2.3.2 Regjeringens inntektsmål

«Regjeringen vil arbeide for at næringsutøvere i alle produksjoner og på alle typer bruk skal ha reell mulighet til inntektsutvikling på linje med andre i samfunnet. For å sikre rekruttering og inntektsmuligheter for dem som bruker hele eller mesteparten av arbeidskraften sin i næringen, er det viktig å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre i samfunnet. En bærekraftig kostnadsutvikling, god markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsutviklingen. Målet er at inntekter for bonden i størst mulig grad skal hentes fra markedet.»

Jordbrukets forhandlingsutvalg har spesielt merket seg at Regjeringen slår fast at næringsutøverne i alle produksjoner og på alle typer bruk skal ha reell mulighet til inntektsutvikling på linje med andre i samfunnet, og at inntektsgapet skal reduseres. Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at årets jordbruksforhandlinger legger til rette for at inntektsgapet til andre grupper i samfunnet reduseres, målt i kroner. Det

må særlig legges til rette for inntektsutvikling for små og mellomstore bruk. Størrelsen på reduksjonen i inntektsgap må ta hensyn til markedssituasjonen og produktivitetsutviklingen.

2.3.3 Regjeringens handelspolitikk

Norsk landbruk er ikke konkurransedyktig på pris på grunn av høyt kostnads- og lønnsnivå, geografi, topografi og klima. Dette nødvendiggjør et solid importvern. Importvernet er derfor en av de viktigste forutsetningene for å kunne drive jordbruk over hele Norge. Dette blir også understreket i Granavolden-plattformen: *«Regjeringen mener at et velfungerende og forutsigbart importvern for landbruksprodukter er en forutsetning for å kunne opprettholde et landbruk over hele landet og øke matproduksjonen».* Det slås også fast at *«Importvernet for landbruket videreføres».*

Internasjonale handelsavtaler setter rammer for Norges muligheter for å bruke tollvern og gi støtte. Forhandlingene i Verdens Handelsorganisasjon (WTO) og forhandlinger gjennom EØS, EFTA og andre internasjonale organisasjoner er derfor avgjørende for handlingsrommet for norsk landbrukspolitikk.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at Regjeringen i WTO-forhandlingene ikke gir fra seg handlingsrom for å gi budsjettstøtte til landbruket og heller ikke godtar en svekking av tollvernet for norske landbruksprodukt. Forhandlingsutvalget forventer at Regjeringen utnytter handlingsrommet i WTO-avtalen for å styrke norsk jordbruksproduksjon.

Jordbrukets forhandlingsutvalg forventer at Regjeringen i bilaterale handelsforhandlinger ikke gir innrømmelser som innskrenker norske bønders muligheter til å produsere varer til innenlandsk marked. Forhandlingsutvalget advarer spesielt mot å gi innrømmelser til Mercosur-landene, da de lett vil kunne utkonkurrere norsk produksjon.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at Norge i eventuelle framtidige forhandlinger med Storbritannia ikke gir økt markedsadgang for landbruksprodukter inn til Norge. Artikkel 19-avtalen må justeres ned i forhold til at det er et land mindre i EU.

2.3.4 Regjeringspartienes felles merknader til behandling av Meld. St 11 (2016-2017)

I regjeringsplattformen blir det påpekt at Regjeringen vil basere hovedlinjene i landbrukspolitikken på forståelsen som de fire partiene har stilt seg bak i forbindelse med behandlingen av jordbruksmeldingen, Meld. St. 11 (2016-2017). Jordbrukets forhandlingsutvalg har spesielt merket seg at de fire partiene er enige om:

- Å styrke utmarksbeite, men at dette ikke må gå på bekostning av virkemidler som skal sikre bruk av innmarksbeite som ikke kan høstes maskinelt.
- Forenklinger i form av endringer av ordninger som gir mer oversikt eller mindre arbeid for bonden og/eller forvaltningen, men at endringer i virkemidlene samlet sett ikke skal svekke mulighetene til å oppnå disse.
- At for å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk må de strukturelle virkemidlene videreføres i minst samme omfang som i dag.

2.4 Stortingets behandling av jordbruksoppgjøret 2018

Jordbrukets forhandlingsutvalg registrerer at dagens 4-partiregjering var delt i synet på flere elementer ved stortingets behandling av jordbruksoppgjøret 2018, Innst. 404 S (2017-2018). De sto imidlertid samlet om enkelte viktige element og har i ettertid blitt enige om en regjeringserklæring.

Høyre, Frp, Venstre og Krf understrekte at brukere som anvender hele eller mesteparten av arbeidskraften sin i jordbruket, utgjør ryggraden i næringen, og at disse må sikres økonomisk og sosial bærekraft. De begrunnet dette med at disse brukene rammes sterkest av et marked i ubalanse, med reduserte markedsinntekter og økte omsetningsavgifter. For å unngå situasjoner med langvarig markedsubalanse ønsket disse partiene en målretting av virkemidlene for å unngå produksjonsinsentiver som er i utakt med markedet. De støttet derfor justeringen som partene foretok i kvalitetstilskuddet for lam. **Jordbrukets forhandlingsutvalg vil følge opp dette i årets jordbruksoppgjør gjennom forslag til justeringer av kvalitetstilskuddet for storfekjøtt og en prioritering av produksjoner med størst markedspotensial.**

2.4.1 15-30 kyrs bruket og markedsmuligheter for grøntsektoren

Et samlet Storting pekte på at investeringsvirkemidlene over jordbruksavtalen er viktige for å redusere kapitalbindingen ved fornyelse av bygningsmassen i næringen.

Komiteens medlemmer fra Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre viste til at for ikke å stimulere til ytterligere overproduksjon prioriteres produksjoner der det er underdekning og markedsmuligheter i det norske markedet, som korn, frukt, bær og grønnsaker. Det prioriteres kornproduksjon i gode kornområder og beiting og grasproduksjon i distriktene, i tråd med Jeløya-plattformen. Melkebruk på mellom 15 og 30 kyr blir prioritert. Innenfor eksisterende ordninger prioriteres områder med driftsvansker for å hindre at areal går ut av drift, spesielt på Vestlandet.

Jordbrukets forhandlingsutvalg følger dette opp i årets jordbruksoppgjør ved å beholde føringen for prioritering av 15-30 kyrs bruk ved tildeling av investeringsstøtte, samt etablering av et innovasjons- og vekstprogram for grøntsektoren der det blant annet settes av 100 mill. kroner til investeringsstøtte.

2.4.2 Selvforsyning og økt verdiskaping på norske ressurser

For å øke norskandelen i norsk kraftfôr ønsker et samlet Storting en sterk satsing på FoU for å øke energi- og proteininnholdet i gras-, korn- og fôrvarer som kan dyrkes i Norge**. Jordbrukets forhandlingsutvalg følger dette opp gjennom å foreslå økt avsetning til forskning og at prosjekter innen dette området prioriteres i tildeling av midler.**

3 SENTRALE UTVIKLINGSTREKK I NORSK JORDBRUK

3.1 Utvikling i areal, volum og sjølforsyning

Norsk jordbruk er preget av:

- Høy arbeidsproduktivitet
- Intensivering av husdyrproduksjonene
- Nedgang i kornarealet
- Lav sjølforsyning, særlig innen korn
- Økt kraftfôrforbruk i de grovfôrbaserte husdyrproduksjonene
- Økt import
- Lav inntekt og svakt inntektsutvikling

Tabellen under viser en sammenstilling av relative tall for utviklingen i noen viktige forhold for norsk jordbruk. Avgivelsesåret for Meld St. nr. 9 (2011-2012) er satt til 100.

Tabell 2 Sentrale utviklingstrekk 2008-2018. 2011=100

	År	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**201**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
	Areal og kraftfor											
1	Jordbruksareal i drift	103	102	101	**100**	99	99	99	99	98	99	99
2	*Fulldyrka eng*	*103*	*102*	*100*	***100***	*100*	*100*	*101*	*101*	*100*	*100*	*101*
3	*Korn og oljefrø*	*103*	*102*	*101*	***100***	*99*	*95*	*95*	*94*	*95*	*95*	*93*
4	*Potet*	*111*	*107*	*103*	***100***	*98*	*98*	*96*	*92*	*93*	*91*	*90*
5	*Grønnsaker, frukt, bær*	*109*	*104*	*103*	***100***	*103*	*103*	*109*	*110*	*115*	*112*	*115*
	Husdyrproduksjonene											
6	Mjølk, ku	103	102	102	**100**	102	103	102	104	103	100	102
7	Storfekjøtt	106	104	103	**100**	97	99	96	98	100	104	108
8	Sau/lam	103	102	104	**100**	104	101	103	109	111	117	115
9	Svin	94	95	98	**100**	102	99	100	103	105	105	105
10	Fjørfe	99	96	98	**100**	106	116	118	109	110	113	114
	Import											
11	Landbruks varer	90	86	94	**100**	109	112	114	109	111	113	133
12	*Meieriprodukt*	*55*	*65*	*77*	***100***	*98*	*99*	*108*	*115*	*118*	*116*	*121*
	Sjølforsyningsgrad*											
13	Sjølforsyningsgrad	52	48	46	**48**	48	47	47	50	49	49	
14	*Jordbruk, produsert på norsk fôr*	*45*	*42*	*39*	***41***	*40*	*37*	*37*	*42*	*41*	*42*	
15	Kraftfôrforbruk	100	97	99	**100**	105	107	107	108	107	108	112
	Arbeidsforbruk og inntekt i jordbruket											
16	Arbeidsforbruk	112	107	102	**100**	98	96	95	94	93	92	91
17	Realinntekt	93	94	105	**100**	108	111	115	126	127	124	122
18	**Befolkning i Norge**	96	97	99	**100**	101	103	104	105	107	108	109

Kilder: Landbruksdirektoratet, Resultatkontrollen, Totalkalkylen for jordbruket
** Viser sjølforsyningsgraden i perioden 2008 - 2018, regnet på energibasis (Resultatkontrollen). Tallene for 2018 er foreløpige anslag.*

Linje 13 og 14 i tabellen viser sjølforsyninga i Norge. Sjølforsyningsgraden er definert som hvor stor andel norsk produksjon utgjør av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på

energibasis. Den gir med det en beskrivelse av hvor stor andel av dagens forbruk som er produsert i Norge.

Sjølforsyningsgraden i 2018 og 2019 må forventes å bli lav. 2017-avlinga ga et begrenset volum med matkorn og i 2018 var det svært lave matkornavlinger. Lave fôrkorn- og grasavlinger har ført til at det har blitt importert betydelig med råvarer til kraftfôr.

Det er potensial for å øke sjølforsyningen, og størst potensiale ligger det i korn-produksjonen. En økt satsing på norsk kornproduksjon vil også styrke beredskapen og øke verdiskapningen. Også innen grøntsektoren har vi gode muligheter for å øke produksjonen.

I husdyrnæringene er norskandelen høyere. De siste åra har partene i jordbruksfor-handlingene prioritert økt storfekjøttproduksjon. Dette gir økt verdiskapning både i norsk jordbruk og kjøttindustri og bidrar til økt utnytting av grasressursene.

Målet om økt matproduksjon med grunnlag i norske ressurser kan realiseres dersom jordbruksarealene opprettholdes, arealproduktiviteten forbedres, og utmarka nyttes bedre. Kun 3,2 prosent av landarealet i Norge benyttes til matproduksjon.

3.2 Inntektsutviklingen i jordbruket

Totalkalkylen for jordbruket utarbeides med grunnlag i Hovedavtalen, som en del av grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene. Totalkalkylen er et sektorregnskap som skal vise totalverdiene som skapes i norsk jordbruk ved utnyttelse av norske produksjons-ressurser, herunder jord. Jordbruksforhandlingene omfatter inntektsmulighetene avgrenset til jordbrukssektoren. Totalkalkylen er det eneste materialet som utelukkende beskriver faktorer som påvirker inntekten avgrenset til jordbrukssektoren.

Inntektsutviklingen i jordbruket har siden 1992 i jordbruksavtalesammenheng blitt målt etter Totalkalkylen for jordbruket, normaliserte regnskaper. I normaliseringen utjevnes det for en del tilfeldig variasjon som i stor grad skyldes vær. En baserer seg på resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital inkludert effekt av jordbruksfradraget». I forhand-lingene brukes disse tallene til å sammenligne inntektsutviklingen i jordbruket med inntektsutviklingen for andre grupper i samfunnet utarbeidet av Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (se kap. 3.4).

Tabell 3 Utviklingen i inntekter og kostnader, samt vederlag til arbeid og egenkapital i flg. Budsjettnemndas normaliserte regnskaper

	2017	2018	2019
Sum produksjonsinntekter	34 354	34 210	33 955
Direkte tilskudd	10 269	12 081	11 709
Totale inntekter, mill. kr	44 624	46 291	45 665
Driftskostnader	20 869	22 351	22 036
Sum kapitalkostnader	8 361	8 675	8 974
Sum kostnader, mill. kr	29 231	31 026	31 010
Vederlag arbeid og kapital, mill. kr	**15 393**	**15 265**	**14 655**
Realrente på lånt kapital	393	271	854
Vederlag til arbeid og egenkapital, mill.kr	**15 000**	**14 993**	**13 801**
Antall årsverk	46 300	45 650	45 000
Kroner per årsverk	324 000	328 400	306 700
Verdi skatteordning, kr/årsverk	26 100	25 100	23 300
Vederlag til arbeid og egenkapital inkl. effekt av jordbruksfradraget. Kr/årsverk	**350 100**	**353 500**	**330 000**
Inntektsendring, kr/årsverk		**3 400**	**-23 500**
Beregnet/forutsatt i fjor, etter "avtale"	*362 900*	*357 300*	*366 300*
Inntektsendring beregnet i fjor, og forutsatt etter "avtale"		*-5.600*	*9.000*

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket. Utredning nr. 1. 2019

3.2.1 Inntektene i 2017

Inntektsnivået i 2017 ligger 12.800 kr/årsverk lavere sammenlignet med beregningen i fjor. Det skyldes særlig at budsjettnemnda har justert tallseriene bakover i tid fordi:

- Ny arbeidsforbruksundersøkelse for 2017 av SSB viser en reduksjon i arbeidsforbruket på bare 0,9 prosent pr år i perioden 2013-2017, mot tidligere antatt 2,2 prosent pr år. Vederlaget til arbeid og egenkapital fordeles derfor på 2.200 flere årsverk i 2017 enn i fjorårets beregning.
- Nye undersøkelser for bruk av elektrisk kraft i jordbruket av SSB viser vesentlig større elkraftforbruket enn tidligere antatt. Det har gitt en økt kostnad til elkraft på 252 mill. kroner i 2017.

På den annen side er kapitalslitet 211 mill. kroner lavere enn beregnet i fjor. Det skyldes nedjusterte investeringer i maskiner og redskap fordi en tidligere har regnet for høye tall for importerte deler til norskproduserte maskiner og redskaper.

3.2.2 Tørkeåret 2018 – Effekter på grunnlagsmaterialet

Den langvarige tørken sommeren 2018 ga ekstraordinær stor avlingsreduksjon, spesielt på Sør- og Østlandet. Tørken påvirket både husdyr- og planteproduksjonen. Inntekta ble sterkt påvirket, både gjennom reduserte markedsinntekter og økte kostnader, særlig til kjøp av fôr. Kornproduksjonen ble redusert med 48 prosent fra 2017. I forhold til normalår-savlingen for 2018 var nedgangen på 43 prosent. Det var også betydelig avlingssvikt for noen grønnsaker, mens avlingene for andre grønnsaker, poteter og frukt og bær ble mindre påvirket, både som følge av vanning av arealene og økte priser. Grovfôravlingene ble redusert med 25 prosent i forhold til avlingene i 2017, mens reduksjonen var på 29 prosent målt i forhold til normalårsavlingen for 2018. Om lag 18.000 dekar kornareal ble slått til

grønnfôr for å skaffe mest mulig grovfôr til drøvtyggerne. Halmen ble berget på så å si hele kornarealet, estimert til å utgjøre ca 170 000 tonn.

I husdyrholdet medvirket risikoen for fôrmangel gjennom vinteren til noe økt slakting av storfe. Melkekvotene for kvoteåret 2018 ble økt med 6 prosent for å unngå for lav produksjon. Det kan ha gitt utsatt slakting av kyr til 2019, og kvoteøkningen ga betydelig produksjonsrespons. Totalt sett ble endringene i bruttoinntektene i husdyrholdet mindre enn for planteproduksjonene. Lave grovfôravlinger førte til stor import av grovfôr, kostnadsberegnet av Budsjettnemnda til 280 mill. kroner. Husdyrbønder fikk også høye fraktkostnader av grovfôr og halm som måtte fraktes over store avstander, kostnadsberegnet til 170 mill. kroner.

Avlingssvikten førte til økt kraftfôrbruk. Det ble importert betydelige mengder grovfôr. Halm fra kornproduksjonen ble også tatt i bruk i fôringen i vesentlig større omfang enn på mange år. Geografisk variasjon i behov og tilgang til grovfôr, ga unormalt høye fraktkostnader for grovfôr. Når en bonde kjøper fôr fra en annen bonde, blir kostnaden for den ene til inntekt for den andre. Slik internomsetning føres ikke inn i Totalkalkylen. Tørken ga også økt arbeidsinnsats til vanning, halmberging, flytting av dyr, gjerding og økt utnytting av utmarksbeite. Svært dårlig plantevekst og lave avlinger ga samtidig reduserte kostnader for noen poster, som plantevernmidler, overgjødsling, fôrhøsting, skurtresking, tørking og transport av korn. På noen områder ga også tørken redusert arbeidsforbruk pga. mindre fôrhøsting, overgjødsling og sprøyting. Budsjettnemnda har ikke klart å framskaffe data for å beregne nettoeffekten på arbeidsforbruket samlet.

Tørkeåret 2018 innebar store erstatningsutbetalinger til jordbruket. Budsjettnemnda har valgt å normalisere erstatningsutbetalingene for planteproduksjonene for salg (korn, grønnsaker, potet, frukt, bær og grovfôr for salg) over 14 år, tilsvarende de gjør for avlingene. Dette gir nesten 90 mill. kroner i større erstatningsutbetaling enn budsjettert i fjorårets beregning. Grovfôravlingene gir ingen inntekter i totalkalkylen, men er en innsatsfaktor i husdyrholdet der det inngår en rekke kostnadskomponenter. Disse normaliseres ikke. Erstatningene for grovfôr har derfor Budsjettnemnda ført på utbetalingsåret. I 2018 er det utbetalt 1,3 mrd. kroner i erstatning til grovfôr. I tillegg kommer ekstrautbetalingen på 285 mill. koner i husdyrtilskudd og 24 mill. kroner i arealtilskudd grønnsaker som følge av tilleggsforhandlingene om ei krisepakke.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke at krisepakka har hatt stor effekt for å unngå storstilt nedslakting av buskap. Vi vil også gi ros til myndighetene for å ha satt inn ressurser til rask saksbehandling og forskuddsutbetalinger.

Jordbrukets forhandlingsutvalg har merket seg at Budsjettnemnda understreker at det er større usikkerhet i den beregnede inntektsutviklingen fra regnskapsåret 2017, til foreløpig regnskap for 2018 og budsjettet for 2019, enn normalt. Budsjettnemnda mener derfor det er større grunn enn vanlig til å vurdere inntektsutviklingen over flere år.

Sett i forhold til et normalår har Budsjettnemnda anslått bruttotapet av tørken med effekter både i 2018 og 2019 til 3,1 mrd. kroner. Summen av erstatningsutbetalingene og ekstrautbetalingen av husdyr- og arealtilskudd i kriseområdet beløper seg til 2,4 mrd. kroner. Nettotapet for jordbruket blir da om lag 0,7 mrd. kroner.

3.2.3 Inntektsutvikling 2017-2019

Fjorårets beregning viste en inntektsnedgang på 5.600 kr/årsverk fra 2017 til 2018. Årets beregning viser imidlertid en inntektsvekst på 3.400 kr/årsverk. Inntektsutviklingen fra 2017 til 2018 er mao 9.000 kr/årsverk bedre enn beregnet i fjor.

Jordbruksavtalen i fjor la grunnlag for en inntektsvekst i 2019 på om lag 9.000 kr/årsverk. Totalkalkylen viser en inntektsnedgang på 23.500 kroner pr årsverk.

Jordbrukets forhandlingsutvalg har merket seg at sett over to år utvikler vederlaget til arbeid og egenkapital seg nesten 900 mill. kroner svakere enn beregnet i fjor og forutsatt i fjorårets jordbruksoppgjør. Det som var forventet å bli en inntektsvekst på 3.400 kr/årsverk, forventes nå å bli en inntektsreduksjon på 20.100 kroner pr årsverk.

Tabell 4 Utviklingen i inntekter og kostnader fra 2017 til 2019 beregnet i fjor/forutsatt i jordbruksoppgjøret 2018, sammenlignet med utviklingen i normaliserte regnskaper fra 2017 til 2019. Mill. kroner.

	17-18 beregnet i fjor (før avtale)	Forutsatt i jordbruks-oppgjøret i fjor	2017-2019 i fjor	Tot.kalk 2017-2019	Diff
Driftskostnader	675	365	1040	1167	127
Kapitalslit og leasing	279	300	579	613	34
Realrente på lånt kapital	117	750	867	461	-406
SUM kostnader (A)	**1071**	**1415**	**2486**	**2241**	**-245**
Produksjonsinntekter	-31	718	687	-399	-1086
Direktetilskudd (inkl erstatninger)	516	840	1356	1440	84
SUM inntekter (B)	**485**	**1558**	**2043**	**1041**	**-1002**
Endret verdi av jordbruksfradraget (C)	-81	62	-19	-160	-141
SUM effekter på vederlag til arbeid og egenkapital (B+C-A)	**-667**	**205**	**-462**	**-1360**	**-898**

Både direktetilskudd og sum kostnader utvikler seg mer positivt enn beregnet tidligere. Forklaringa på den svake inntektsutviklingen i forhold til hva en forventet i fjor finner en i svikt i produksjonsinntektene. Disse beregnet Budsjettnemnda i fjor at skulle gå ned med 31 mill. kroner fra 2017-2018. I jordbruksoppgjøret i fjor la partene til grunn økte markedsinntekter på 718 mill. kroner som fordelte seg på:

- 250 mill. kroner i bedret markedsbalanse
- 198 mill. kroner i målprisøkninger
- 165 mill. kroner på varer uten målpris (+1,3 %)
- 105 mill. kroner i økt produksjonsvolum (+0,3 %)

Summert for 2017 til 2019 forventet man i fjor at produksjonsinntektene skulle økt med 687 mill. kroner, mens årets materiale viser en nedgang på nesten 400 mill. kroner.

Tabell 5 Utviklingen produksjonsinntekter fra 2017 til 2019 i totalkalkylen. Mill. kroner og prosent

	Volum-endring	Pris-endring	Mill. kroner	Beregnet i fjor	Avvik
Korn, potet, grønt etc	-3,0 %	+6,3 %	297	254	43
Melk	-0,1 %	-0,3 %	-54	23	-77
Kjøtt	-1,6 %	-1,4 %	-371	343	-714
Andre husdyrprodukter	-0,8 %	+3,0 %	-10	11	-21
Andre inntekter	-	-	-9	0	-9
Endringer i buskapsverdien	-	-	-252	56	-308
SUM Produksjonsinntekter	**-1,5 %**	**1,2 %**	**-399**	**687**	**-1086**

Det store avviket mellom hva en beregnet i fjor og årets materiale finner en i kjøttsektoren. Inntektsutviklingen her er 714 mill. kroner svakere enn beregnet i fjor. Selv om markeds-situasjonen er noe bedre både for svinekjøtt- og lammekjøtt, har dette foreløpig ikke ført til prisøkninger eller reduksjon i omsetningsavgifta. Tvert imot. For kjøtt totalt er det forventet både nedgang i produsentpriser og produksjonsvolum. Det er særlig svinekjøttet som trekker inntektene mye ned. Svinebøndene må forvente 1,53 kr/kg (-5,9 %) lavere utbetalingspris i 2019 enn i 2017. Engrosprisen er lavere enn i 2017. I tillegg er omsetningsavgifta økt for å finansiere reguleringstiltak, herunder utkjøpsordningen. I tillegg går svinekjøttproduksjonen ned med 4,6 %. Det gir 366 mill. kroner reduserte produksjonsinntekter i svineholdet. For storfekjøtt er det både volumreduksjon og redusert utbetalingspris til bonde, dog vesentlig mindre enn for svinekjøtt.

For melk er det et avvik på 77 mill. kroner. Selv om målprisen for melk økte med 3 øre/liter ved fjorårets oppgjør, forventes produsentprisen å gå ned i 2019 som følge av økt omsetningsavgift og at det er innført en styringspris.

Buskapsverdien var beregnet å øke med 56 mill. kroner ved fjorårets totalkalkyle. Den går ned med 252 mill. kroner fra 2017. Det er færre storfe, sau og avlssvin i 2019 enn i 2017.

Når inntektene går ned, reduseres også verdien av jordbruksfradraget. I tillegg er arbeidsforbruket prognosert å gå ned med 1,4 %, mot 2,0 % i fjorårets beregning (se kap. 3.11). Det er 250 færre årsverk som går ut av næringa hvert år enn tidligere antatt, noe som gir lavere vekst i inntektsutvikling målt i kr/årsverk.

Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer at hovedårsaken til lavere inntektsvekst enn tidligere beregnet hovedsakelig knytter seg til pris- og volumnedgang av kjøtt, blant annet pga overproduksjon.

3.3 Inntekt og inntektsutvikling for ulike produksjoner

Totalkalkylen viser inntektssituasjonen for hele jordbrukssektoren. Referansebruk er beregninger på bruksnivå for ulike produksjoner, bruksstørrelser og områder. Beregningene omfatter 28 referansebruk. 10 av disse består av bruk fra hele landet, resten er sortert etter ulike driftsformer, etter størrelse og geografi. Alle referansebrukene bygger på regnskapsresultater fra NIBIOs driftsgranskinger. Gjennom referansebrukene får man et bilde av hvordan lønnsomheten varierer mellom ulike produksjoner. Siden referanse-brukene bygger på regnskapsresultater, gir de også et godt bilde av inntektsnivået for den

enkelte næringsutøver. Tilsvarende vil en kunne se om lønnsomheten varierer mellom distrikter eller bruksstørrelser.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke at referansebrukene er en viktig del av forhandlingsmaterialet. De gir et godt bilde av den økonomiske situasjon for ulike produksjoner og bruksstørrelser.

Tabell 6: Vederlag til arbeid og egenkapital inklusive beregnet inntektsverdi før skatt av jordbruksfradraget, kroner per årsverk. Framregning til 2018 og 2019.

nr	Referansebruk	Årsverk	2017	2018	2019
1	Melk og storfeslakt. 28 årskyr, landet	1,982	376 500	366 000	371 300
2	Korn. 362 dekar korn, landet	0,397	194 900	178 700	154 100
3	Sau. 171 vinterfôra sauer, landet	1,197	164 600	152 300	136 900
4	Melkeproduksjon geit. 133 årsgeiter, landet	1,608	453 100	465 200	461 900
5	Svin/korn. 49 avlssvin + 357 dekar korn, landet	1,648	428 600	376 100	308 000
6	Egg/planteprod. 6533 høner+ 258 dekar korn, landet	1,324	482 700	439 000	407 400
7	Potet/korn. 127 dekar potet + 444 daa korn, landet	1,576	444 000	457 300	457 100
8	Storfeslakt/ammeku. 32 ammekyr, landet	1,256	284 600	272 300	284 800
9	Frukt og bær. 51 dekar frukt og bær, landet	1,802	384 600	406 800	449 300
10	Fjørfekjøtt/planteprodukter. 111 432 fjørfeslakt, landet	1,033	476 700	482 000	463 700
11	Økologisk melk og storfeslakt, 26 årskyr, landet	1,936	377 100	371 600	384 100
12	Melk (de 1/3 minste brukene). 15 årskyr. landet	1,696	311 400	312 200	322 800
13	Melk (de 1/3 største brukene). 46 årskyr. landet	2,307	412 600	391 700	374 400
14	Melk (de 25 største brukene). 62 årskyr, landet	2,673	492 700	467 100	445 600
15	Melk og storfeslakt. 33 årskyr. Østlandets flatbygder	1,980	445 900	406 400	389 600
16	Melk og storfeslakt. 27 årskyr, Østl. Andre bygder	1,950	374 600	360 600	368 700
17	Melk og storfeslakt. 35 årskyr. Agder/Rogal. Jæren	1,890	358 900	327 200	309 600
18	Melk og storfeslakt. 26 årskyr. Ag./Ro. Andre bygder	1,828	364 600	352 200	362 400
19	Melk og storfeslakt. 27 årskyr, Vestlandet	1,985	365 600	356 100	369 100
20	Melk og storfeslakt. 31 årskyr, Trøndelag	2,048	378 800	351 800	346 000
21	Melk og storfeslakt. 26 årskyr, Nord- Norge	2,046	368 100	359 600	360 800
22	Korn. <400 dekar korn (235 dekar korn), Østlandet	0,307	67 400	42 500	15 300
23	Korn (de 20 største brukene). 777 daa korn, Østlandet	0,720	346 000	332 900	302 800
24	Korn/svin. 313 dekar korn + 23 avlssvin, Trøndelag	0,813	444 100	397 700	344 300
25	Sau. 136 vinterfôra sauer, Vestlandet	1,117	139 800	131 500	127 000
26	Sau. 175 vinterfôra sauer, Nord- Norge	1,240	182 900	167 400	153 200
27	Sau (de 25 største brukene). 300 vinterfôra sauer, landet	1,711	179 300	164 100	141 600

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket. Utredning nr. 2. 2019

Referansebrukene viser et forventet inntektsnivå som varierer mellom 67.400 kr/årsverk (lite kornbruk) og opp til 492 700 kr/årsverk (stort melkebruk) i 2017. Tallmaterialet viser store inntektsforskjeller mellom produksjoner, størrelser og områder.

Inntektsutviklingen på referansebrukene varierer fra produksjon til produksjon. Referansebrukene markert med rød skrift viser negativ utvikling, blå positiv utvikling og svart tilnærmet uendret inntektsutvikling. Referansebruk geitemjølk, poteter/korn og fjørfekjøtt/planteprodukter viser en økning i inntektene fra 2017 til 2018. Motsatt viser alle

brukene med mjølkeproduksjon, ammeku, sau, egg samt korn en betydelig nedgang i inntektene.

Fra 2018 til 2019 viser beregningene at det bare bruk med mjølk og ammeku som kommer ut med en inntektsvekst før effekten av en ny jordbruksavtale. Dette gjelder imidlertid ikke for alle brukene med mjølkeproduksjon da også noen av disse brukene viser en nedgang i inntektene fra 2018 til 2019. Inntektsforskjellen mellom det største og minste mjølkebruket (12 og 14) har blitt merkbart redusert i perioden fra 2017 til 2019. Inntektsnivået på bruk nr. 14 er likevel markert høyere enn på det minste bruket.
Resultatene på sauebrukene og brukene med svin preges i stor grad av vanskelig markedssituasjon. Resultatene på kornbrukene er preget av sterk kostnadsvekst på diesel og handelsgjødsel. Disse utgjør en stor andel av kostnadene på kornbrukene.
Melkebrukene får i 2019 en inntektsnedgang, særlig pga lavere utbetalingspris på melk pga økt omsetningsavgift og styringspris.

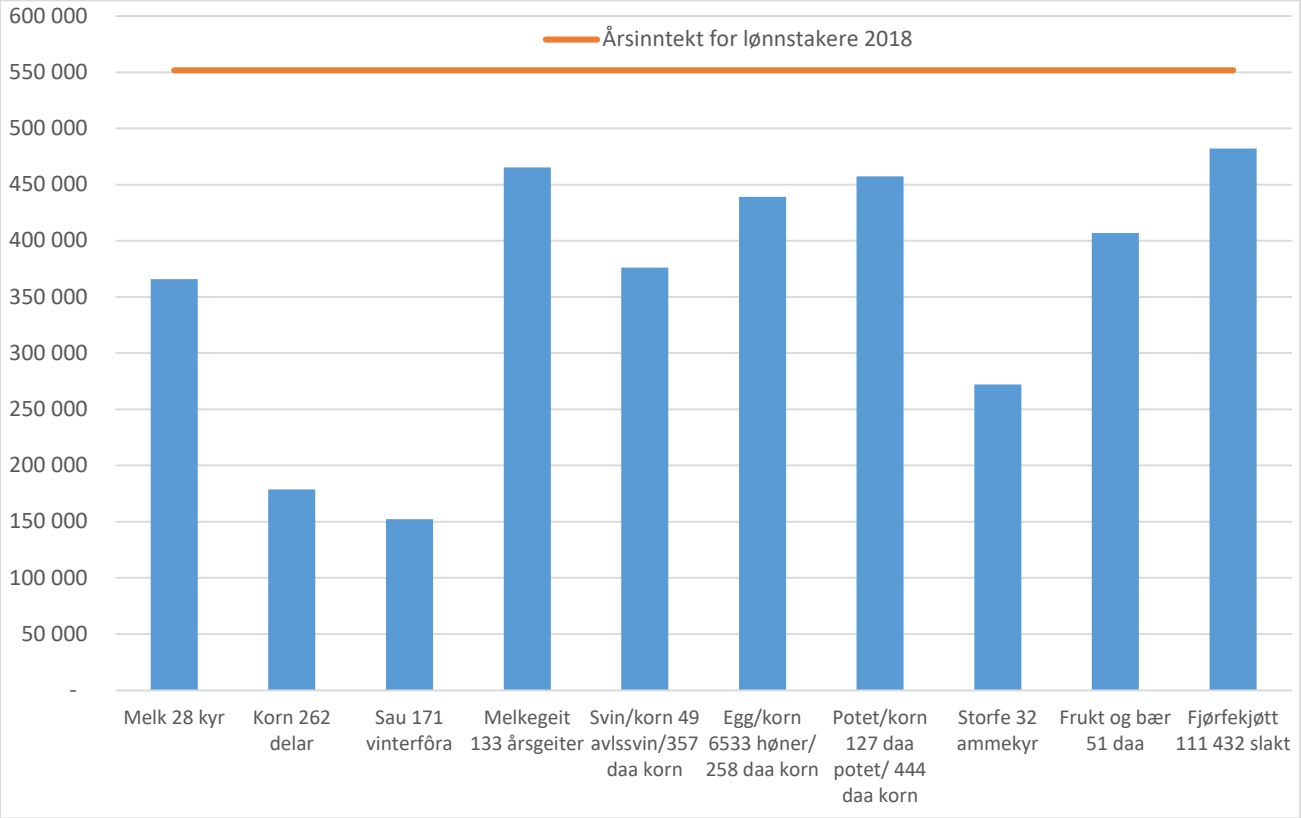

Figur 1 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for referansebruk 1-10. 2018.

Jordbrukets forhandlingsutvalg har spesielt merket seg at ingen referansebruk har ei inntekt som overstiger gjennomsnittlig lønnsnivå i perioden 2017-2019. Det store inntektsgapet til andre grupper i samfunnet er en stor utfordring for investeringer og rekruttering. Årets jordbruksoppgjør må redusere gapet til andre grupper målt i kroner.

3.4 Inntektsutvikling og lønnsnivå for lønnstakere

Inntektene for lønnsmottakere beregnes årlig av det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.

Tabell 7 Lønnsutvikling pr. årsverk for alle lønnstakere

År	Lønn	Lønnsvekst fra året før	
		Kroner	Prosent
2013	486.800	18.300	3,9
2014	501.400	14.600	3,0
2015	515.400	14.000	2,8
2016	524.200	8.800	1,7
2017	535.700	11.500	2,2
2018	551.800	16.100	3,0

Kilde: NOU 2019:6 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2019 av 28. mars 2019.

Sentrale aktører har gjort følgende anslag for lønnsutviklingen i 2019 og 2020.

	2019	2020
Statistisk sentralbyrå (SSB)	3,3 %	3,5 %
Norges Bank	3,3 %	3,5 %
Finansdepartementet	3 ¼ %	-

Kilder: SSB: Økonomiske utsyn. Konjunkturtendensene 2019/1. 14. mars 2019, Norges Bank: Pengepolitisk rapport 1/2019, 21. mars. Finansdepartementet: Meld. St.1 (2018-2019), okt. 2018.

Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer stor grad av samsvar i anslagene fra de viktigste aktørene. Vi legger til grunn en gjennomsnittlig lønnsvekst for alle lønnsmottakere på 3,3 prosent i 2019 og 3,5 prosent i 2020.

Tabell 8 Lønnsutvikling pr. årsverk for alle lønnstakere med Jordbrukets forhandlingsutvalg sine forutsetninger

År	Lønn	Lønnsvekst fra året før	
		Kroner	Prosent
2019	570.000	18.200	3,3
2020	590.000	20.000	3,5

3.5 Jordbruket sammenlignet med andre grupper

Stortinget har bestemt at inntektsutviklingen i jordbruket skal sammenlignes med "andre grupper i samfunnet". Selv om avlingene normaliseres, viser tallmaterialet fra Budsjett-nemnda til dels store svingninger fra år til år. I en sammenligning av inntektsutviklingen med andre samfunnsgrupper, bør inntektsutviklingen studeres over noen år. Jordbrukets forhandlingsutvalg har merket seg at fordi tørkeåret 2018 gir store svingninger i mange inntekts- og kostnadsposter, er dette understreket av Budsjettnemnda i årets totalkalkyle.

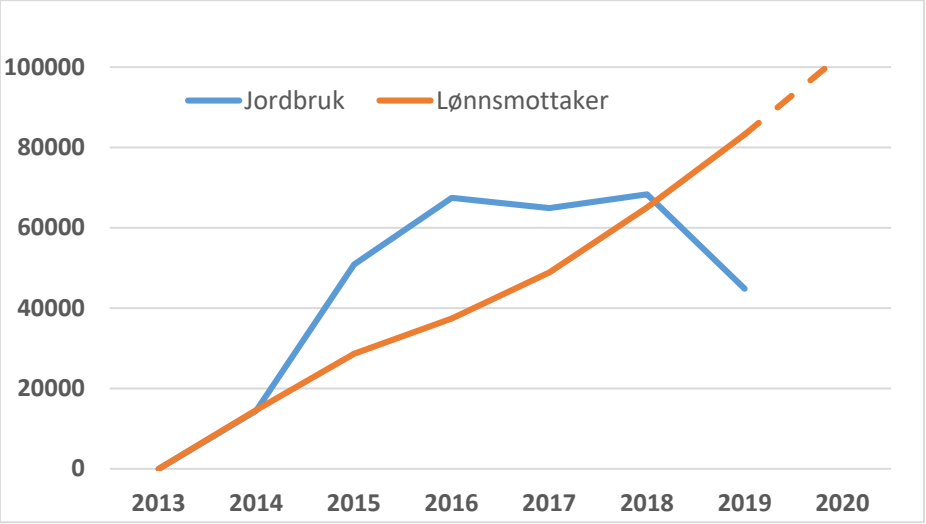

Figur 2 *Inntektsutvikling for jordbruket og gjennomsnittlig lønnsmottaker. Kr/årsverk. Kilde: Budsjettnemnda og Tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.*

I perioden 2013 til 2019 er inntektsveksten i jordbruket lavere enn for andre grupper i samfunnet. Fra 2019 til 2020 forventes lønnsmottakere å få en inntektsvekst på 3,5 prosent, tilsvarende 20.000 kroner.

3.6 Kostnader for ikke-varige driftsmidler

Ifølge Budsjettnemnda for jordbruket økte kostnadene for ikke-varige driftsmidler med 1482 mill. kroner fra 2017 til 2018. Mye av økningen kan tilskrives tørken. I tillegg økte prisene på diesel og elkraft mye. Over 500 mill. kroner er en økning i energi og smøremidler. 65 mill. kroner av dette kan relateres til økte kostnader for vanning i 2018. Prisoppgang på gjødsel bidro også til kostnadsveksten. Kostnadene til gjødsel øker med nesten 200 mill. kroner.

Både SSB og Norges Bank har anslått en økning i konsumprisindeksen på 2,3 prosent i 2019. Denne er også benyttet av Budsjettnemnda for jordbruket.

Fra 2018 til 2019 har nemnda budsjettert med en kostnadsreduksjon på 315 mill. kr. Dette skyldes volumnedgang. Det legges til grunn mindre import av grovfôr og redusert kraftfôrbruk som følge av lavere dyretall. Også for en del andre kostnadsposter går volumet ned. Prisene derimot øker med 1 prosent. At prisstigningen ikke blir større, skyldes en forventning om prisnedgang på energi etter den store prisøkningen i 2018.

Tabell 9 *Prisendringer for kraftfôr. 2017-2019. Øre/kg*

	Endring jordbruksoppgjøret	Drøvtyggerfôr	Svinefôr	Fjørfefôr
2017-2018	3,5	4,2	10,3	14,6
2018-2019	3,0	1,0	4,2	-0,4
SUM 17-19	6,5	5,2	14,5	14,2

De to siste jordbruksoppgjørene har partene gjennom økninger i kornpris og endringer i prisnedskrivingstilskudd lagt grunnlag for en prisvekst på kraftfôr på 6,5 øre/kg. Prisen på svinefôr og fjørfefôr har økt vesentlig mer enn dette, med drøye 14 øre/kg.

Det vises til inntektsutviklingen fra 2017-2019 og omtalen av prisnedgang på kjøtt og melk. **Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer at en ikke tar ut kostnadsveksten for kraftfôr i sluttmarkedet for jordbruksproduktene.**

3.6.1 Anslag for prisutvikling på kostnader i 2020

For 2020 har både SSB, Norges Bank og Finansdepartementet lagt til grunn en generell prisvekst på 1,7 prosent.

Fra 2010 til 2014 økte prisene på ikke-varige driftsmidler i jordbruket noe mer enn den generelle prisstigningen. Konsumprisindeksen (KPI) i denne perioden ble blant annet sterkt influert av økt import av lavprisvarer fra bl.a Kina. Denne importen omfatter i liten/ingen grad driftsmidler i jordbruket. Mye av kostnadene i jordbruket påvirkes av lønnsutvikling i Norge. Etter 2014 har krona svekket seg mye mot internasjonal valuta, samtidig som lønnsveksten har vært lav i Norge. Etter 2014 har derfor prisene på driftsmidler i jordbruket økt noe svakere eller om lag som konsumprisindeksen.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn en prisvekst for ikke-varige driftsmidler i jordbruket tilsvarende prognosen for KPI på 1,7 prosent i 2020.

3.7 Volumendring i 2020

Det vises til kapittel 3.2.3 Inntektsutviklingen 2017-2019. Fra 2017 til 2019 reduseres produksjonen av plante- og husdyrprodukter med i gjennomsnitt 0,75 prosent pr år. For 2020 forventer Jordbrukets forhandlingsutvalg ytterligere nedgang i melkeproduksjonen, tilnærmet uendret produksjon av kjøtt totalt og økt produksjon av egg om lag med befolkningsveksten. Forutsatt normalårsavlinger i 2019, forventer vi en liten vekst av planteprodukter i 2020.

Med utgangspunkt i disse vurderingene, den kortsiktige og langsiktige utviklingen i volumet av norskproduserte landbruksvarer, legger Jordbrukets forhandlingsutvalg til grunn uendret produksjonsvolum i 2020.

3.8 Produktivitetsendringer for driftskostnader

Tabell 10 Årlig prosentvis volumendringer for inntekter og ikke-varige produksjonsmidler i jordbruket. Kilde: Volumindekser totalkalkylens normaliserte regnskaper.

	Årlig prosentvis endring		
Periode	**Plante- og husdyrprodukter**	**Ikke-varige prod.midler**	**Forskjell = produktivitet**
2011-2019	0,63 %	0,67 %	-0,04 %
2012-2019	0,53 %	0,16 %	0,37 %
2013-2019	0,46 %	0,10 %	0,36 %
2014-2019	0,49 %	-0,16 %	0,66 %
2015-2019	0,26 %	-0,58 %	0,83 %
2016-2019	-0,17 %	-0,77 %	0,60 %
2017-2019	-0,75 %	-1,01 %	0,25 %
2018-2019	-0,91 %	-1,41 %	0,50 %

Avhengig av tidsperioden en ser på, får en ulike tall for produktiviteten for innsatsfaktorene. Høyest produktivitetsframgang for innsatsfaktorene får en ved å se på perioden 2015-2019, med 0,83 %, og lavest 2011-2019 med -0,04 % og 2017-2019 med 0,25 %.

Volumindeksene fra Budsjettnemnda svinger mye. Jordbrukets forhandlingsutvalg ser betydelig usikkerhet i å prognosere produktivitetsframgangen på innsatsfaktorsiden. Vi legger til grunn en produktivitetsframgang på innsatsfaktorsiden på 0,4 prosent i 2020. Med uendret produksjonsvolum gir det en volumnedgang for ikkevarige driftsmidler på 0,4 prosent i 2020.

3.9 Kapitalkostnader

I Totalkalkylen utgiftsføres de nominelle rentekostnadene (betalte renter) mens en inntektsfører at den reelle verdien av lånene blir mindre ved en generell prisstigning.

Realrente = nominell rente – generell prisstigning

Siden 2014 har gjelda i norsk landbruk økt med 8,1 mrd. kroner, fra 54,2 mrd. kroner til 62,3 mrd. kroner i 2019, men kostnadene knyttet til lånene har sunket som følge av rentenedgang. I 2019 ser man imidlertid en økning i rentene med 0,5 prosentpoeng. I SSBs prognoser for de makroøkonomiske størrelsene legger de til grunn en videre renteoppgang i 2020 på 0,4 prosent og tilsvarende renteøkning i 2021. Isolert sett vil en nominell renteoppgang på 1 prosentpoeng øke kostnadene i jordbruket med over 600 mill. kroner eller ca 13.000 kroner pr årsverk.

Kapitalkostnadene i tabell 11 for 2020 er beregnet av sekretariatet til Budsjettnemnda for jordbruket etter oppdrag fra partene, mens tallene for 2017-2019 er hentet fra Totalkalkylen. Det er forutsatt uendret bruttoinvesteringsvolum og tegningsvolum av leasingkontrakter i 2020, en nominell rentevekst på 0,4 prosent og en prisstigning på 1,7 prosent.

Tabell 11 Nominelle og reelle rentekostnader på lånt kapital. Mill. kroner og prosent

	2017	2018	2019	2020
Jordbruksgjeld	59.947	60.668	62.323	63.729
Rentekostnader	1.906	1.926	2.286	2.649
Renteprosent	3,18	3,17	3,67	4,16
KPI-endring i prosent, normalisert	2,53	2,73	2,29	1,81
Normalisert regnskap:				
- Effekt av finansiering	1.516	1.655	1.430	1.434
- Realrente	392	271	854	1.216

Dette gir økte realrentekostnader på 362 mill. kroner for 2020.

For kapitalslit og leasing viser beregningene fortsatt kostnadsvekst. Kapitalslitet øker med 83 mill. kroner fra 2019 til 2020, og leasing med 155 mill. kroner, til sammen 238 mill. kroner.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn en økning i kapitalslitet og leasing med 238 mill. kroner og en økning i realrenta på lånt kapital med 362 mill. kroner i 2020, til sammen 600 mill. kroner i økte kapitalkostnader for jordbruket.

3.10 Produktivitet

Arbeidsforbruk er en betydelig innsatsfaktor i jordbruket. For å finne fram til arbeidsforbruket legger Budsjettnemnda til grunn arbeidsforbruksregistreringene i SSBs tellinger basert på oppgaver fra bønder.

I årets tallmateriale er SSBs siste undersøkelse for 2017 lagt til grunn. Med utgangspunkt i forrige telling for 2013, viser arbeidsforbruket en årlig reduksjon på 0,9 prosent. I fjorårets beregning ble det lagt til grunn en gjennomsnittlig årlig nedgang på 2,2 prosent i perioden 2013 – 2016.

Endring i arbeidsforbruket i jordbruket er sterkt påvirket av endringen i antall jordbruks-foretak. I perioden 2010-2013 har både arbeidsforbruk og antall foretak årlig gått ned med 2,2 prosent. I perioden 2013-2017 går arbeidsforbruket vesentlig mindre ned enn reduksjonen i antall foretak. Arbeidsforbruket går ned med 0,9 prosent årlig, mens antall foretak reduseres med 2 prosent årlig. Budsjettnemnda mener forklaringen skyldes vesentlig sterkere produksjonsvekst i denne perioden enn foregående periode, særlig av storfekjøtt og sau/lam. Det har også vært en økning av foretak med sau og ammeku, slik at andelen foretak med høyere arbeidsforbruk enn gjennomsnittet kan ha økt.

Fra 2013 er arbeidsforbruket i jordbruket redusert med 3.100 årsverk. Av inntektsveksten på 44.800 kr/årsverk fra 2013-2019 står arbeidsproduktiviteten for 21.300 kr/årsverk. Dette tilsvarer 48 prosent av inntektsveksten.

Etter 2017 flater produksjonsveksten ut. For å regne fram utviklingen i arbeidsforbruk etter siste fastpunkt (2017) har Budsjettnemnda lagt vekt på:

- Endret arbeidsforbruk i periodene 2010-2013, og spesielt 2013-2017
- En årlig reduksjon i antall foretak på 1,8 til 1,6 prosent
- Lav eller ingen produksjonsvekst av animalske produkter
- Færre husdyr
- Relativt stabilt totalareal

Etter en samlet vurdering har Budsjettnemnda anslått årlig reduksjon i arbeidsforbruk til 1,4 prosent i perioden 2017-2020.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn prognosen for arbeidsforbruket gjort av Budsjettnemnda for jordbruket. Dette gir en nedgang i arbeidsforbruket fra 2019 til 2020 på 1,4 prosent tilsvarende 650 årsverk.

Jordbruket er av næringer som har størst produktivitetsvekst. Budsjettnemnda har i år beregnet den totale produktiviteten til 1,6 prosent per år siste 10 år. Produktiviteten er knyttet til redusert arbeidsforbruk. Arbeidsproduktiviteten er beregnet til 2,4 prosent per år siste 10 år, mens kapitalproduktiviteten er 0.

Tabell 12 Produktivitetsutvikling 2008–2018 i jordbruket beregnet på indekser for bruttoprodukt

År	Arbeids-produktivitet	Kapital-produktivitet	Sammenveid arbeids- og kapitalproduktivitet
2008	100	100	100
2018	127	100	117
Årlig endring,	2,4	0	1,6

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket 2019

Beregningen av produktivitetsutviklingen viser en mindre produktivitetsframgang i årets beregning enn fjorårets. Resultatene er påvirket av at året 2007 er gått ut og året 2018 er kommet til i datagrunnlaget. Lavere produktivitet skyldes blant annet at det nå er regnet med mindre nedgang i arbeidsforbruket etter 2013. Økt vareinnsats, bl.a. kraftfôr høsten 2018 og større energiforbruk enn tidligere regnet med, påvirker også produktivitetsutviklingen negativt.

3.11 Prisendringer i markedet

Jordbruket vil ifølge totalkalkylens normaliserte regnskaper hente knappe 34 mrd. kroner i markedet i 2019. Nesten 40 prosent av markedsinntektene kommer fra produkter uten målpris. De største produktene uten målpris er: Storfekjøtt, sau og lammekjøtt, fjørfekjøtt, egg, blomster og diverse hagebruksprodukter. For de animalske produktene er det for tiden overproduksjon unntatt for storfekjøtt. Produksjonsveksten av storfekjøtt er imidlertid sterk, og det vil være et etterslep i veksten som følge av investeringer flere nye bygg for ammeku og bygg som er under oppføring/planlegging. Det er grunn til å forvente tilnærmet uendrede planlagte engrospriser for de animalske produktene. Det er heller ikke grunn til å tro at en får noen vesentlig prisvekst for fjørfekjøtt. Enkelte fjørfeprodukter, blomster og flere hagebrukskulturer har dessuten et svakt importvern. Prisutviklingen for disse vil avhenge av prisutviklingen internasjonalt, og mulighetene for prisøkninger er trolig begrenset.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn at

- **prisene på fjørfekjøtt vil øke med 1 prosent i 2020**
- **frukt, grønt og bær har samme prisvekst som for målprisproduktene av frukt og grønnsaker (3,5 %)**
- **animalske produkter uten målpris har uendret pris i 2020, med unntak av lam der vi forventer en økt produsentpris på 1,5 % (bl.a som følge av redusert omsetningsavgift) med forventning om bedret markedsbalanse i 2020**
- **andre produkter får en prisvekst tilsvarende forventet konsumprisvekst**

I sum gir dette en veid forventet prisvekst på ikke-målprisprodukter på 1,2 prosent for 2020.

4 RAMME OG FINANSIERING

4.1 Krav til årets jordbruksforhandlinger

Det vises til kapittel 3 og våre prognoser for volum- og prisvekst for kostnadene. Før en i hele tatt kan snakke om inntektsvekst, må kostnadene dekkes opp. **Jordbrukets forhandlingsutvalg krever en inndekning av kostnadsveksten fra 2019 til 2020 for:**

- **driftskostnader**
- **kapitalslit og leasing**
- **rente på lånt kapital**

Det vises til kapittel 2 om landbrukspolitiske føringer. Regjeringen har slått fast at næringsutøverne i alle produksjoner og på alle typer bruk skal ha reell mulighet til inntektsutvikling på linje med andre i samfunnet, og at inntektsgapet skal reduseres. **Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at årets jordbruksforhandlinger legger til rette for at inntektsgapet til andre grupper i samfunnet reduseres, målt i kroner.**

Det vises videre til kapittel 3 og tallmaterialet fra Budsjettnemnda som beskriver inntektssituasjonen i næringa. Budsjettnemnda viser til at tørkesommeren 2018 har gitt betydelige utfordringer knyttet til beregning av Totalkalkylen. Budsjettnemnda understreker at det derfor er fornuftig å vurdere inntektsutviklingen over flere år. Fra 2017 til 2019 har jordbruket en inntektsnedgang på 20.100 kr/årsverk. Krevende markedssituasjon for kjøtt forklarer mye av nedgangen, jfr. kap. 3.2.3.

Samtidig er markedssituasjonen vanskelig for flere av husdyrproduksjonene. En del av inntektsnedgangen skyldes overproduksjon, der resultatet er lavere priser og økt omsetningsavgift. Dette gjelder særlig svin, sau/lam og egg. I tillegg er også omsetningsavgiften økt for melk som følge av større produksjonsrespons av de økte kvotene i 2018 enn forventet. Markedssituasjonen gjør det krevende å øke priser både på målprisprodukter og produkter uten målpris, jf. kap 3.11. En sterk økonomisk stimulans gjennom økte tilskudd i disse produksjonene, vil kunne føre til økt overproduksjon. Da vil prisene gå ytterligere ned og omsetningsavgiftene opp. Det er da betydelig risiko for at en kortsiktig inntektsvekst vil bli etterfulgt av en inntektsnedgang på lengre sikt.

Jordbrukets forhandlingsutvalg har vurdert elementene omtalt over. På dette grunnlaget krever vi en reduksjon av inntektsgapet til andre grupper i samfunnet med 11.000 kr/årsverk.

I oppbyggingen av krav til inntektsramme har Jordbrukets forhandlingsutvalg lagt til grunn følgende forutsetninger:

- 3,3 prosent inntektsvekst for andre grupper i 2019 og 3,5 prosent i 2020
- En generell kostnadsvekst (KPI) på 1,7 prosent i 2020, og tilsvarende kostnadsvekst for ikke-varige driftsmidler i jordbruket
- En volumreduksjon på 0,4 prosent for ikke-varige driftsmidler i jordbruket for 2020
- En økning i utlånsrenta på 0,4 prosentpoeng fra 2019 til 2020, jf. SSB.
- En reduksjon i antall årsverk på 1,4 prosent tilsvarende 650 årsverk fra 2019 til 2020, jf. prognose fra Budsjettnemnda for jordbruket
- En veid prisvekst på produkter uten målpris på 1,2 prosent
- Uendret produksjon av jordbruksvarer i 2020

I tillegg har vi som viktige premisser for dimensjoneringen:

- Markedsoverskudd av svinekjøtt og sau også i 2020, men en bedring blant annet som følge av bruk av produksjonsregulerende virkemidler som ble avtalt i fjorårets jordbruksoppgjør
- Krevende markedssituasjon for flere husdyrprodukter gir utfordringer med å løfte inntektene i disse produksjonene
- Inntektsnedgang i jordbruket

Tabell 13 Krav til inntektsramme for jordbruksoppgjøret 2019

		Grunnlag	Volum	Pris	Mill. kroner
	Kostnadsdekning				
1	Driftskostnader	22036	-0,40 %	1,7 %	290
2	Kapitalslit og leasing	8974			238
3	Realrente på lånt kapital i jordbruket	856			362
A	**SUM Kostnadsdekning**				**890**
	Økte inntektsmuligheter i markedet				
4	Økt produksjon av norske jordbruksvarer	33955	0,00 %		0
5	Økte priser på varer uten målpris	13790		1,2 %	160
B	**SUM Markedsmuligheter**				**160**
SUM	**A- B, Dekke kostnadsvekst fratrukket økte markedsmuligheter**				**730**
	Inntekt og arbeidsforbruk				
6	Kronemessig lik inntektsutvikling	13801	-1,4 %	20000	700
7	Reduksjon av inntektsgapet	44350		11000	490
C	**SUM Inntekt og Arbeidsforbruk, mill. kr**				**1190**
SUM	**Rammekrav (A-B+C), mill. kroner**			**31000**	**1920**

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever en inntektsramme på 1920 mill. kroner, som gir grunnlag for en inntektsvekst på 31.000 kr/årsverk.

Jordbrukets forhandlingsutvalg har ved dimensjoneringen av rammekravet tatt hensyn til at produktivitetsutvikling og markedstilpasning er en forutsetning for inntektsdannelsen, slik Stortinget har påpekt ved behandlingen av jordbruksmeldinga. Samtidig er det tatt hensyn til både Regjeringens og Stortingets inntektsmål for jordbruket og den svake inntektsveksten i jordbruket de siste årene.

Kostnadsveksten utgjør 890 mill. kroner, og forutsatt en produktivitetsframgang på arbeid og produksjonsfaktorer på 280 mill. kroner, tilsvarende 6.300 kr/årsverk. Deler av ramma gir inntektsvekst allerede i 2019, som følge av målprisøkninger fra 1/7-2019. Ramma gir grunnlag for inntektsvekst i 2019 på om lag 4.700 kr/årsverk, og ytterligere 27.300 kr/årsverk i 2020. Andre grupper i samfunnet forventes en inntektsvekst på om lag 20.000 kroner i 2020.

4.2 Finansiering av kravet

Tabell 14 Finansiering av rammekravet

Finansiering	Mill. kr
Målpris	249
Budsjettmidler	1360
Økt inntektsvirkning av jordbruksfradraget	92
Styrking av jordbruksfradraget	170
Ledige midler fra 2018	49
SUM FINANISERING	**1920**

Totalt tas det ut 409 mill. kroner i markedet gjennom økte målpriser, forventet prisoppgang på ikke-målprisprodukter og volumøkning. Budsjettoverføringer skjer fra 01.01.2020. Inntektsvirkningen av jordbruksfradraget er beregnet å øke med 92 mill. kroner som følge av at ramma gir grunnlag for økt næringsinntekt i 2020.

49 mill. kroner i overførte midler fra 2018-budsjettet inngår i finansieringen av ramma.

4.2.1 Målpris

Jordbrukets forhandlingsutvalg understreker betydningen av å opprettholde et sterkt importvern og velfungerende markedsordninger for å sikre avsetning og prisuttak i det norske markedet.

Fordelingen av målprisøkningene på 249 mill. kroner er gjort ut fra en markedsmessig vurdering for hvilke sektorer det er mulig å ta ut økte målpriser.

Tabell 15 Målprisendringer fra 1. juli 2019 fordelt på målprisprodukter

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1513,0	5,44	0,03	45,4
Gris	137,8	32,43		0,0
Poteter	214,3	4,94	0,25	53,6
Grønnsaker og frukt	3335,1		3,5%	116,7
Norsk matkorn	195,6	3,36	0,17	33,3
Sum målprisendringer				249,0

Målprisøkningen på frukt og grønnsaker er forutsatt fordelt på produkter i etterkant av forhandlingene.

4.2.2 Jordbruksfradraget

Jordbruksfradrag gis for alminnelig inntekt til virksomheter som har hatt inntekt fra jordbruk, gartneri, bihold og pelsdyrhold. Det gis et fradrag på 100 % for alminnelig inntekt opp til 63.500 kroner. For alminnelig inntekt mellom 63.501 kroner 334.300 gis et fradrag på 38 %. Samlet fradrag kan maksimalt utgjøre 166.400 kroner pr foretak.

Jordbruksfradraget har en viktig, men fallende inntektseffekt for jordbruket, som gir en inntektsmulighet som er tilgjengelig når foretaket har positiv næringsinntekt. Økt jordbruksfradrag vil gi sterke insentiver til å innrette driften på en måte som øker overskuddet, og styrke kostnadsjakten på hvert enkelt bruk.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er viktig å legge til rette for en generell styrking av inntektsmulighetene for mindre og mellomstore bruk i alle produksjoner. Vi foreslår derfor å styrke jordbruksfradraget gjennom en heving av grensen for 100% fradrag til 100.000 kroner. Dette vil etter våre beregninger gi en provenyeffekt på om lag 170 mill. kroner.

Som følge av dette blir maksimalt fradrag 189.030 kroner ved en alminnelig inntekt på 334.300 kroner. Forventede fordelingseffekter av økt jordbruksfradrag er lagt inn i beregningene av inntektsutslag av kravet i referansebruksberegningene, jf. kap 4.3.

4.2.3 Budsjettoverføringer

Totalkalkylen viser at 70 prosent av inntektene i jordbruket hentes i markedet, mens 30 prosent er budsjettoverføringer. Bevilgninger over statsbudsjettet må brukes aktivt for å sikre de samfunnsmessige mål som markedsprisene ikke ivaretar.

For å videreutvikle et landbruk over hele landet, må en tilføre landbruket tilstrekkelig med budsjettstøtte. Styrka virkemidler må innrettes for å utjevne inntekter mellom produksjoner, områder og bruksstørrelser. Dette gir mulighet for god arealutnyttelse som er en forutsetning for en bærekraftig og klimasmart matproduksjon.

I år er det ikke mulig å ta ut hele kostnadsveksten i markedet, og denne må derfor dekkes opp med økte budsjettmidler. **Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke at budsjettoverføringer er helt avgjørende for å kompensere bønder som har driftsulemper knyttet til topografi, klima og bruksstørrelse. Uten tilstrekkelig budsjettstøtte blir mulighetene for å foreta inntektsutjevning dårligere. Det vil gjøre det umulig å oppnå de landbrukspolitiske målene. Jordbrukets forhandlingsutvalg krever økte budsjettmidler med 1360 mill. kroner.**

4.2.4 Ledige midler

Det vises til forbruksprognose fra Landbruksdirektoratet av 22/2-2019 med oppdatering 12/4-2019, og fordelingsskjema oversendt fra LMD.

Overførbare midler fra 2018 utgjør 49,2 mill. kroner. Prognosen for 2019 viser at det vil kunne oppstå ledige midler på 92,5 mill. kroner på overførbare poster. I denne prognosen har Landbruksdirektoratet lagt inn en økning på 11,4 mill. kroner til post 21 Spesielle driftsutgifter. Av denne økningen er 6,5 mill. kroner finansiert gjennom overføring av ubrukte midler fra 2018. I prognosen for 2019 har Landbruksdirektoratet blant annet lagt til grunn en økning på:

- Agros – Erstatning av Saturn: 3,25 mill. kr
- Reisetilskudd veterinær 0,4 mill. kr
- Konseptvurdering og oppstart av ny løsning erstatningsordninger 0,6 mill. kr
- Kartløsning i Argos for SMIL 0,7 mill. kr

Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer at lista over utredningsoppgaver Landbruksdirektoratet ønsker å få løst gjennom finansiering over jordbruksavtalen øker stadig. Landbruksdirektoratet har en grunnfinansiering over Statsbudsjettet. Å utvikle datasystemer for å forvalte tilskuddsordninger er en del av en virksomhets løpende drift. **Jordbrukets forhandlingsutvalg vil derfor ikke finansiere den prognoserte økningen på post 20 utover de midlene som kan overføres fra 2018.**

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn at 146,6 mill. kroner kan disponeres i 2019, og foreslår å bruke disse slik:

- **103,0 mill. kroner overføres post 73.19 og 1,35 mill. kroner overføres post 73.20 for å finansiere økt prisnedskrivingstilskudd korn og økt matkorntilskudd fra 1. juli 2019**
- **5,0 mill. kroner gis som en engangsbevilgning til Graminor for oppbygging av frukt- og bærsenter på Njøs**
- **5,5 mill. kroner gis som en engangsbevilgning til Sagaplant**
- **31,8 mill. kroner overføres post 50 LUF for styrking av egenkapitalen**

4.3 Økonomiske utslag av kravet

Det er foretatt beregninger av sekretariatet i Budsjettnemnda for jordbruket på referanse-brukene som viser utslag av kravet. I resultatene for 2019 er det ikke justert for virkningen av Jordbrukets forhandlingsutvalg sitt krav. Videre er resultatene for 2020 lagt inn med fullt utslag av kravet (helårsvirkning). Den foreslåtte økningen i jordbruksfradraget er innarbeidet i inntektsutslaget for referansebrukene.

Følgende forutsetninger er lagt til grunn:

- En kostnadsvekst på 1,7 prosent
- Økte priser på ikke-målprisprodukter på 1,2 prosent i gjennomsnitt
- Renteøkning på 0,4 prosent i 2020
- Økt gjennomsnittlig kraftfôrpris på 1 øre/kg som følge av økte fôrkornpriser, korrigert for økt prisnedskrivingstilskudd og om lag 70 prosent karbohydratandel og økt stedsfrakttilskudd

Tabell 16 Vederlag til arbeid og egenkapital pr årsverk à 1845 timer, helårsvirkning inkludert kostnadsvekst fra 2019 til 2020, en styrking av jordbruksfradraget og økt inntekstverdi av skattefradraget som følge av økte inntekter.

			2018	2019	2020 Inkl. skatt*	2020-2019	2020-2018
ref.nr	**Referansebruk**	**Årsverk**	**A**	**B**	**C**	**C-B**	**C-A**
1	Melk og storfeslakt. 28 årskyr, landet	1,982	366 000	371 300	407 400	36 100	41 400
2	Korn. 362 dekar korn, landet	0,397	178 700	154 100	269 200	115 100	90 500
3	Sau. 171 vinterfôra sauer, landet	1,197	152 300	136 900	160 400	23 500	8 100
4	Melkeproduksjon geit. 133 årsgeiter, landet	1,608	465 200	461 900	492 000	30 100	26 800
5	Svin/korn. 49 avlssvin + 357 dekar korn, landet	1,648	376 100	308 000	324 900	16 900	-51 200
6	Egg/planteprod. 6533 høner+ 258 dekar korn, landet	1,324	439 000	407 400	427 200	19 800	-11 800
7	Potet/korn. 127 dekar potet + 444 daa korn, landet	1,576	457 300	457 100	542 100	85 000	84 800
8	Storfeslakt/ammeku. 32 ammekyr, landet	1,256	272 300	284 800	330 600	45 800	58 300
9	Frukt og bær. 51 dekar frukt og bær, landet	1,802	406 800	449 300	494 800	45 500	88 000
10	Fjørfekjøtt/planteprodukter. 111 432 fjørfeslakt, landet	1,033	482 000	463 700	501 700	38 000	19 700
11	Økologisk melk og storfeslakt, 26 årskyr, landet	1,936	371 600	384 100	426 000	41 900	54 400
12	Melk (de 1/3 minste brukene). 15 årskyr. landet	1,696	312 200	322 800	357 700	34 900	45 500
13	Melk (de 1/3 største brukene). 46 årskyr. landet	2,307	391 700	374 400	400 900	26 500	9 200
14	Melk (de 25 største brukene). 62 årskyr, landet	2,673	467 100	445 600	469 700	24 100	2 600
15	Melk og storfeslakt. 33 årskyr. Østlandets flatbygder	1,980	406 400	389 600	423 900	34 300	17 500
16	Melk og storfeslakt. 27 årskyr, Østl. Andre bygder	1,950	360 600	368 700	407 200	38 500	46 600
17	Melk og storfeslakt. 35 årskyr. Agder/Rogal. Jæren	1,890	327 200	309 600	348 100	38 500	20 900
18	Melk og storfeslakt. 26 årskyr. Ag./Ro. Andre bygder	1,828	352 200	362 400	403 100	40 700	50 900
19	Melk og storfeslakt. 27 årskyr, Vestlandet	1,985	356 100	369 100	406 400	37 300	50 300
20	Melk og storfeslakt. 31 årskyr, Trøndelag	2,048	351 800	346 000	375 900	29 900	24 100
21	Melk og storfeslakt. 26 årskyr, Nord- Norge	2,046	359 600	360 800	400 800	40 000	41 200
22	Korn. <400 dekar korn (235 dekar korn), Østlandet	0,307	42 500	15 300	149 500	134 200	107 000
23	Korn (de 20 største brukene). 777 daa korn, Østlandet	0,720	332 900	302 800	414 700	111 900	81 800
24	Korn/svin. 313 dekar korn + 23 avlssvin, Trøndelag	0,813	397 700	344 300	392 300	48 000	-5 400
25	Sau. 136 vinterfôra sauer, Vestlandet	1,117	131 500	127 000	153 900	26 900	22 400
26	Sau. 175 vinterfôra sauer, Nord- Norge	1,240	167 400	153 200	182 900	29 700	15 500
27	Sau (de 25 største brukene). 300 vinterfôra sauer, landet	1,711	164 100	141 600	162 500	20 900	-1 600

Tabellen viser utslag av kravet med helårsvirkning (kolonne C-B). En har også vist effekten over 2 år. Dette fordi det bl.a ikke er framregnet prisøkninger på korn i 2019-tallet, men kun lagt inn forventet kostnadsvekst. Prisøkning som følge av kravet slår inn på 2020-kolonnen, men vil komme til utbetaling for 2019-avlinga. Sammenlignet med 2018 er inntektsutslaget av kravet lavere, pga inntektsnedgangen i 2019.

Referansebrukene viser i gjennomsnitt et høyere inntektsutslag enn gjennomsnittet beregnet i rammeoppsettet. Det skyldes særlig at renteøkningen på referansebrukene er beregnet nominelt, mens en har realrentevekst i rammeoppsettet. Pga prisstigning stiger realrenta mer enn nominell rente.

5 HOVEDPRIORITERINGER I ÅRETS KRAV

5.1 Landbruk over hele landet – optimalisering av gras- og kornproduksjon

Kanaliseringspolitikken, med den geografiske produksjonsfordelingen i norsk jordbruk, har lagt grunnlaget for landbruk over hele landet. Med dette grepet har vi kunnet øke matproduksjonen og utnytte de knappe arealressursene vi har til rådighet i Norge. Dette er gjort ved å stimulere til kornproduksjon på arealer det er dyrkingsmessig mulig, og ved å stimulere til grovfôrbaserte produksjoner på andre arealer. **Jordbrukets forhandlingsutvalg er opptatt av å styrke den geografiske produksjonsfordelingen og krever at virkemidlene innrettes slik at kornøkonomien styrkes og at det blir mer lønnsomt å bruke jorda over hele landet. Målet er å øke sjølforsyninga og andelen norsk mat.**

Det er et stort potensial i å utnytte gras- og beiteressursene bedre for å styrke lønnsomheten for graskrevende produksjoner. I grasområdene bør det satses på tiltak for forbedret grovfôrkvalitet, blant annet god agronomisk rådgiving gjennom Norsk Landbruksrådgiving. Det ligger også store verdier i utmarka som vi bør stimulere til bedre utnyttelse av. Økt utnyttelse av utmarka vil øke selvforsyningsevnen. Beiting bidrar dessuten til bedre dyrehelse, økt karbonbinding i jorda og økt biologisk mangfold inkl. pollinerende insekter. **For å utnytte arealene bedre og ivareta biologisk mangfold, mener Jordbrukets forhandlingsutvalg det er viktig å satse på økt bruk av beiteressursene i innmark og utmark. Utmarksbeite prioriteres gjennom styrking av satsene for både småfe og storfe.**

Helt sentralt i kanaliseringspolitikken står forholdet mellom kornøkonomi og økonomien i grovfôrbasert produksjon. Til tross for at kanaliseringspolitikken har hatt stort fokus de siste årene, har kornarealet fortsatt å synke. Mange finner det mer lønnsomt å produsere gras enn korn på areal egnet for kornproduksjon. Vi må helt tilbake til 1972 for å finne et like lite kornareal som i dag (2 815 000 daa). **Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er avgjørende at vi styrker lønnsomheten i norsk kornproduksjon for å øke selvforsynings-evnen. Pris er det viktigste virkemidlet for å stimulere til økt produsert mengde.**

Økt kornproduksjon er viktig for å lykkes med å øke norsk matproduksjon.. Det bidrar til økt selvforsyning og økt beredskap av både såkorn, mat- og fôrkorn. **Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at økonomien for små og mellomstore kornbruk, spesielt i randsonene styrkes for å øke kornproduksjonen. Økning i arealtilskudd vil bidra til å styrke kornøkonomien uten å belaste husdyrproduksjonen, og til en viss grad kompensere for varierende klima, jordsmonn og stedskorrigeringer.**

Siden mange av husdyrproduksjonene nå sliter med markedsbalansen, vil det være uheldig å legge hele økningen i kornpris på kraftfôret, da kostnadsveksten ikke vil bli tatt ut i markedet.

Det er viktig at bønder som har investert i grovfôrkrevende produksjoner også i kornområdene sikres fortsatt lønnsomhet og forutsigbarhet. Det er blant annet foretatt store investeringer over hele landet for å øke ammekuproduksjonen. Dette har vært en bevisst nasjonal strategi fram til 2017. Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at vi skal være ytterst forsiktige med å stimulere til mye økning i ammekuproduksjonen nå. En ubalanse i dette markedet vil få store konsekvenser for økonomien i denne relative kostnadskrevende produksjonen. **En eventuell ytterligere vekst i ammekuproduksjonen må kanaliseres til grasområdene, men de som har investert i ammekuproduksjon uavhengig av hvor i landet de driver, må sikres forutsigbarhet. Driftstilskuddet for ammeku styrkes i sone 5 til 7.**

Norge er et langstrakt land. Det er et viktig mål å sikre landbruk over hele landet. Sonene for areal- og kulturlandskapstilskudd (AK-tilskudd), distriktstilskudd og frakttilskudd brukes

aktivt for å utjevne ulikheter i produksjonsforhold. **Det er ulike dyrkingsforhold innenfor de enkelte sonene til AK-tilskuddet. Det begrenser derfor hvor effektivt dette virkemidlet alene er for å opprettholde produksjon over hele landet.**

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at fraktordningene på kraftfor må styrkes og frakttilskuddet for kjøtt må evalueres slik at det i større grad utjevner kostnadsforskjeller knyttet til avstand og plassering. Fraktordningene er viktige distriktsvirkemiddel for å motvirke sentralisering av produksjon.

5.2 Inntektsutjevning

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener en utjevning av inntektsforskjellene i jordbruket er helt sentralt for å nå de landbrukspolitiske målene. Det er store variasjoner i vilkårene for jordbruksdrift i ulike deler av landet. Det er viktig å jevne ut inntekter mellom områder slik at en når målet om et landbruk over hele landet og utjevne inntektsforskjeller på bruk med ulik størrelse. Det fremgår av grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda for jordbruket at vederlaget til arbeid og egenkapital pr årsverk, er lavere for mindre bruk enn de større. Gjennom de siste jordbruksoppgjørene er det lagt til rette for en forsterking av strukturprofilen, særlig for melkebruk. Referansebrukene viser at omleggingen har bidratt til ønsket effekt. Fra 2017 til 2019 halveres inntektsavstanden mellom de 1/3 minste melkebrukene og de 1/3 største melkebrukene i materialet.

Til årets forhandlinger vil Jordbrukets forhandlingsutvalg spesielt:

- **Legge til rette for bedre inntektsutvikling for små og mellomstore bruk. Strukturelementene i virkemidlene må brukes aktivt og forsterkes.**
- **Styrke grasbasert husdyrhold i grasområdene i distriktene, men samtidig bidra til forutsigbare rammevilkår for grasbasert husdyrhold i sentrale områder.**

5.3 Økte inntektsmuligheter for små og mellomstore bruk

Etter 2014 har den strukturelle innretningen av tilskudd blitt forsterket for de grovfôrbaserte produksjonene. Relativt sett mest for melkeku, blant gjennom innføringen av tilskuddet til små og mellomstore melkebruk. For ammeku og sau er den strukturelle innretningen blitt vesentlig mindre styrket. I planteproduksjonen er det ikke lenger strukturelle virkemidler i tilskuddssystemet etter at disse ble fjernet ved jordbruksoppgjøret 2014. Det er likevel grunn til å anta vesentlige småskalaulemper/stordriftsfordeler også i disse produksjonene. Stordriftsfordelene kommer bla. til syne gjennom økte jordleiepriser, der store foretak presser prisene opp for å vokse seg større.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger i årets krav opp til følgende forsterking av strukturelementene:

- **En heving av grensa for 100% fradrag i inntekt i jordbruksfradraget. Dette tiltaket vil gi størst effekt for bruk med mellom 63.500 og 100.000 kroner i næringsinntekt, men også ha positiv effekt for bruk med mellom 100.000 kroner og 335.000 kroner i næringsinntekt**
- **Innføring av tak for husdyrtilskudd for melkeku, ammeku, andre storfe, melkegeit, sau og hjort**
- **Innføring av tak for arealtilskudd for grønnsaker, frukt og bær**
- **Innføre differensierte satser for arealtilskudd korn, potet, grønnsaker, frukt og bær**
- **Innføring av kvantumsgrenser for frukt og bær innen distriktstilskudd frukt, bær og veksthusgrønnsaker**
- **Utvide tilskuddet til små og mellomstore melkebruk til også å omfatte ammeku. I tillegg forsterkes tilskuddet**
- **Styrking av driftstilskuddet i melkeproduksjonen og for ammeku**

5.4 Frukt, bær, grønnsaker og poteter

5.4.1 Ny satsning - Grønn Innovasjon og Vekst

5.4.1.1 Norsk vare må ta det meste av forbruksveksten

Norsk produksjon av frukt, bær, grønnsaker, poteter og blomster, heretter omtalt som grøntsektoren, sysselsetter omlag 5300 årsverk, står for vel 12 prosent av verdiskapingen i jordbruksnæringa og henter over 90 % av inntektene i markedet. Utover ferskvare-omsetningen legger grøntproduksjonen i Norge et viktig grunnlag for foredlingsindustrien med alt fra syltetøy, til potetchips og akevitt. Et ikke ubetydelig volum går også til produksjon av frosne grønnsaker, konservesindustri mm.

Grøntnæringa skiller seg på mange områder fra resten av landbruket ved at den er svært arealintensiv og med stor verdiskaping pr dekar. 12,5 % av den totale førstehåndsomsetningen i landbruket produseres på 2,5 % av det norske produksjonsarealet og 90% av inntektene kommer fra et marked med lav tollbeskyttelse og svingende priser. Grøntnæringa er med andre ord sterkt konkurranseutsatt fra importerte varer. Det er derfor avgjørende at næringa videreutvikles, tar i bruk ny teknologi, leverer produkter av høy kvalitet produsert på en bærekraftig måte, og holder kostnadsnivået nede. Samtidig har grøntsektoren hatt markeds-basert vekst de senere årene. Veksten drives frem av internasjonale forbrukertrender, samt ønske om et sunnere kosthold. Etterspørselsøkningen skyldes også et større mangfold i produkter, både i form av sorter og varianter.

Det er et potensial i å produsere poteter, frukt, bær og grønnsaker på mindre arealer for lokalmarkedet, men en er da avhengig av å finne andre markedskanaler, som direkte salg, Bondens marked, gardsbutikker og REKO. Dette gir større mangfold og verdiskaping både for bonden sjøl og for forbrukeren. Dette er også et ledd i «urbant landbruk» slik det er nevnt i Granavoldenerklæringen.

Næringa har blitt flinkere til å levere innovative produkter i forpakninger forbrukerne etterspør. I den nasjonale handlingsplanen for bedre kosthold (2017-2021), som ble signert av 8 ministre i mars 2017, satte myndighetene et mål om 20% vekst i forbruket av grønnsaker,

frukt og bær innen utgangen av 2021. I tillegg har man satt som mål at man ønsker å øke andelen 15-åringer som daglig spiser grønnsaker og frukt med 50% innen utgangen av 2021. Målsetningen er å intensivere arbeidet på tvers av sektorene for et sunnere kosthold.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er viktig å legge til rette for at mye av det økte forbruket er norskproduserte produkter.

5.4.1.2 Etablere et 5-årig innovasjons- og vekstprogram

Grøntproduksjon er kapitalkrevende, der mye kapital bindes i produksjon og lager med tilhørende høy risiko dersom avlinger rammes av sykdom, skadedyr eller ekstremvær. Teknologi vil spille en viktig rolle for klimatilpasning i grøntnæringa, både for å redusere utslipp og for å redusere klimarisiko. Erstatningsordning er nødvendig i krevende situasjoner som i 2018, men langsiktige investeringer for å tilpasse produksjonen til å takle røffere vær og klimaendringer er like viktig. Vi mener teknologien kan gjøre landbruket bedre rustet, ikke bare for å møte fremtidens utfordringer og øke konkurransekraften, men også legge til rette for at en kan øke vekstsesongen og produksjonen av etterspurte produkter. I likhet med utviklingen vi har sett innenfor industri, kan digitalisering, robotisering og energieffektivisering gjøre norsk grøntproduksjon mer konkurransedyktig.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det etableres et 5-årig innovasjon- og vekstprogram for grøntsektoren: Grønn Innovasjon og Vekst. Programmet må omfatte hele verdikjeden og bestå av ulike virkemidler.

Dersom et innovasjon- og vekstprogram for grøntnæringa skal lykkes, er det en forutsetning at alle aktørene i hele verdikjeden sammen med myndighetene bidrar i et felles løft. Aktørene må forplikte seg til å ta strategiske valg og sette av tilstrekkelig med ressurser til målrettet satsing. Det er derfor tatt initiativ til et samarbeid hvor de ulike aktørene i verdikjeden (forskning og produktutvikling, rådgivning, produksjon, forbrukerinformasjon, varemottakere og leverandører) forplikter seg til å bidra til en felles grøntsatsing. Målet er at aktørene sammen med virkemiddelapparat og myndighetene bidrar til forbruksvekst av norske grønnsaker, frukter, bær, poteter og blomster. Norsk frukt og grønt skal være en sterk bidragsyter til at forbruksveksten i Norge utvikler seg i henhold til myndighetenes mål på 20% innen 2021. Gjennom utvikling, innovasjon og markedsføring skal en satse på bærekraftig produksjon og lønnsomhet i hele verdikjeden. Veksten skal bidra til å styrke jordbruket i hele landet. Det er ulike produksjonsmåter og distribusjonsmåter som dekker de ulike markedene, og det trengs derfor utvikling og satsing på alle bruksstørrelser, produksjonsmåter og salgskanaler. Det fastsettes nye mål for programmet for 5-årsperioden fram til 2025.

5.4.1.3 Organisering av programmet

For å sikre en målrettet virkemiddelbruk og god koordinering av innsatsen framover, foreslår Jordbrukets forhandlingsutvalg at det opprettes et strategisk råd bestående av aktørene i verdikjeden sammen med avtalepartene og virkemiddelapparat. Rådet skal innen 15.3.2020 legge fram en strategisk plan for å nå myndighetenes mål for forbruksvekst og næringens mål om økt verdiskaping for grønnsaker, frukt, bær, poteter og blomster fram til 2025. Rådet skal ta utgangspunkt i den forpliktende erklæringen som aktørene har skrevet under på, og innovasjons- og vekstprogrammet.

Rådet ledes av avtalepartene og de oppretter selv arbeidsutvalg. Sekretariatet legges til Landbruksdirektoratet. Etter at den strategiske planen er overlevert avtalepartene, vil rådet få i oppgave å sikre at målsettingene i programmet nås i 5-årsperioden. Som en del av planarbeidet skal det derfor utvikles måleparamenter for de ulike strategiske mål i planen, blant annet for økt forbruk av norskproduserte varer, økt andel av forbruksveksten, økt

lokalsalg, verdiskaping for primærprodusentene, innovasjonsgrad og utvikling mellom ulike regioner i landet og ulike produsentgrupper.

5.4.1.4 Grønn Innovasjon og Vekst består av følgende hoveddeler

- **Basisinvesteringer**
- **Innovasjon og ny teknologi**
- **Klima og energi**
- **Sortsutvikling og rådgiving**
- **Produkt- og markedsutvikling**
- **Vekst og rekruttering i hele landet**

Tabell 17Oppsummering Grønn Innovasjon og Vekst, mill. kroner

Tiltak	Post	Nye midler	Totalt
Grønn Innovasjon og vekst	LUF sentralt program	40,0	90,0
Innovasjon og ny teknologi	LUF sentralt program	15,0	15,0
Presis	LUF (årlig over 5 år)	4,0	4,0
Sortsutvikling	Engangsmidler + 77.15	11,5	11,5
Rådgiving	77.13 Rådgiving	4,0	10,0
Markedsføringsprogram	70.11 Avsetningstiltak	5,0	5,0
OFG		5,1	5,1
Bidrag fra andre		10,0	10,0
SUM		**92,6**	**150,6**

I sum økes areal- og kulturlandskapstilskudd og distriktstilskudd for grønnsaker, frukt, bær og poteter med om lag 50 mill. kroner.

5.4.2 Basisinvesteringer

Det avsettes 100 mill. kroner under LUF til programmet Grønn Innovasjon og Vekst til investeringer i grønnsaker, frukt, bær, poteter og blomster. Saksbehandlingen av søknader foretas regionalt, men bevilges sentralt slik at det nasjonale markedet er styrende. Det foretas en regional og markedsmessig vurdering av søknadene forut for sentral bevilgning.

Følgende legges til grunn for investeringene:

- **Investeringstilskudd til vanningsanlegg, arrondering, tunnel og andre dekkesystemer for frukt, bær og grøntproduksjon (eks nett over fruktproduksjon)**
- **Tilskudd til nyplanting innen frukt- og bærdyrking**
- **Tekniske investeringer i lager og sorteringsanlegg gis inntil 35 prosent investeringstilskudd – fellesanlegg prioriteres og gis inntil 40 prosent tilskudd**
- **Nye produsenter prioriteres**
- **Arrondering av arealet inngår i kostnadsberegningene**
- **Mindre bruk må få reell tilgang til investeringsmidler til fornying av fruktarealer og til kjølelager mm.**

5.4.3 Innovasjon og ny teknologi

5.4.3.1 Eget program for teknologiutvikling og teknologiinvesteringer

Vi ser behov for et eget program for teknologiutvikling og teknologi-investeringer. Det skal her kunne gis investeringsstøtte til produsenter ved kjøp av ny innovativ teknologi som kan gi økt konkurransekraft og mer bærekraftig drift. Støtte gis til enkeltprodusenter som skal investere i ny teknologi, og til teknologisamarbeid mellom forskningen, gründere/utviklere og

grøntprodusenter. Støtte kan for eksempel gis til teknologi hvor hovedhensikten er å oppnå mer presis og redusert bruk av plantevernmidler, til presisjonsgjødsling, til bruk av sensorer, til robotisering og automasjon eller andre innsatsfaktorer som kan ha negativ påvirkning på miljøet. Mer umoden teknologi innebærer høyere risiko. Der det investeres i teknologi i et samarbeids- og utviklingsprosjekt mellom forskningen, gründere og produsenter bør en kunne dekke en høyere del av investeringen. Det bør også kunne gis en generell støtte til investering i ny teknologi som reduserer driftskostnader, eks. ved robotisering av manuelle oppgaver.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det avsettes 19 mill. kroner under Grønn Innovasjon og Vekst til eget program for investeringer i innovasjon og ny teknologi. Innovasjonsmidlene kan gis til:

- **samarbeid mellom teknologiutviklere og grøntprodusenter der hensikten er å investere i, prøve ut og samle erfaring med ny teknologi - støtten bør være inntil 35%**
- **pilotprosjekter som tester ut og videreutvikler teknologier som reduserer negativ påvirkning på miljø og tilpasser produksjon til krevende dyrkingsforhold**
- **pilotprosjekter med ny teknologi som effektiviserer produksjonen og reduserer driftskostnader, eks. robotisering av manuelle oppgaver – støtte på inntil 25%**

5.4.3.2 Støtte til prosjektet PRESIS

NIBIO ved senter for presisjonsjordbruk har søkt om støtte til prosjektet PRESIS «Presisjonsjordbruk ut i praksis – forskningsbasert utvikling og kvalitetssikring av klimavennlige tjenester som er lønnsomme for bonden».

Prosjekt skal operasjonalisere tidligere og pågående forskning på en måte som bidrar til at alle norske gårdbrukere får tilgang på brukervennlige, teknologiske tjenester som er godt testet og tilpasset norske forhold, og som sikrer bonden eierskap til og lagringsløsninger for innsamlede data. Dette er tjenester som har potensial til å redusere unødige klima- og miljøbelastninger fra jordbruket, og/eller gi økt effektivitet og bedre driftsøkonomi på gårdsnivå. Skreddersydd brukerstøtte og rådgivning med fokus på skjæringspunktet mellom ny teknologi og agronomi blir en integrert del av systemet som skal utvikles som et samarbeid mellom NIBIO og NLR. God dialog med Bondelaget, Bonde- og Småbrukarlaget, aktive gårdbrukere og andre skal sørge for eventuelle forbedringer av eksisterende tjenester og idéer til nye applikasjoner. En viktig del av prosjektet blir å etablere en digital infrastruktur som evner å håndtere planlagte og kommende teknologiske tjenester effektivt og brukervennlig, samt å skaffe høykvalitets kontrolldata fra de viktigste jordbruksområdene for robust kalibrering og solid validering. Det søkes om et femårig prosjekt på totalt 20 mill. kroner jordbruksavtalen. Det legges opp til at bruken av tjenestenes basisversjon skal være gratis for bonden. Mer omfattende premiumtjenester, og datainnsamling gjennomført av andre enn bonden, vil måtte betales for. Det forventes at det vil etableres flere spin-off-prosjekter både undervegs og i kjølvannet av prosjektet med finansiering fra andre kilder.

Jordbrukets forhandlingsutvalg understreker at prosjektet ikke bare er rettet mot grøntsektoren, men vil også tas i bruk i øvrig planteproduksjonen.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at prosjektet PRESIS gis 20 mill. kroner over 5 år, 4 mill. kroner for 2020.

5.4.4 Klima og energi

IBU-midlene åpner i dag for investeringer i produksjonsanlegg, faste og tilhørende produksjonsutstyr av varig karakter**. Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det må tydeliggjøres i Grønn Innovasjon og Vekst at det gis støtte til energieffektive nybygg, og**

at installering av lysanlegg i veksthus og vanningsanlegg er å anse som produksjons-utstyr. Støtte til omlegging fra fossil energi til fornybar energi i veksthus fra ENOVAs side må sees i sammenheng med IBU-midlene, slik at effektivisering, utvidelse av sesong og energiomlegging samlet sett bidrar til økt verdiskaping og økt konkurransekraft for veksthusnæringen i Norge.

5.4.5 Sortsutvikling og rådgiving

Endringer i klima og dyrkingspraksis gjør at det til enhver tid er behov for nytt og bedre tilpassa sortsmateriale. For å møte produsentenes behov og forbrukerens preferanser, foregår det i dag et omfattende foredlingsarbeid innenfor flere hagebrukskulturer. Dette arbeidet er viktig for bla. å sikre god plantehelse, økte avlinger og god holdbarhet i produktene. God plantehelse er også et viktig konkurransefortrinn i norsk jordbruk, som vi må ivareta.

Graminor sitt arbeid med å foredle og utvikle sorter, samt Sagaplants offentlige oppdrag innen fremavl, er avgjørende for å få til en framtidsretta og bærekraftig utvikling av grøntnæringa.

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til posten kvalitets- og salgsfremmende tiltak hvor bevilgning til Graminor og Sagaplant er omtalt. Bevilgningen innebærer en økt satsing på frukt, bær og hagebruksvekster på 11,5 mill. kroner.

Norsk landbruksrådgiving bruker vesentlige ressurser på grøntsektoren, og har flere fagkoordinatorstillinger med tett kontakt til næringa. Utviklingen i grøntnæringa går svært fort. Dyktige rådgivere som klarer å være i forkant og utvikle den spisskompetansen som etterspørres, er avgjørende for å lykkes. Det bør settes av ekstra ressurser til å følge opp nye produsenter med god rådgiving, slik at de raskt blir leveransedyktige inn i markedet. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det øremerkes 10 mill. kroner til NLR for rådgiving innenfor grøntsektoren.**

5.4.6 Produkt- og markedsutvikling

Innenfor Grønn Innovasjon og Vekst bør det brukes midler for å promotere norskproduserte grønnsaker, frukt, bær og poteter. I denne satsingen bør hele verdikjeden være med. I tillegg bør Helse- og omsorgsdepartementet bidra i arbeidet jf. Regjeringens mål om 20% forbruksvekst. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å etablere markedsførings-program under Opplysningskontoret for frukt og grønt sammen med verdikjeden. Det forutsettes at verdikjeden bidrar med 50% av kostnaden. Det avsettes 5 mill. kroner til programmet i jordbruksavtalen. Det forutsettes at Helse- og omsorgsdepartementet bidrar med ytterligere 5 mill. kroner.**

Bondens marked opplever etterspørsel etter grønnsaker, særlig økologiske, men det er vanskelig å få grønnsaksbønder til å delta. De fleste grønnsaksbønder dyrker store volum med noen få sorter, og da er det nesten bare salg til større grossister som er gjennomførbart. For å møte etterspørselen trengs det insentiver til å dyrke allsidig og benytte ulike salgskanaler. **Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at det er behov for å utvikle salgskanaler for lokale grøntprodukter, herunder Bondens marked.**

Markedsføring og produktutvikling av økologiske produkter prioriteres under utviklingstiltak for økologisk landbruk (LUF).

5.4.7 Rekruttering og vekst i hele landet

For å sikre rekruttering er det nødvendig at nye produsenter gis prioritet ved tildeling av midler til investering og utvikling. Innenfor de ekstra midlene til NLRs grøntrådgivning, bør det settes av egne ressurser til å følge opp nye produsenter særskilt med god rådgiving, slik at de raskt blir leveransedyktige inn i et krevende marked.

Innføring av tak og heving av satsene på areal- og kulturlandskapstilskuddet bidrar til å stimulere små og mellomstore bruk. Store svingninger i inntektene mellom ulike år, og stort behov for investeringer, gjør at det kan være vanskelig å etablere seg i grøntnæringa. En økning i arealtilskuddet bidrar også til å redusere risikoen noe for næringen totalt sett.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er viktig å stimulere til økt rekruttering til grøntsektoren og fortsatt geografisk spredning i produksjonen. Veksten i produksjonen må fordeles på nye og eksisterende produsenter.

Som et ledd i satsinga foreslår jordbrukets forhandlingsutvalg en stimulans til bruk med mindre arealer ved å øke arealtilskuddet ekstra i for arealgruppen 1 til 10 dekar for grønnsaker, frukt, bær og poteter.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det settes av 2 mill. kroner til et nasjonalt prosjekt for rekruttering til naturbruksutdanninga, og særskilt landbruks- og gartnerutdanning. Se nærmer omtale under kap 7.8.2.

5.4.8 Variable avlinger i 2018

Poteter hadde en omsetningsnedgang i 2018, men avlingene ble i gjennomsnitt bra takket være vanning. Budsjettnemnda har beregnet ekstra kostnader til diesel og strøm til vanningsanleggene på 65 mill. kroner. Kulturer med lave avlinger, oppnådde brukbare priser. Lave avlinger også i Europa førte til høyere internasjonale priser og et mer effektivt importvern. Avlingene av kepaløk ble hardest rammet med store svikt i volumene. Også andre produkter som blomkål, hodekål, erter og brokkoli, opplevde avlingssvikt. Purre, vårløk, rosenkål og knollselleri tålte tørken bedre.

Fruktavlingene var større enn på mange år og av svært god kvalitet. Epler til ferskvare-markedet utgjorde 7 301 tonn, som var en økning fra året før, men fortsatt mindre enn etterspørselen. Eplene var ekstra søte og smakfulle helt fra sesongstart i begynnelsen av august. Bær ble det mindre av enn året før. Til gjengjeld var kvaliteten fin og prisene gode. Det var store utfordringer med innhøstingen da avlingene modnet raskt og på samme tid.

Ved årsskiftet hadde alle målprisprodukter, med unntak av tomater og epler, oppnådd et prisuttak i markedet over målpris.

5.4.9 Målpriser

Det er viktig å styrke økonomien i produksjonen ved å øke målprisene innenfor sektoren.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår følgende endringer i målpris:

- **Målprisen for frukt, bær og grønnsaker økes med 3,5 %**
- **Målprisen for potet økes med 25 øre/kg**

5.4.10 Avsetningstiltak og OFG

Bevilgningen til opplysningskontoret for frukt og grønt (OFG) har blitt betydelig svekket siden 2014, men fikk økt sin bevilgning med 1 mill. kroner for 2019. OFG har blitt pålagt å endre praksis for føring av merverdiavgift fra og med regnskapsåret 2017. Som følge av dette ble OFGs budsjett for 2018 reelt svekket med 1,3 mill. kroner grunnet den økte mva-eksponeringen. Økningen i 2019 dekket ikke opp denne økte kostnaden. I tillegg kommer den generelle lønns- og kostnadsveksten. Det vises for øvrig til satsingen på et innovasjons- og vekstprogram for grøntsektoren.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at Post 70.11 Avsetningstiltak økes med 10,1 mill. kroner til 37,5 mill. kroner. Bevilgningen til OFG øker med 5,1 mill. kroner, og at det totalt øremerkes 25,0 mill. kroner til OFG innenfor avsetningstiltak.

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til vedtak i Omsetningsrådet og understreker at eventuelle strukturelle endringer opplysningsvirksomheten i landbruket må omfatte alle de fire opplysningskontorene, det vil si også Opplysningskontoret for frukt og grønt.

5.4.11 Distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker (73.17)

Bevilgningen på post 73.17 er på 118 mill. kroner, med ulike satser mellom soner og produksjoner. Ved jordbruksoppgjøret 2018 ble det gitt tillegg i bevilgningen med 14,2 mill. kroner (+ 14 %). Fra og med 2018 er det ikke lenger krav om at produktene blir levert til godkjent omsetningsledd.

Eplesaft og sider oppnår gode priser i butikk. Tilskuddet til pressfrukt over jordbruksavtalen bør ikke være større for denne produksjonen enn tilskudd til klasse 1 frukt til friskkonsum i sone 1.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke tilskuddet til frukt og bær med 13 prosent og veksthus med ca 10 prosent. Totalt utgjør økningen med vel 14 mill. kroner.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke av kvantumsavgrensing beholdes for tomater, slangeagurk og salat, og videre at det etableres en tilsvarende begrensning for frukt på 100.000 kg og bær på 150.000 kg. Dette innebærer en innsparing på om lag 6 mill. kroner.

5.4.12 Distriktstilskudd for potetproduksjon i Nord-Norge

For å bidra til potetproduksjon i Nord-Norge, gis det et distriktstilskudd på kr 1,30 pr kg matpotet. For å motta distriktstilskuddet må foretaket disponere arealet produksjonen har foregått på. Poteten må være produsert i Nord-Norge og omsatt gjennom godkjente omsetningsledd. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at tilskuddet utvides til også å gjelde frilandsgrønnsaker i Nord-Norge på lik linje med poteter og med samme sats pr. kg. Satsen økes med 20 øre pr kg, tilsvarende 0,6 mill. kroner.**

Distriktstilskudd til sertifiserte settepoteter i Nord-Norge økes med 10 øre pr. kg.

5.4.13 Prisnedskriving potetsprit og potetstivelse

Posten er på 38,0 mill. kroner for 2019. Avrensordningen bidrar til mer bærekraftig produksjon, og er viktig for å unngå at potetsykdommer spres og at kvaliteten i alle produksjoner kan opprettholdes. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at prisnedskriving til potetsprit økes med 2 mill. kroner, mens potetstivelse videreføres. Det gir en samlet bevilgning på 40 mill. kroner.**

5.4.14 Areal- og kulturlandskapstilskudd

Fjerning av tak på arealtilskuddet har vært en sterk strukturdriver, med et uheldig press på jordleieprisene og økte transportkostnader med negative konsekvenser for miljøet. Det bør derfor innføres et tak på tilskuddene igjen for å stimulere til mer produksjon på små og mellomstore bruk samtidig som en gir ekstra tilskudd til de minste arealene. Det vil medføre at flere produsenter rekrutteres inn i næringa og bidra til å opprettholde fagmiljøene.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det et nytt intervall på 1-10 dekar for arealtilskuddene for grønnsaker, frukt, bær og poteter.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår tak på arealtilskuddet på: grønnsaker 400 daa; bær 200 daa; frukt 100 daa.

5.4.15 Tilskudd til fruktlager

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke at «Tilskuddet til Fruktlager» er svært viktig for å styrke fellesskapet mellom fruktprodusentene gjennom felles innovasjon, markedstilpassing og logistikk. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen med 1 mill. kroner til 15 mill. kroner. Forhandlingsutvalget foreslår videre å endre navn på tilskuddsordningen til «Tilskudd til fellesanlegg for frukt», da lagring kun er en del av disse anleggenes virksomhet.**

5.5 Korn og kraftfôr

5.5.1 Lave kornavlinger i 2018 og rekordstor import

I 2018 ble det importert rekordstore volumer av kornråvarer for å dekke etterspørselen i markedet, men også i «gode» kornår har vi et visst importbehov. Det er følgelig et rom for å øke norsk kornproduksjon, både råvarer til mat- og fôr.

Prognosene for kornåret 2018-2019 anslår en produksjon av korn, erter, oljefrø og åkerbønner på 674 000 tonn, 54 % av produksjonen de siste fem åra. Den lave produksjonen fører til store kvoter for import av karbohydrater til kraftfôr. Foreløpige tall viser en reduksjon i kornarealet fra 2017 til 2018 på nær 70 000 dekar. Av dette er om lag 18.000 dekar høstet som grønnfôr pga. tørken. Arealnedgangen skjer til tross for at det har vært gode kornavlinger de senere årene. Kornarealet reduseres i alle kornfylkene, og går i hovedsak over til gras. I 2018 ble det brukt i underkant av 330 000 tonn korn i mel- og grynproduksjonen i Norge. Det var litt mindre enn i 2017. Av dette var kun 36 prosent norsk korn. Dette var en halvering fra året før, da andelen lå på 65 prosent. Årsaken til den lave andelen skyldes i hovedsak en dårlig matkornavling i 2017–2018, ettersom mesteparten av kornet som brukes i 2018 er korn som er høstet i 2017. Men det lave avlingsnivået i 2018 har også hatt en innvirkning på den lave norskandelen i melet.

Generelt importerer vi store volumer med kornråvarer, jf. figuren nedenfor.

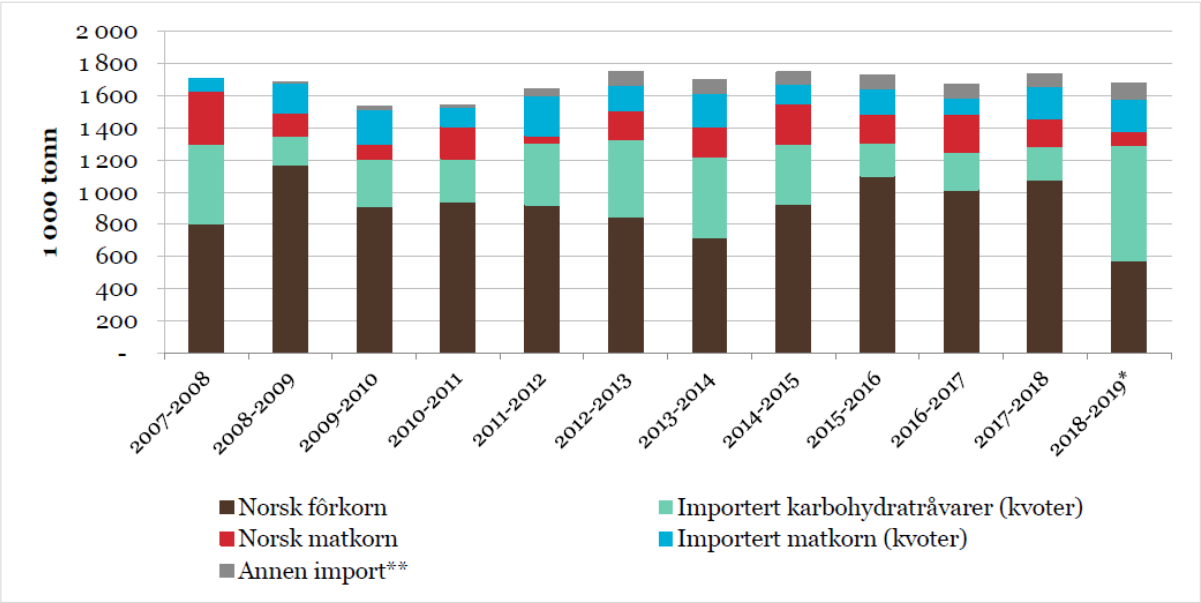

Figur 3 *Tilgjengelig norsk matkorn og fôrkorn, kvoter for import av matkorn og karbohydratråvarer, 2009–2018. 1 000 tonn. Kilde: Landbruksdirektoratet/ Norske Felleskjøp*

** Prognose fra Norske Felleskjøp fra november 2018*
*** Kvote for durumhvete til pastaproduksjon fra Canada/Ukraina og tilsvarende kvote fra EU, kvoter for import av maisgrits og mais til kraftfôr fra EU, kvote for import av melasse fra GSP-land og import av kraftfôrråvarer fra nulltoll-land (minst utviklede land, samt lavere mellominntektsland med en befolkning under 75 mill. innbyggere)*

Referansbruksberegningene viser at økonomien i kornproduksjonen er særdeles svak på små og mellomstore kornbruk. Kornarealet har hatt en negativ utvikling over flere år, og det er sentralt å opprettholde produksjonsinteressen også der man ikke kan hente ut betydelig stordriftsfordeler i kornproduksjonen. Det er høyere utgifter pr produserte enhet for de mindre bruka. Med tanke på ambisjonen om økt norsk matproduksjon er det en nøkkelfaktor å øke produksjonen av korn. Økonomien i kornproduksjonen må styrkes

I dag driver ca 20 prosent av kornprodusentene 400 dekar eller mer. En gjennomsnittlig korngård er i dag på 271 dekar. En stor andel av de største kornbruka er i all hovedsak plassert i områder som er kjent for høyt avlingsnivå. For å øke kornproduksjonen er det viktig å opprettholde drifta av mer marginale kornarealer. Et målretta virkemiddel er gjeninnføring av struktur i arealtilskudd korn. **For å styrke kornøkonomien på mindre kornbruk forslår Jordbrukets forhandlingsutvalg endringer i jordbruksfradraget og en differensiering av arealtilskudd for bruk med mer enn 400 og 800 dekar korn.**

5.5.2 Målpris på korn

Økte målpriser stimulerer til høyere avlinger per dekar. Det er et sentralt virkemiddel for å oppnå målet om økt kornproduksjon. Prisforholdet mellom de ulike kornartene må bidra til å stimulere kornproduksjonen i tråd det markedet etterspør. I fôrkornbransjen ønsker man økt tilgang på hvete, og det er nye signaler om at det er behov for mer havre. Det er også et behov for mer norske proteinråvarer.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår følgende målprisendringer:

Prisendringer norsk korn	1000 tonn	Målpris, Kr/kg	Endring, Kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	181,1	3,36	0,17	30,8
Rug, matkorn	14,6	2,92	0,17	2,5
Bygg	536,8	2,94	0,15	80,5
Havre	230,1	2,58	0,15	34,5
Fôrhvete og fôrrug	209,1		0,15	31,4
Erter til modning	4,0		0,17	0,7
Såkorn	57,6		0,15	8,9
Oljevekster	16,5	5,69	0,17	2,8
Sum korn og oljevekster	1249,8		0,15	192,0

5.5.3 Økt arealtilskudd- primært for de første 400 dekarene

Kulturlandskap- og arealtilskuddet vurderes som viktige tilskudd for å styrke kornøkonomien, og opprettholde kornproduksjonen på mer tungdrevne arealer med begrensa avlingspotensial. Arealtilskuddet bidrar også til å utjevne inntektsforskjeller mellom små og store bruk. For å stimulere til mer erter, oljevekster og åkerbønner innføres det et ekstra arealtilskudd for disse vekstene.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å styrke arealtilskuddet på korn med 95, 3 mill. kroner på følgende måte:

- **styrke arealtilskuddene i sone 2-7 med 45 kr for de første 400 dekarene, og deretter 20 kroner for 401-800 dekar**
- **styrke arealtilskuddet i sone 1 med 25 kroner for de første 400 dekarene, og deretter 10 kroner for 401-800 dekar**
- **et ekstra arealtilskudd på 100 kr pr dekar for erter, oljevekster og åkerbønner**

5.5.4 Mer fôrhvete

Fôrbransjen signaliserer at det er behov for mer fôrhvete i kraftfôret. Dette tilsier at økonomien i hveteproduksjonen må løftes mer enn for andre kornslag for å stimulere til økt produksjon. Jordbrukets forhandlingsutvalg vil imidlertid oppfordre fôrbransjen til å ta en gjennomgang av hvilken kvalitet fôrhveten skal ha. Det er viktig at økningen i fôrhvete ikke går på bekostning av mathveteproduksjonen, men erstatter arealer med bygg og havre. Det kan være aktuelt å dyrke hvete kun til fôr, og da kan gjødselmengden reduseres. Det finnes også andre hvetesorter som kan være aktuelle, som ikke dyrkes i dag fordi de har for dårlig bakeegenskaper.

Jordbrukets forhandlingsutvalg forventer at aktørene i markedet bruker tillegg og trekk for å stimulere til de kvalitetene som markedet etterspør. Det er likevel viktig at det blir forutsigbare rammevilkår for kornbonden. Det krever tid å omstille produksjonen og få tilgang på såvarer.

5.5.5 Prisnedskrivingstilskudd

Et viktig virkemiddel i kanaliseringspolitikken er prisnedskrivingstilskuddet. Tilskuddet gjør det mindre lønnsomt å bruke kornet i eget fôr, og sikre at husdyrprodusentene har tilgang til kraftfôr til om lag samme pris i hele landet. Formålet med prisnedskrivingstilskuddet er å redusere råvarekostnadene til bakerivirksomhet og kraftfôrproduksjon. Når kornøkonomien bedres med å øke målprisen kan prisnedskrivingstilskudd bidra til å redusere kostnadene med

norsk korn som kraftfôrråvare. Når kornprisen økes, uten at prisene på verdensmarkedet øker, øker også behovet for toll. Med prisnedskrivingstilskudd unngår man å ilegge toll på importkornet.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at i dagens markedssituasjon er prisnedskrivingstilskuddet et svært viktig virkemiddel for å sikre lønnsomhet i husdyrproduksjonen over hele landet. Prisnedskrivingstilskudd for korn, erter og oljefrø økes med 12,2 øre/kg.

5.5.6 Matkorntilskudd

Import av bakevarer gjennom RÅK- ordningen utgjør en stor konkurranse for norsk matkorn. Matkorntilskuddet er tilskudd som bedrer konkurransekraften til det norske matkornet og bidrar til at verdiskapningen skjer her i landet.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil øke matkorntilskuddet med 1,9 øre/kg for å redusere kostnadsøkningen for møllene på norsk matkorn. Det gir en økt råvarekostnad på 1 øre/kg.

5.5.7 Frakttilskudd kraftfôr

Formålet med fraktordningene for korn og kraftfôr er å utjevne kostnadene på kraftfôr mellom ulike distrikter. Husdyrmiljøene må ha tilgang på kraftfôr, og for den norske landbruksmodellen er det sentralt at distriktene er konkurransedyktige. Fraktordningen for kraftfôr utjevner fraktkostnader og bidrar til å utjevne prisforskjeller. Kostnadene til frakt har økt de siste åra.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke tilskuddet til frakt av kraftfôr med 20 mill. kroner. Dette bidrar i snitt til å redusere kostnadene til kraftfôr med 1 øre pr kg.

5.5.8 Kraftfôr

Salget av kraftfôr til drøvtyggere har økt. Økningen kom som følge av den utfordrende grovfôrsituasjonen i 2017 i deler av landet, sammen med tørken i 2018. Melkekvotene ble økt, og kraftfôr inngikk som en større del av fôrrasjonen. Totalt ble salget av kraftfôr rekordhøyt, og endte på mer enn 2 mill. tonn. Norske Felleskjøp sin prognose fra november 2018 viste at importkvotene for import av karbohydratråvarer til kraftfôr totalt ville bli på over 700 000 tonn i 2018–2019.

Prisene på kraftfôr henger sammen med prisene på norsk korn gjennom en sesong. Dette betyr at prisene synker om høsten når det nye norske kornet kommer inn i produksjonen. Deretter stiger som regel kraftfôrprisene utover vinteren og våren frem mot sommeren igjen. Dette henger blant annet sammen med økte lagringskostnader for kornet.

Prisene på importerte råvarer har tidligere holdt seg relativt stabile gjennom året, sammenliknet med prisene på de norske kraftfôrråvarene. Dette er fordi tollsatsene som blir fastsatt for denne importen skal utjevne forskjellene mellom prisen i utlandet og beregnede norske priser for avtaleåret. Det siste året har prisene på verdensmarkedet variert en god del. Særlig prisen på soyabønner har i perioder vært uvanlig hø. Verdensmarkedsprisene på hvete og mais har steget det siste året. I 2019 er det forventa noe lavere prisnivå på importerte proteinvekster.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ønsker mest mulig bruk av norske ressurser i kraftfôr. Forhandlingsvalget konstaterer at kraftfôr er en av de største utgiftspostene i norsk jordbruk. For ikke å svekke konkurransekraften til et husdyrproduksjonen, må prisnedskrivningstilskuddet brukes for å begrense prisøkningen på kraftfôr. Økte

kornpriser, økt prisnedskrivingstilskudd og stedsfrakttilskudd gir en forventa økning i kraftfôrprisen på 1 øre/kg.

5.6 Gode velferdsordninger er viktig

Gode velferdsordninger er viktig for å ivareta bondens helse og velferd. Sikker tilgang til avløsertjenester, og økonomisk trygghet ved sykdom, er dessuten av stor betydning for dyrevelferden. Stortinget har også pekt på viktigheten av at utøvere i landbruket skal kunne ha sosiale vilkår på linje med andre grupper, og viser spesielt til tilskudd til avløsning ved ferie og fritid og tilskudd til avløsning ved sykdom.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke at velferdsordningene er av stor betydning for jordbruksnæringa, og viktig for å ivareta bondens helse og velferd. En styrking av velferdsordningene er et godt og målrettet rekrutterings- og likestillingstiltak.

En av årsakene til at unge vegrer seg for å ta over gardsbruk er at arbeidsmengden er stor, både gjennom døgnet og i helger. Dermed blir fritidsmulighetene begrenset. Kvinneandelen blant bønder er lav, omkring 14%. Undersøkelser viser at kvinner er spesielt opptatt av godt fungerende velferdsordninger. Bedre velferdsordninger knyttet til svangerskap, fødsel og pass av syke barn vil bidra til å gjøre det mer attraktivt for kvinner å velge bondeyrket.

Dersom velferdsordningene ikke følger lønnsutviklingen i samfunnet, svekkes de over tid. Med unntak av siste jordbruksoppgjør har velferdsordningene blitt for lavt prioritert og må styrkes.

Jordbrukets forhandlingsutvalg prioriterer velferdsordningene høyt i årets jordbruksoppgjør.

5.6.1 Avløsning ved ferie og fritid

Avløsning til ferie og fritid er spesielt viktig for rekruttering til næringa. Ferie og fritid har stor betydning med tanke på likestilling til andre grupper i samfunnet og er sykdoms-forebyggende. **Jordbrukets forhandlingsutvalg prioriterer en økning i satsene, og foreslår å øke de med 7,8 %. Maksimalt tilskudd øker da med 6.150 kroner pr foretak til 84.850 kroner.**

Den foreslåtte satsøkningen skal legges til grunn ved utregning av kompensasjonsbeløpet for 2019 og komme til utbetaling i februar 2020.

5.6.2 Avløsning ved sjukdom m.m.

Formålet med ordningen er å medvirke til å dekke kostnadene til avløsning i jordbruket ved sykdom, dødsfall, svangerskap og fødsel. Den er viktig for rekruttering generelt, og spesielt for å bidra til at kvinner velger landbruk. Ordningen er særlig viktig ved langvarig sykdom for å unngå store økonomiske tap.

Maksimal dagsats er 1670 kroner. Norske Landbrukstjenester har beregnet kostnaden til avløsning til 1900 kroner pr dag. **Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at satsen økes med 200 kr/dag til 1870 kr/dag. Dette gir et økt bevilgningsbehov på 5,6 mill. kroner hensyntatt lavere forbruksprognose i 2020.**

5.6.2.1 Samordingsregelen

Tilskuddet til avløsning ved sykdom mv samordnes i dag med:

- Offentlige ytelser ved sykdom, uførhet og fødsel
- Lønn, men ikke annen næringsinntekt
- Alders- og uførepensjon, offentlig og privat pensjon mv.
- Godtgjørelse for tapt arbeidsfortjeneste

Samordningsregelen er drøftet i tidligere jordbruksforhandlinger, og Landbruksdirektoratet har etter forrige oppgjør utredet konsekvensene av samordningen av tilskudd ved avløsning ved sykdom og fødsel mv. mot lønnsinnsinntekter, slik at en likestiller lønnsinntekter med andre næringsinntekter.

Landbruksdirektoratet skriver i sin rapport at «Det å fjerne fradraget for lønn vil således innebære en omfordeling av utgiftene knyttet til sykmeldte jordbrukere i statsbudsjettet, fra NAV til jordbruket, og *ikke* medføre en tilsvarende bedring i økonomien til jordbrukerne». Rapporten peker videre på at ved å fjerne samordning med lønn vil bønder i fylkene rundt indre Oslofjord komme bedre ut enn i dag, mens bla melkebønder i Nord-Norge i snitt vil komme dårligere ut enn i dag.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger konklusjonene i Landbruksdirektoratets rapport til grunn, og fremmer ikke krav på dette punktet i årets oppgjør.

5.6.2.2 Avløsertilskudd ved sykt barn

Etter dagens regler har foreldre med sykt barn rett til avløsertilskudd i henhold til forskrift om avløsning ved sjukdom og fødsel mv. § 6. Retten til avløsertilskudd ved sykt barn er begrenset til 20 dager per forelder, evt. 40 dager for enslige foreldre.

Foreldre med sykt barn kan under visse vilkår ha rett til pleiepenger fra NAV, jf. folketrygdloven kap. 9. Tidligere var retten til pleiepenger begrenset til 1300 dager over maksimalt 3 år. Fra og med 1.1.2019 er det ikke lenger noen begrensninger i antall dager eller tidsperiode. Reglene om avløsertilskudd bør endres slik at foreldre som mottar pleiepenger fra NAV, likestilles med de som mottar sykepenger. Med andre ord at man skal ha rett på avløsertilskudd i 365 dager også ved sykt barn. Dette er familier i en vanskelig situasjon hvor økonomiske bekymringer i større grad bør reduseres gjennom bedre velferdsordninger.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at reglene om tilskudd til avløsning ved sykdom, fødsel mv. endres, slik at man har rett på avløsertilskudd ved sykt barn i inntil 365 dager. Foreldre som har fått innvilget 20 dager gis mulighet til å søke på nytt for inntil 365 dager.

5.6.3 Sykepengeordningen

Gjennom en kollektiv modell sikres jordbrukere 100 prosent av sykepengegrunnlaget etter 16 dager i den offentlige sykepengeordningen. Ordningen gjelder alle jord- og skogbrukere som oppfyller minstekravet til næringsinntekt. Før 1. oktober 2017 utgjorde sykepenger 65 prosent av sykepengegrunnlaget for selvstendige næringsdrivende. Prognosen for både 2018 og 2019 er 50,2 mill. kroner. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å sette av 48,3 mill. kroner til ordningen i tråd med forbruksprognosen.**

5.6.4 Landbruksvikar

Omleggingen av landbruksvikarordningen ble vedtatt i forbindelse med jordbruksforhandlingene i 2007. 2008 var et overgangsår og det var tilbud om landbruksvikartilbud både i kommunal regi og ny landbruksvikarordning drevet av

avløserlagene. Det ble gitt tilskudd over jordbruksavtalen til begge disse landbruksvikarordningene. Målsettingen med ordningen var at den skal bidra til delfinansiering av i alt 240 årsverk landbruksvikarstillinger. Ved jordbruksforhandlingene i fjor ble det forutsatt at dette tallet var 237 årsverk. NLT oppgir at ordningen nå bare dekker 233 årsverk.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at en god landbruksvikarordning med riktig kompetanse er viktig for bonden og skaper en trygghet i hverdagen. Tilskuddet foreslås økt til med 10.000 kroner til 292 400 kroner per landbruksvikar, tilsvarende en økning på 2,3 mill. kroner. Forhandlingsutvalget viser videre til at økt dagsats ved sykdom også gir en positiv effekt for landbruksvikarordningen.

5.6.5 Tidligpensjon

Tidligpensjonsordningen (TPO) skal stimulere til tidligere generasjonsskifter og dermed bidra til rekruttering. Den relative andelen som tar del i ordningen er redusert over tid. Dette skyldes særlig at ytelsene ikke er justert i takt med inntektsutviklingen ellers i samfunnet, og at bondens andel av inntekter utenfor jordbruket øker mer enn inntektene fra jordbruket. Satsene har stått i ro siden ordningen ble etablert i 1999. Hensyntatt prisveksten er verdien av tidligpensjonsordningen tilnærmet halvert.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke maksimalbeløpene med 20.000 kroner fra 100.000 kroner til 120.000 kroner for en enbrukerpensjon, og med 32.000 kroner til 192.000 kroner for tobrukerpensjon. Bevilgningen økes med 14,1 mill. kroner.

Med få søknader om TPO per år, anbefaler vi at forvaltningen av ordningen flyttes til Landbruksdirektoratet for å sikre en mer enhetlig og effektiv forvaltning.

6 KLIMAVENNLIG MATPRODUKSJON

Verden står overfor klimaendringer som har store konsekvenser for menneskeheten. Jordbruksnæringa forvalter biologiske prosesser, og er av de første som rammes av endringene i klimaet. Verdens matvaresikkerhet er under sterkt press. Klimagassutslipp må reduseres og det må sikres en robust matproduksjon som kan tilpasses endringene.

6.1 Klimapolitikk for jordbruket

6.1.1 Klimaarbeidet i jordbruket er tredelt

Jordbruk og matproduksjon er biologiske prosesser som over tid gir et nullsumspill med hensyn til opptak og utslipp av klimagasser. Klimaarbeidet i jordbruket er tredelt og handler både om å tilpasse næringa til klimaendringer, øke opptaket og lagring av klimagasser og redusere egne klimagassutslipp per produserte enhet og per produktgruppe. Det å fase ut bruken av fossile kilder til transport og bygg er en del av dette.

6.1.2 Forhandlingene om jordbrukets klimabidrag i perioden 2021-2030

I juni 2018 ble faglaga i jordbruket presentert for regjeringens mandat for forhandlingene med næringa om jordbrukets klimabidrag. I desember 2018 la en teknisk arbeidsgruppe bestående av representanter fra næringa og myndighetene frem sin gjennomgang av det faglige grunnlaget som da forelå. Senere har det kommet flere viktige forskningsrapporter om ulike klimatiltak, senest i mars 2019. Norges Bondelags og Norsk Bonde- og Småbrukarlag la i februar 2019 frem sitt forhandlingsdokument med forslag til ramme for en avtale samt 30 relevante klimatiltak i jordbruket.

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til de pågående klimaforhandlinger mellom regjeringen og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Forpliktelser, innhold og oppfølging av jordbrukets klimainnsats skal avklares gjennom disse forhandlingene.

6.1.3 Klimaendringene truer matvaresikkerhet – behov for klimatilpasning

Global oppvarming har til nå gjort verden 1 grad varmere. Bønder over hele verden opplever klimaendringenes konsekvenser. I FNs organisasjon for mat og landbruk (FAO) sin rapport *The state of food security and nutrition in the world 2018* konstaterer de at klimaendringer er hovedårsaken til økning i sult og feilernæring i verden. Med et varmere og endret klima vil matproduksjon være mer krevende.

En hovedantagelse i politikkutformingen om norsk matvaresikkerhet er at den internasjonale handelen vil fungere dersom hendelser skulle gjøre det vanskelig å produsere mat på norske ressurser. Dette bestrider Klimarisiko-utvalget i sine konklusjoner. I NOU 2018:17 «Klimarisiko og norsk økonomi» heter det: *«Klimaendringer i andre land vil også kunne påvirke mange sektorer. Norge har en åpen økonomi, med stor grad av eksport og stor grad av import av varer og innsatsfaktorer til innenlandsk produksjon (ikke minst jordbruk og fiskeoppdrett), noe som gjør at Norge i en internasjonal sammenheng er blant de landene som er mest utsatt for å bli påvirket også av klimaendringer i andre land. Kunnskapen om hvordan denne påvirkning kan arte seg konkret, og dermed hvilke tiltak som er aktuelle for å tilpasse samfunnet, er imidlertid begrenset.»* (NOU 2018:17)

I løpet av vekstsesongene 2017 og 2018 har norske bønder opplevd hhv. rekordstore nedbørsmengder og den verste tørken siden målingene startet. Mange bønder har allerede gjort en rekke tiltak for å tilpasse seg et endret klima.

Næringskomiteens flertall bestående av Frp, H, V og Krf slår i Innst. 220 S (2018-2019) fast at de: *«deler forslagsstillernes intensjon om bedre klimatilpassing av landbruket, men mener at spørsmål rundt dette best løses i budsjettprosessene og i forbindelse med det årlige jordbruksoppgjøret, der partene selv har muligheten til å formulere treffsikre verktøy i arbeidet for bedre klimatilpassing.»*

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at norsk jordbrukspolitikk ikke kan basere seg på at internasjonal handel vil kunne sikre vår matvaresikkerhet dersom vi får like sterke værhendelser som sommeren 2017 og 2018. Å klimatilpasse jordbruksproduksjonene i vårt landstrakte land handler både om sortsutvikling, hydrotekniske tiltak, sikre fruktbar matjord i drift, og ikke minst gjøre bonden i stand til å gjøre store og små tiltak på sin gård. Et endret vær har gjort og vil gjøre at bondens inntekter varierer mere fra år til år. Klimafondsordning for jordbruket, vil være et viktig tiltak for å sikre risikospredning og gjøre bonden i stand til å gjennomføre klimatiltak. Samtidig er det et felles ansvar både hos hver enkelt bonde, i næringa og fra myndighetenes side at man sikre den norske befolkning mat også i et endre klima.

6.2 Videreføre Teknisk beregningsutvalg for klimautslipp i jordbruket

Avtalepartene ble i jordbruksoppgjøret i 2016 enige om å nedsette et utvalg for å se nærmere på hvordan utslippsregnskapet samlet kan videreutvikles og synliggjøres bedre, jf. Prop. 133 S (2015-2016) og Meld. St. 11 (2016-2017). Teknisk beregningsutvalg for klimagassutslipp i jordbruket ble oppnevnt i løpet av 2017, med virketid fram til 1.7.2019.

Mandatet til utvalget har vært å gi faglige råd om hvordan eksisterende beregninger av utslipp og rapporteringsrutiner knyttet til utslippsregnskapet eventuelt kan forbedres. Utvalget skulle se nærmere på metoder for hvordan jordbruket sitt samlede utslippsregnskap kan videreutvikles og synliggjøres bedre. Målet har vært at resultatene som framkommer skal bidra til bedre kunnskap om sammenhengen mellom klimagassutslipp og opptak i norsk jordbruk, og dermed bidra til at tiltak som skal gjennomføres er kostnadseffektive og kunnskapsbaserte. Klimarapportering og klimaeffekten spesielt fra de biologiske prosessene er fagområder under sterk utvikling der det kommer mye, ny kunnskap. Det er viktig å videreføre arbeidet i dette utvalget slik at de framover fortsatt kan komme med faglige råd for beregninger av utslipp og rapporteringsrutiner.

Jordbrukets forhandlingsutvalg anser arbeidet som teknisk beregningsutvalg for klimautslipp i jordbruket som verdifullt, og foreslår at teknisk beregningsutvalg for klimautslipp i jordbruket videreføres utover 1.7.2019, i første omgang for en ny 3-årsperiode fram til 1.7.2022.

6.3 Behov for klimafondsordning med skattefordel

For å stimulere overgang i det norske samfunnet til klimavennlige løsninger, er det etablert betydelige økonomiske virkemidler. Elektrifiseringen av bilparken i Norge er eksempel på at positive virkemidler gir resultater.

Mange investeringer i klimatiltak øker ikke nødvendigvis inntjeningen hos bonden. Det er derfor behov for å utvikle tilsvarende positive virkemidler for landbruket som for andre sektorer.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener en klimafondsordning i jordbruket bør utformes enklest mulig både for bonde og skattemyndigheter. Vi foreslår derfor at selve avsetningen

gjennomføres som en regnskapsteknisk avsetning. Dette gir bonden muligheter til å sette av deler av overskuddet i foretaket og i praksis utsette beskatningen av dette. Denne måten å innrette ordningen er enklere å administrere enn dagens skogfondsordning.

Å innrette ordningen som en regnskapsteknisk avsetning vil verken medføre administrative kostnader av nevneverdig grad eller innlåsing av kapital. Skatteregelverket inneholder i dag flere lignende ordninger, som kan brukes som mal for en slik ordning. Dette gjelder ordningene gevinst-/tapskonto, betinget skattefritak og den nye tømmerkontoen i skogbruket. Felles for alle disse ordningene er at de håndteres enkelt ved en disponering i regnskapet i forbindelse med årsoppgjøret. Disponeringen dokumenteres videre for skattemyndighetene på poster i næringsoppgaven og et vedleggsskjema. Det offentliges kontrollhensyn ivaretas av skatteetaten på samme måte som ved ordinær skattefastsetting.

En ordning som beskrevet over kan enkelt kombineres med «skogfondets» system for skattefordel ved investering i klimaprioriterte tiltak. Det bør utarbeides en forskrift som definerer hvilke formål dette gjelder. Sentrale tiltak vil bl.a. være drenering, biogass, lagring av husdyrgjødsel og driftsbygninger i tre. Aktuelle tiltak og investeringer som utløser skattefordelen må løpende defineres iht. kunnskapsgrunnlaget om landbruk og klimaendringene. Klimaendringene vil også føre til større årlig variasjon i produksjon og inntektsnivå. For å hindre langvarig «innlåsing» kan det stilles krav til at avsatte midler må brukes innen 4-5 år, hvis ikke må beløpet føres til inntekt.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at en klimafondsordning hvor bonden gis skattefordel ved definerte klimainvesteringer, vil være et målrettet tiltak for å utløse klimatiltak i jordbruket. Vi ber om at dette følges opp i forbindelse med statsbudsjettet for 2020.

6.4 Klimatiltak under jordbruksavtalens LUF

6.4.1 Klimasmart Landbruk

6.4.1.1 Målretta klimaarbeid gjennom klimasmart landbruk

De siste årene har det kommet ny kunnskap om mulige utslippskutt i jordbruket, som viser at det er mulig å redusere klimagassutslipp fra jordbrukssektoren i Norge innenfor dagens matproduksjon. Dagens kunnskap viser at det er potensiale for ytterligere forbedringer gjennom målrettede tiltak. Fellesnevneren for de fleste av de klimatiltakene i jordbruket er at de må iverksettes på gårdsnivå. Da må det legge til rette for at nesten 40 000 bedrifter skal bidra i dette klimaarbeidet. Hva som er de beste klimatiltakene for det enkelte gårdsbruk vil variere mellom ulike bruk og driftsformer. Mange av tiltakene som kan redusere jordbrukets klimagassutslipp fanges ikke opp i dagens utslippsregnskap. For å utløse flere klimatiltak og samtidig sikre at de registreres i utslippsregnskapet er det behov for en effektiv og målrettet klimarådgiving på gårdsnivå. Rådgivningen må baseres på gode verktøy for å beregne eksisterende utslipp av klimagasser og identifisere mulige klimatiltak på hvert enkelt gårdsbruk.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener en styrket satsing på klimarådgiving og utvikling av rådgivingsverktøy i landbruket er avgjørende for å utløse tilstrekkelige klimatiltak for utslippskutt på norske gårdsbruk. I dette arbeidet har Klimasmart Landbruk en sentral rolle.

6.4.1.2 Finansiering av Klimasmart Landbruk

I 2016 etablerte Norges Bondelag, Norsk Landbruksrådgiving, Tine SA, Nortura SA og Felleskjøpet Agri SA Landbrukets Klimaselskap SA. Siden har samvirket fått flere nye medlemmer og i dag er Landbrukets Klimaselskap SA eid av Gartnerhallen, GENO, Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund (KLF), Norsk Bonde- og Småbrukarlag, HOFF, Norsk Sau og Geit, Q-meieriene, TYR, Norgesfôr, Felleskjøpet Rogaland Agder og Fiskå Mølle, i tillegg til stifterne. Selskapet eier og driver prosjektet Klimasmart Landbruk hvis kjerneoppgave er å utvikle klimakalkulatorer for å identifisere klimatiltak på gårdsnivå. Landbrukets klimakalkulator skal gi grunnlag for tiltaksbasert rådgivingsverktøy for alle produksjoner i jordbruket. Verktøyet bygger på et effektivt og sikkert system for datainnsamling, samt robuste og vitenskapelige anerkjente utslippsmodeller for ulike produksjoner i landbruket.

Klimakalkulatoren vil på sikt også gi oss mulighet til å få bedre kunnskap om det totale klimagassutslippet fra norsk jordbruk ved bruk av aggregerte tall. I tillegg skal prosjektet utvikle veiledning for bruk av klimakalkulatoren og bidra til kompetansebygging om bruk av verktøyet overfor rådgivingstjenester i landbruket.

Fra og med 2020 går klimakalkulatorene for melk, korn og gris over i driftsfase. Utviklingen av klimakalkulatorene for sau, ammeku, fjørfe og grøntproduksjon ferdigstilles i løpet av 2020. Utviklingen av klimakalkulatorene for alle planlagte produksjoner er finansiert, men det påløper driftskostnader knyttet til oppdatering og vedlikehold av modeller og verktøy.

Vi viser for øvrig til egen plan for drift og finansiering per 1.1.2019, som partene har mottatt fra Landbrukets Klimaselskap SA.

Jordbrukets forhandlingsutvalg understreker at klimakalkulatoren blir et avgjørende verktøy når jordbruket eventuelt skal påta seg klimaforpliktelser som et resultat av klimaforhandlingene, og foreslår at det bevilges 8 mill. kroner til drift av Landbrukets Klimaselskap SA over jordbruksavtalen for driftsåret 2020.

Forhandlingsutvalget er positive til at selskapet i samråd med eierne vil søke nye finansieringsmodeller, og har en klar forventning om at drifta av klimakalkulatorene skal være et spleiselag mellom stat, eierne og brukerne fra 2021.

6.4.1.3 Behov for kompetanse og økt rådgivningskapasitet

Klimakalkulatorene ser så langt ut til å fungere godt og gi grunnlag å finne målretta tiltak for å redusere gårdens klimaavtrykk, men det er avgjørende også med tilstrekkelig tilgang på kompetente klimarådgiver.

For å skape interesse og størst mulig utbredelse av klimarådgiving og bruk av klimakalkulatoren i landbruket er det viktig at bonden møter et rådgivingsapparat som holder stabil høy kvalitet, uavhengig av hvor i landet hun bor eller hva hun produserer. De største rådgivingsaktørene i landbruket har i dag egne kurs innen klima for egne rådgivere. I tillegg har også Norges Miljø- og Biovitenskapelige Universitet (NMBU) nylig etablert et kurs om klimagassutslipp i landbruket tilsvarende 5 studiepoeng særlig rettet mot rådgivere i landbruket.

Det er mange modeller for hvordan rådgivingen kan foregå innenfor eksisterende rådgivingstjenester. Det er behov for å teste ut flere konsepter slik at man sikrer en effektiv utrulling og finansieringsmodell for rådgivningstjenesten.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er behov for fortsatt satsing på klimakompetanse og utdanning av flere klimarådgivere i landbruket. Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det settes av 3 mill. kroner for å teste ut ulike rådgivingskonsepter. Midlene administreres av Klimasmart Landbruk.

6.4.2 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket

Formålet med programmet for fornybar energi i landbruket (tidligere Bioenergiprogrammet) er å få flere bedrifter i landbruket til å ta i bruk mer fornybar energi, for å fase ut fossil energi og gjøre landbrukets energiforbruk mer klimanøytralt. Satsingen bidrar også til å øke landbrukets inntektsmuligheter bl.a. gjennom levering av trevirke til flising og energiproduksjon. Innsatsen fra programmet er i første rekke konsentrert om å få flere gründere og flere vekstkraftige bedrifter. Siden oppstarten av bioenergiprogrammet i 2003 er det investert i energiproduksjon på 412,5 GWh. I 2018 var det utbetalt 63 mill. kroner, og innvilgningsrammen for 2019 er 77 mill. kroner. Enova har per i dag ingen program som omfatter omlegging til fornybare energiløsninger for jordbruksnæringa.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår:

- **at varmegjenvinning kan støttes også når man har andre fornybare varmekilder enn biovarmeanlegg**
- **at varmepumper og solenergi kan støttes der det kun dekker bondens eget energibehov i produksjonen**
- **at prosjektet "Spesialrådgiving energi i veksthus" til Norsk Gartnerforbund fortsetter**
- **å øke bevilgningen til programmet med 13 mill. kroner til 90 mill. kroner**
- **at gårdsanlegg for biogass prioriteres**

6.4.3 Biogassproduksjon

Husdyrgjødsel er en verdifull ressurs som ved å brukes i biogassproduksjon kan bidra til å gi fornybar energi, effektiv reduksjon av klimagassutslipp fra husdyrholdet og samtidig være en verdifull gjødselressurs. Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til stortingsvedtak jf. Innst. 127 S (2017-2018) og mål om at 30 prosent av husdyrgjødsel skal gå til biogassproduksjon. Teknisk arbeidsgruppe om jordbruk og klima fra høsten 2018 skisserer muligheten for at 20 prosent av husdyrgjødsla i Norge blir brukt til å produsere biogass i 2030. I dag finner fortsatt kun 1 prosent av husdyrgjødselen veien til biogassreaktoren. Det er ni gårdsanlegg og to sambehandlingsanlegg som tar imot husdyrgjødsel. Det er flere forprosjekter som er nær en investeringsbeslutning eller har tatt en investeringsbeslutning, så markedet for biogassproduksjon av husdyrgjødsel er i sin spede begynnelse.

I fjorårets jordbruksavtale ble det avsatt midler til en evaluering av pilotordning for tilskudd til husdyrgjødsel til biogassproduksjon. Blant konklusjonene i evalueringen fra Østfoldforskning er at: «*Barrierene for å øke mengden husdyrgjødsel som brukes som råstoff i biogassanlegg er, ifølge aktørene i stor grad knyttet til manglende økonomisk lønnsomhet i anleggene, økonomisk risiko og usikkerhet rundt varigheten til støtteordningene*.»

Evalueringen viser videre at «*det er utfordrende å oppnå økonomisk lønnsomhet for gårdsanlegg og for storskala anlegg som ønsker å sambehandle husdyrgjødsel og andre substrater. Det synes derfor å være behov for mer målrettede tiltak mot gårdsanlegg og tiltak som gjør det mer attraktivt for eksisterende og nye storskalabiogassanlegg å benytte husdyrgjødsel som substrat.*». Evalueringen viser også at investeringsordningen til Enova har hatt stor betydning for etablering av nye sambehandlingsanlegg, men påpeker at kriteriene kan spisses mot å inkludere husdyrgjødsel.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det må satses mer på å få husdyrgjødsel inn i biogassanlegg, og samtidig sikre god kvalitet på biogjødselen når husdyrgjødselen blandes med andre substrat. Det foreslås at:

- **tilskuddssatsen økes med 5 kr/tonn til 75 kr/tonn husdyrgjødsel**

- **bevilgningen økes med 2 mill. kroner til totalt 5 mill. kroner**
- **at anlegg som mottar gjødsel fra flere gårder, men fortsatt kun baseres på husdyr-gjødsel, må få tilskudd utmålt etter antall husdyr slik som enkeltstående gårdsanlegg**
- **regjeringen endrer vilkårene i Enovas investeringsstøtte slik at den belønner større sambehandlingsanlegg som tar inn husdyrgjødsel i biogassanlegg, med 10 prosentenheter høyere tilskuddssats**

6.4.4 Klima- og miljøprogram

Midlene skal gå til utredningsprosjekter og informasjonstiltak på miljøområdet innenfor temaene klimagassutslipp, klimatilpasning, vannmiljø, samt kulturlandskap, biologisk mangfold og relaterte utfordringer. Ny kunnskap i prosjektene skal raskt kunne implementeres i praktisk jordbruk. Det var 44 tilskuddssøknader til klima- og miljøprogrammet for 2019 til en samlet søknadsramme på ca. 40 mill. kroner.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at prosjekter som har som formål å bidra til effektiv klimatilpasning, kunnskap om utslippsreduserende tiltak skal prioriteres i 2019-2020, herunder prosjekt som gir nødvendig kunnskap om kostnader og realistisk implementering knyttet til ulike klimatiltak. Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår uendret bevilgningsramme på 20 mill. kroner..

6.4.4.1 Pollinatorprosjekt

I juni 2018 la regjeringen frem en nasjonal pollineringsstrategi. Strategien peker på tre innsatsområder for å nå målet om å sikre villbier og andre pollinerende innsekter for å opprettholde pollinering i matproduksjonen og naturlige økosystem; økt kunnskap, gode leveområder og formidling. Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til pilotprosjektet Kantsoneprosjektet i Buskerud med samarbeid mellom faginstansene på skjøtsel/ pollinerende insekter og landbruket. Gjennom kartlegging og utarbeidelse av skjøtselplaner bidrar bonden til å bedre boforholdene til de pollinerende insektene basert på hva som finnes av stedegen flora og insekter og hva bonden har kapasitet, utstyr og ressurser til å gjennomføre. Dette vil vi ikke kunne oppnå ved et enkelt tilskudd i RMP alene.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det settes av 2 mill. kroner under klima- og miljøprogrammet til å gjennomføre pollinatorprosjekt i flere fylker etter modell fra Kantsoneprosjektet i Buskerud. Formålet er å bygge erfaringer for på sikt å kunne legge til rette for at bønder over hele landet kan søke om å få kartlagt sin gård og få laget en skjøtselsplan for å bedre forholdene for de pollinerende insektene.

7 LUF OG NÆRINGSUTVIKLING

7.1 Oversikt Landbrukets Utviklingsfond (LUF)

Tabell 4: Innvilgningsramme for LUF 2019 med krav om endringer til 2020. Mill. kroner

	2019	Endring	2020
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	634,5	-50	585
Utviklingsprogram Grøntproduksjon		109	109
Nasjonale Utrednings- og tilretteleggingsmidler inkl. avløserkurs fra KIL		10	10
Regionale Utrednings- og tilretteleggingsmidler	48	0	48
Områderetta innsats			0
Arktisk landbruk	2	0	2
Fjellandbruket	2	0	2
Rekruttering og kompetanse i landbruket			0
Nasjonale kompetansetiltak (KIL-midler)	4	-4	0
Regionale tilskudd til rekruttering og komp.heving inkl sentral satsing	14	2	16
Nasjonal modell for voksenagronom	15	0	15
Mentorordning	2	2	4
Forskning og utvikling	65	5	70
Matmerk	63	0	63
Utviklingsprogrammet	106	-20	86
Inn på tunet. IPT-løftet Del 2		4	4
Bidragsytere Matnasjonen Norge		3	3
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket	77	13	90
Skogbruk	242	2	244
Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	2	-0,5	1,5
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	115	10	125
Drenering	58	12	70
Investeringsstøtte organisert beitebruk	18	10	28
Handlingsplan for plantevernmidler	10	2	12
Klima- og miljøprogram	20	0	20
Klimasmart landbruk	20	-9	11
Biogass	3	2	5
Støtte verdensarvområdene og utv. Kulturlandskap	18,5	0	19
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	31	2	33
Sum innvilgningsramme	**1570**	**104,5**	**1674,5**

7.2 IBU-midlene

7.2.1 Stort investeringsbehov, høyt kostnadsnivå

Det er store investeringsbehov i næringa, og behov for å utvikle nye verktøy, spesielt for små og mellomstore bruk. Viktige kostnadsdrivere er krav til dyrevelferd og arbeidsmiljø, samt utfordringer knyttet til klimaendringer. Høyt kostnadsnivå i kombinasjon med lav lønnsomhet

gjør det krevende for bonden å finansiere opp investeringsbehovet. I tillegg er lavt pantegrunnlag ei ekstra utfordring mange steder i distriktene.

I 2018 registrerte Innovasjon Norge at det samla søknadsbeløpet økte med 200 mill. kroner til 1,2 mrd. kroner for IBU og posten «Tilskudd til investeringsstøtte til landbruket», kapittel 1149, post 75. Innvilga beløp var i underkant av 720 mill. kroner, 75 mill. kroner av dette var tilskudd til investeringsstøtte.

Delen til *Andre landbruksbaserte næringer* økte med 15 mill. kroner fra året før, opp fra 14 til 15 prosent. Noe av grunnen til at andelen til tradisjonelt landbruk er redusert for IBUs del, skyldes den nevnte posten Tilskudd til investeringsstøtte.

Ved behandlingen av jordbruksmeldingen i 2017 er næringskomiteen tydelig på behovet for investeringsmidler i jordbruket: *«Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet erkjenner likevel at det for de fleste bruk og bønder ikke er mulig å finansiere investeringer kun med inntekter fra gården. Det er derfor nødvendig med offentlige investeringsvirkemidler.» Innst. 251 S (2016-2017).*

Videre sier et annet flertall (H, Frp og V): *«(.....)at investeringsstøtten bør ligge innenfor jordbruksavtalens ramme, slik at det sikres en god helhetlig prioritering av de samlede økonomiske virkemidlene.».* Komitéflertallet (alle unntatt H og Frp) er helt klare på at det trengs å gjøre investeringer på alle typer bruk selv om ressursgrunnlaget er svakt: *«Flertallet vil understreke at det er behov for investeringer på alle typer bruk. Dette gjelder også der det ikke er ressursgrunnlag for å utvide produksjonen.»*

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at investeringsvirkemidlene særlig prioriteres til tiltak som:

- **Bidrar til å utnytte de totale arealressursene og sikre utnytting av ressursgrunnlaget på det enkelte bruk slik at gården blir mer robust.**
- **Oppgraderer driftsapparatet for å styrke velferden for folk og dyr, og slik at gardsbruket blir en attraktiv arbeidsplass og ivaretar god dyrehelse**

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår en avsetning til de fylkesvise investeringsvirkemidlene (IBU) på kr 585 mill. kroner.

Det avsettes i tillegg 109 mill. kroner til et særskilt investeringsprogram for grøntproduksjonene, se nærmere omtale i kapittel 5.

7.2.2 Små og mellomstore bruk. Fornyelse av driftsapparatet

I fjorårets oppgjør ble partene enige om flere nasjonale føringer for forvaltningen av IBU-midler for å sikre at små og mellomstore bruk, og fornyelse av driftsapparatet på bruka, blir prioritert ved tildeling av investeringsvirkemidlene:

- Små og mellomstore bruk i alle typer produksjoner prioriteres ved tildeling av støtte.
- Innenfor investeringsvirkemidlene som går til melkebruk, er det spesielt behov for å prioritere fornying av 15-30 kyrs fjøs.
- Det skal tas hensyn til nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs, og behov for fornyelse av driftsapparatet ved søknadsbehandling
- Det åpnes opp for å gi tilskudd til vanningsanlegg
- I vurdering av lønnsomheten i investeringsprosjektet må det tas hensyn til det samlede næringsgrunnlaget på bruket

Det siste av disse kulepunktene kom inn som et helt nytt ved fjorårets forhandlinger.

Jordbrukets forhandlingsutvalg støtter at dette hensynet til det samlede næringsgrunnlaget operasjonaliseres i form av en «konsernvurdering», slik den er beskrevet og vist til i INs Landbrukspolicy for 2019: «*Et tiltak i en næringsgrein/produksjon kan ha økonomisk innvirkning også på andre næringsgreiner/produksjoner og private forhold, og at helheten tillegges stor betydning. Et (nytt) bidrag til totalinntekten kan gjøre at bruket i framtida også kan være bosted og levevei sjøl om prosjektet isolert sett ikke har så god lønnsomhet.*»

Det er for tidlig å identifisere effekter av føringene fra fjorårets oppgjør. Spesielt effekter den sistnevnte har fått på tildelingspraksisen for IBU-støtte. **Jordbrukets forhandlingsutvalg ønsker å derfor å beholde føringene uforandret ved årets oppgjør. Etter å ha gjort opp en status for 2019 vil vi vurdere mulige justeringer.**

Under avsnittet Tradisjonelt landbruk/primærproduksjon landbruk i policyen står det likevel fortsatt: «*Etter at de regionale partnerskapenes anledning til å fastsette egne regler for støtteutmåling er opphørt, er det nå lønnsomhetsvurdering av prosjektene som skal legges til grunn. Tilskudd skal bidra til at samfunnsøkonomiske lønnsomme prosjekt blir bedriftsøkonomisk lønnsomme. Prosjekt med betydelig potensiale for verdiskaping, kombinert med betydelig behov for risikoavlastning prioriteres.*» **Jordbrukets forhandlingsutvalg mener avsnitt slik det er utformet i Landbrukspolicyen, motvirker effekten partene ønsket å oppnå gjennom føringen fra jordbruksoppgjøret 2018. Vi forventer at IN endrer sin landbrukspolicy slik at føringen om å vurdere det samlede næringsgrunnlaget på bruket bedre blir ivaretatt, og ikke overstyres av krav om at prosjekt med betydelig potensiale for verdiskaping skal prioriteres.**

Det er et stort behov for å oppgradere driftsapparatet for å imøtekomme nye krav og standarder, og derfor viktig at slike investeringer prioriteres. *Potensiale for verdiskaping* er derfor lite egna som vilkår for å tildele IBU-tilskudd når målet er å sørge for et oppgradert driftsapparat.

7.2.3 Investeringsbehov i enkelte av produksjonene

7.2.3.1 Storfe

Gjennom Innovasjon Norge er det bevilget investeringer i nye besetninger og utvidelser av eksisterende anlegg. Over de neste fem åra estimerer Nortura at produksjonsøkningen vil tilsvare om lag 20 000 ekstra ammekyr i markedet, eller 4100 nybygde båsplasser. Fallende salg og fortsatt etablering av nye båsplasser for ammeku gjør at en trolig når markedsdekning i Norge i løpet av 2019. **Jordbrukets forhandlingsutvalg vil at det for 2020 ikke gis investeringsstøtte til investeringer i driftsbygninger som gir økt produksjon av storfekjøtt.**

7.2.3.2 Sau/lam

Markedet for sau/lam er fortsatt sårbart. **Jordbrukets forhandlingsutvalg vil opprettholde føringene for investeringsstøtte til denne produksjonen slik de er fastsatt ved jordbruksoppgjøret i 2018, og utdypet i tildelingsbrevet til IN for 2019.**

7.2.3.3 Korn

Mottak- og tørkeanleggene på gårder er i mange tilfeller mer enn 30 år og ikke dimensjonert for dagens produksjon. Tilstrekkelig tilgang på lagerplass og muligheter til å tørke korn er viktig for å kunne få korn av god kvalitet og sikre en hensiktsmessig logistikk under innhøstinga og slik øke inntjeninga. **Det må prioriteres investeringsstøtte til nye tørker og lager for korn og til oppgradering av eksisterende anlegg, for å håndtere nødvendige volum og sikre kvaliteten. Ved tildeling av investeringsstøtte til bygging av nye tørker må det stilles krav om at de må kunne driftes med fornybar energi.**

7.2.3.4 Frukt og grønt

Støtte til investeringer er nødvendig for å styrke konkurransekraften opp mot importert vare og øke norskandelen i markedet. **Det er særlig behov for utbygging av lagerkapasitet og fornying av frukttrefelt, bør også gjelde ned til 3 daa. Se forøvrig eget forslag om et vekst- og innovasjonsprogram Grønn Innovasjon og Vekst, kapittel 5.**

7.2.3.5 Vanningsanlegg

Fjorårets sterke tørke i Sør-Norge avdekket tydelig behovet for investering i nye og fornying av eksisterende vanningsanlegg. **Det må prioriteres investeringsstøtte for de faste installasjonene i investeringer i vanningsanlegg.**

7.3 Økt bruk av tre som byggemateriale

Driftsbygninger i landbruket bygges i hovedsak i stål og betong. Andelen som bygges i tre er i dag svært lav. Ved å stimulere til at disse bygningene oppføres i tre vil en få en betydelig årlig klimaeffekt. Dersom det benyttes kortreist tre vil klimaregnskapet bli enda bedre, og treindustrien i Norge vil stimuleres. Beregninger fra Norges Skogeierforbund antyder en klimagevinst ved å bygge i tre framfor stål og betong i landbruket på i underkant av 1 mill. tonn CO_2-ekvivalenter over en tiårsperiode.

Bygging i tre premieres med ekstra tilskudd tilsvarende 10% av det ordinære tilskuddsbeløpet. Jordbrukets forhandlingsutvalg forslår å øke premieringen av trebygg til 20 % av ordinært innvilget tilskuddsbeløp. Den totale ramma for støtte til driftsbygninger i tre kan overstige det ordinære kronetaket med inntil 400 000 kroner slik at trebruk stimuleres også i de største prosjektene.

7.4 Risikolån

I fjorårets jordbruksoppgjør ble det enighet om å bygge ned overdekningen på tapsfondet, og at denne tapsfondsavsetningen innlemmes i LUF og opphører som eget fond. Overdekningen innebærer at det for 2019 er bestemt å redusere avsetning til tap til 15 prosent av kalkulert risiko, mot 50 prosent i 2018. Innovasjon Norge og andre som gir investeringsråd til bønder, er tilbakeholdne med å foreslå bruk av risikolån som element i en finansieringsplan der det er aktuelt. Årsaken kan være at fram til nå har bruken av risikolån og dermed tapsavsetningen gått ut over tilskuddsramma i fylket. Lettelsene i kravet til tapsavsetning betyr imidlertid at det ikke lenger er like nødvendig å ta det hensynet når bruk av risikolån vurderes.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at Innovasjon Norge gir signal om en mer aktiv bruk av Risikolån Landbruk som finansieringsinstrument i områder med lavt pantegrunnlag. Målet er å kunne tilby komplette finansieringspakker i en kombinasjon med lån fra andre banker/eget lavrisikolån og IBU-tilskudd, i distrikt der landbrukets pantegrunnlag er lavt og tilbudet av privat risikokapital er mangelfullt.

7.5 Etablere nasjonale utrednings- og tilretteleggingsmidler

Utrednings- og tilretteleggingstiltak som initieres på nasjonalt eller på landsdelsnivå, med ambisjon om å dekke større deler av eller hele landet, passer ikke godt inn i det fylkesvise forvaltningssystemet som vi har i dag for utrednings- og tilretteleggingsmidlene (UT-midlene). Mobiliseringstiltak innen næringsutvikling, opplegg for

kompetanseheving/rådgiving både innen tradisjonelt jordbruk og nye næringer er eksempel på tiltak og satsinger som med fordel kan være fylkesoverskridende.

For å imøtekomme behovet for finansiering av nasjonale og fylkesoverskridende utrednings og tilretteleggingstiltak, settes det av en egen post for dette under LUF. Dagens KIL-midler tilsvarende bevilgning for 2018 (4 mill. kroner) legges inn i den nye posten, da formålet med disse midlene, kompetanseutvikling for yrkesutøvere i landbruket, bør kunne ivaretas innenfor rammene som legges for denne. Øvrig finansiering skjer ved å overføre midler fra Utviklingsprogrammet. Sjøl om det opprettes en ny post under LUF, mener vi det i praksis er å anse som et forenklingstiltak. Finansiering av nasjonale utrednings- og tilretteleggingstiltak blir gjort enklere på denne måten og samtidig opphører KIL som en egen særskilt bevilgning under LUF.

Det settes av 10 mill. kroner over LUF til posten Nasjonale utrednings- og tilretteleggingsmidler (N-UT). 1 mill. kroner øremerkes til kurs for avløsere, tilsvarende slik det er innenfor KIL i dag. Det settes ikke av egne KIL-midler, formålet med KIL dekkes innenfor den nye posten. Forvaltning av de nasjonale utrednings- og tilretteleggingsmidlene legges til Innovasjon Norge. Nærmere retningslinjer fastsettes i samarbeid med avtalepartene. Her bør også faglagenes rolle med hensyn til fordeling av KIL-midlene adresseres.

7.6 Regional forvaltning av jordbruksavtalemidler

7.6.1 RBU og regionale UT-midler

Forvaltning av følgende midler vil fra 1.1.2020 overføres til fylkeskommunen: regionale utviklings- og tilretteleggingsmidler, regionalt bygdeutviklingsprogram med sine 3 underprogram: regionalt næringsprogram, skog- og miljøprogram og regionalt miljøprogram, samt midler til kystskogbruket. De regionale rekruttering- og kompetansemidlene forvaltes allerede i dag av Fylkeskommunen (nærmere omtalt i kap 7.8.2).

Bondelags forhandlingsutvalg forventer at den nye ansvars- og oppgavefordelinga innebærer effektive styrings- og rapporteringsrutiner tilbake til avtalepartene, som sikrer at prioriteringene i jordbruksoppgjøret følges opp gjennom den regionale forvaltninga og politikkutforminga.

Jordbrukets forhandlingsutvalg forutsetter at ordningen med regionale partnerskap videreføres innenfor den nye fylkesstrukturen og den endra oppgavefordelinga mellom regional stat og fylkeskommune. Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU) med underprogram, samt regionale UT-midler fastsettes og forvaltes i samråd med faglaga.

De regionale utviklings- og tilretteleggingsmidler skal anvendes til prosjekter og tiltak som utløser investeringer innenfor både landbruksbasert næringsutvikling og tradisjonelt jordbruk. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å videre bevilgningen på 48 mill. kroner for 2020.**

7.6.2 Midler som forvaltes av IN

IBU-midlene og flere andre poster under LUF overføres i dag direkte fra LMD til Innovasjon Norge. De strategiske føringene for disse postene fastsettes i jordbruksoppgjøret. **Jordbrukets forhandlingsutvalg ser det ikke som hensiktsmessig at midler som i dag overføres direkte fra LMD til Innovasjon Norge, skal sendes via fylkeskommunen. IN bør som i dag motta midler og føringer /styringssignal direkte fra partene i jordbruksoppgjøret, for å sikre måloppnåelse og unngå uklarhet omkring**

prioriteringene og bruken av midlene. Styringssignal og prioriteringer fra regionale aktører kommer som utfyllende tillegg og utarbeides i samsvar med de sentrale føringene fra jordbruksoppgjøret.

7.7 Områderetta innsats

I perioden 2012–2014 blei det bevilget 9 mill. kroner over jordbruksavtalen til arktisk landbruk, og i perioden 2014–2016 ble det bevilget 18 mill. kroner over jordbruksavtalen til fjellandbruket, under ordningen områderetta innsats. Ved jordbruksoppgjøret i 2018 var det enighet om å avsette 4 mill. kroner til områderettede tiltak i 2019, med sikte på en 3-årig satsing i følgende områder:

7.7.1 Fjellandbruket

Fjellandbruket omfatter fjellandbruket i Trøndelag, Innlandet, Telemark og Vestfold, samt Viken. Satsinga skal bygge videre på erfaringene fra innsatsen overfor fjellandbruket i perioden 2014–2016, der rekruttering til næringen og utvikling av potensiale for økt verdiskaping knyttet til fjellandbruket ble vektlagt. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at satsinga videreføres i 2020 med 2 mill. kroner.**

7.7.2 Arktisk landbruk

Satsinga på Arktisk landbruk omfatter Nordland, Troms og Finnmark. Siden jordbruksoppgjøret 2017 er det årlig avsatt 2 mill. kroner til arktisk landbruk, som skal bygge på erfaringene fra satsingen på arktisk landbruk i perioden 2012–2014. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at satsinga videreføres i 2020 med 2 mill. kroner.**

7.8 Rekruttering og kompetanse

7.8.1 Viktig med gode utdanningstilbud

Agronomisk kompetanse og kunnskapsbasert driftsledelse er viktig for å nå målene om et bærekraftig jordbruk over hele landet. Dette vil omfatte både formell kompetansebygging gjennom etablerte utdanningsløp og kompetanse som kan bygges opp gjennom ulike rådgivningstjenester, nettverk, kurs, mentorordninger.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det bør satses mer på å utvikle naturbruksutdanninger på videregående-, høgskole- og universitetsnivå, samt ved fagskoler. Fagskoleutdanninger innen landbruksfag må ha samme mulighet for finansiering som fagskoleutdanninger innen andre fagområder. Det er viktig at jordbrukssektoren jobber systematisk og koordinert med rekruttering til utdanning for å nå viktige mål for sektoren.

7.8.2 Tilskudd til rekruttering og kompetanseheving - naturbruksskolene

Som skoleeier og regional utviklingsaktør har fylkeskommunen en viktig rolle i arbeidet med kompetanseutvikling i landbruket. Midlene til rekruttering og kompetanseheving er et viktig bidrag for å opprette tilbud og for å holde kostnadene nede ved gjennomføring av agronomutdanning for voksne, kurs og andre kompetansebyggende tiltak. Rekrutteringen til naturbruk har i mange år vært stabilt økende, men de blå naturbruksfagene tar det meste av veksten. Antall utdannede agronomer er stabilt, mens antall gartnerutdannede har vært nedadgående over år, og med 12 elever for skoleåret 2018-2019.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å sette av 16 mill. kroner til arbeid med rekruttering og kompetanseheving i landbruket. Av disse skal 14 mill. kroner gå til fylkeskommunenes arbeid med rekruttering og kompetanseheving. Det forutsettes at midlene fortsatt kan brukes til å supplere gjennomføringen av voksenagronom-/voksengartnertilbud. Vi vil understreke at bruken av midlene skal skje i nært samarbeid med næringa, representert ved faglaga i det enkelte fylke.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det settes av 2 mill. kroner til et nasjonalt prosjekt for rekruttering til naturbruksutdanninga, og særskilt landbruks- og gartnerutdanning, med jordbruksavtalepartene i en styringsgruppe for midlene. Prosjektet bør hente inspirasjon fra samarbeidsprosjektet *Sett Sjøbein* (et nasjonalt samarbeid for å sikre rekruttering og kompetanse til havbruk, fiskeri og sjømatforedling på alle nivå) og det tidligere rekrutteringsprosjektet Velg Landbruk (finansiert over jordbruksavtalen i 2010, avsluttet i 2014).

7.8.3 Nasjonal modell voksenagronom

I tillegg til den ordinære naturbruksutdanningen har vi nå en nasjonal modell for voksenagronom, og fra 2019 også voksengartner. Disse tilbudene er i all hovedsak lokalisert i tilknytning til ulike naturbruksskoler rundt i landet, og flere av tilbudene har mange søkere.

Det er viktig og positivt at voksenagronom- og voksengartnertilbudet følger en nasjonal og enhetlig modell og at tilbudene har en forutsigbar finansiering. I jordbruksoppgjøret 2018 ble det satt av 15. mill. kroner til nasjonal modell for voksenagronom, inkludert 2 mill. kroner til utvikling av digitale løsninger for voksenagronomutdanningen. Prosjekt med utvikling av digitale løsninger avsluttes i 2019, med rapporteringsfrist 1. juli.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen videreføres med15 mill. kroner til gjennomføring av voksenagronomtilbud.

7.8.4 Mentorordning

I 2014 ble det avsatt 4 mill. kr. over LUF-midlene til ei satsing på gründerskap og rekruttering, som det i jordbruksoppgjøret 2016 ble enighet om skulle benyttes til en lavterskel mentorordning i jordbruket. Mentorordningen ble utviklet i samarbeid med faglaga, og oppdraget med å forvalte ordningen ble gitt til Norsk Landbruksrådgiving.

I pilotprosjektet har bønder i Trøndelag, Oppland, Hedmark, Agder, Hordaland/Sogn og Fjordane blitt koblet med mentorer som har bistått dem i en etablerings- eller utviklingsfase. Parene har inngått en formell avtale som, i tillegg til oppstartsamlinger i regi av Norsk Landbruksrådgivning, innebar inntil fem møter og rådgivning og bistand på telefon. I løpet av 2017 og 2018 har 85 mentorpar deltatt. En evaluering av forsøksordningen har blitt gjennomført av Østlandsforskning og ble levert våren 2019.

Evalueringen anbefaler en videreføring av mentorordningen i landbruket som nasjonal ordning. De anbefaler å ha et tydeligere utviklingsmål hos den enkelte deltaker, at målgruppa bør være bønder 35 år eller yngre og nye bønder som har overtatt eller kjøpt gården de siste fem år, samt en tydeliggjøring av at ordningen omfatter både tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer, som for eksempel videreforedling av råvarer. Evalueringen anbefaler også at mentorordningen må samspille med andre regionale utviklingstiltak rettet mot landbruket.

Landbrukets erfaringer fra forsøket er at tilbudet fremstår som unikt, og som noe annet enn eksisterende mentortilbud. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det bevilges 4 mill. kroner over Landbrukets Utviklingsfond i 2020 til å etablere en permanent, landsdekkende mentorordning i landbruket. Tilbudet skal videreføres i regi av NLR, og**

justeres i tråd med momenter fra evalueringen gjengitt ovenfor. Det må stilles krav til at de som får tildelt mentor har eller er i ferd med å tilegne seg grunnleggende agronomisk kompetanse. Det forutsettes at hoveddelen av midlene skal gå til mentorparene. Det holdes jevnlige møter mellom NLR, Landbruks- og matdepartementet og faglagene, og faglagene trekkes tettere inn i arbeidet med rekruttering til mentorordningen.

7.8.5 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket – KIL

Midlene flyttes til den nye posten under LUF for nasjonale utrednings- og tilretteleggingsmidler jf. kap. 7.5.

7.9 Forskning og Utvikling

Forskningsmidler over jordbruksavtalen er et viktig bidrag i den målrettede løsningsbaserte forskningen, og legger grunnlag for verdiskaping og innovasjon i næringa. Det er god dialog mellom næringsaktørene og forskningsmiljøene. Dette sikrer høy relevans for næringslivet, og kort vei fra forskning til anvendelse og verdiskaping. Jordbrukets forhandlingsutvalg ser at Forsknings- og utredningsbehovet for å møte de utfordringene som klimaendringene medfører, er stort. Det vil gjelde forskning som kan bidra til å redusere utslippet av klimagasser, øke karbonfangsten i dyrka jord/beiter og å omstille jordbruket til endrede dyrkningsvilkår. Det er behov for å øke bevilgningen til forskning og utredning som en konsekvens av dette.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at hovedprioriteringene for tildelingen av forskningsmidlene over jordbruksavtalen bør være:

- **Økt bærekraftig matproduksjon basert på norske ressurser - over hele landet**
- **Vekst og innovasjon i grøntsektoren**
- **Videreutvikle god dyrevelferd**
- **Reduserte klimagassutslipp, økt binding og lagring av karbon og klimatilpasset produksjon**
- **Teknologisk utvikling og innovasjon**

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen til forskning over jordbruks-avtalen økes med 5 mill. kroner til totalt 70 mill. kroner for 2020. Av avsetningen skal minst 7 mill. kroner avsettes til utredninger.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at forskningsavgiften skal være den samme for norskprodusert og importert vare: 0,35 prosent. I dag ligger satsen for importert vare 0,1 prosentpoeng under.

7.10 Matmerk

Matmerk er en uavhengig stiftelse som skal bidra til økt mangfold, kvalitet og verdiskaping i norsk matproduksjon. Matmerk forvalter merkeordninger og kvalitetssystemer som bidrar til å styrke omdømmet til norske matprodukter hos norske forbrukere.

Kvalitetssystem i landbruket, KSL, er et viktig fellestiltak for landbrukets primærproduksjon. KSL kobles nå til dyrevelferdsprogammene for å sikre nødvendig tiltro til norske produkter. Dyrevelferdsprogrammene fører til økt behov for revisjoner. I tillegg er systemutviklingen i gang for å sikre brukervennlighet og effektive løsninger.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ønsker en ekstern evaluering av midlene som blir brukt til Matspesialiteter og Beskyttede betegnelser, for å vurdere om en del av ressursene også skal omfatte lokalmat som ikke har spesialitetsmerket. Gjeldende bevilgning er på 11 mill. kroner, og involverer 104 bedrifter med 300 produkter.

Som ledd i Nasjonal strategi for økologisk landbruk skal nettsiden okologisk.no og facebooksiden økoprat legges om til å bli en ressursside med faktabasert kunnskap om økologisk landbruk. Det blir etablert et redaksjonsråd bestående av relevante aktører innen forvaltning, kunnskapsutvikling og organisasjoner.

Jordbrukets forhandlingsutvalg:

- **foreslår å beholde bevilgningen til Matmerk på samme nivå som i 2019 på 63 mill. kroner**
- **forventer at en økning i antall revisjoner og nødvendig utvikling og oppgradering av KSL fortsatt har prioritet i Matmerks arbeid**
- **ber om at avtalepartene blir forelagt en ekstern evaluering av midlene som brukes på spesialitetsmerket innen mars 2020, som grunnlag for å vurdere om deler av ressursene og tilbudet også skal omfatte annen lokalmat**

7.11 Utviklingsprogrammet for landbruksbasert vekst og verdiskaping

Utviklingsprogrammet skal skape økt vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og andre tilleggsnæringer basert på landbrukets ressurser. Fra 2019 er «høstbart vilt og øvrige utmarksressurser» tatt inn som målgruppe. Programmet skal stimulere til økt lønnsomhet og konkurranseevne gjennom bedriftsutvikling, samarbeid, kompetanse og omdømmeaktiviteter.Utviklingsprogrammet er et viktig tiltak for å utvikle både lokalmatprodusenter, reiselivsbedrifter og samarbeid mellom ulike produsenter. Samtidig gjør innretningen på programmet at det er utfordrende for nasjonale aktører som Bondens Marked og Inn på tunet å få støtte over utviklingsprogrammet for sine prosjekt. Innenfor utviklingsprogrammet er det 20 mill. kroner ledig for 2018 som overføres til 2019. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å redusere bevilgningen til utviklingsprogrammet med 20 mill. kroner for 2020. Forhandlingsutvalget foreslår videre at deler av midlene som frigjøres omdisponeres til sentrale utviklingsmidler (6 mill. kroner), Bondens marked (2 mill. kroner) og et Inn på tunet-løft (4 mill. kroner).**

7.11.1 Omdømmemidler og kompetansenettverk

Omdømmemidlene skal bidra til å bygge stolthet og øke kunnskap om lokalmat og reiseliv blant forbrukere og produsentene. Omdømme er den største potten på i underkant av 30 mill. kroner. De største arrangementene over omdømmemidlene er IGW og Matstreif.

Det norske måltid (DNM) har forsterket sin posisjon, og har et godt utgangspunkt for å utvikle seg til å være et uavhengig og nasjonalt omdømmeprosjekt. DNM har bidratt til å utvikle betydningen av å delta i konkurransen for norske mat- og drikkeprodusenter. Deltagelse bidrar til vekst, kompetanse og omdømmebygging hos mat- og drikkeprodusenter fra hele landet. Deltakerne konkurrerer i samme kategori uavhengig av størrelse, da det er produktet og dens kvalitet som er avgjørende. Det norske måltid har potensiale til å bli en nasjonal arena som et viktig ledd i å bygge Matnasjonen Norge. Dette gjøres gjennom hele året og i hele landet. Konkurransen er synlig ved at delfinalene i hver kategori skjer på ulike steder og tider, og juryarbeid under Matstreif. For at DNM skal kunne utvikle seg til et enda større nasjonalt prosjekt trenger de en sterkere og mer stabil finansiering.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at Det norske måltid blir et nasjonalt omdømmearrangement, og at støtten økes vesentlig. Økt offentlig bevilgning forutsetter at deltageravgiften må være på et nivå som ikke utelukker deltakelse, og at konkurransen får en forankring i hele landet.

Kompetansenettverkene får i dag tildelingen over utviklingsprogrammet. Totalt tildeles det 14 mill. kroner til kompetansenettverkene for 2019. Etter evalueringen av kompetansetilbudet ble det diskutert om kompetansetilbudet skal fortsette å ligge under Utviklingsprogrammet eller om de skal overføres til regionene. **Jordbrukets forhandlingsutvalg forutsetter at tilbudet og aktiviteten i regi av kompetansenavene opprettholdes uavhengig av eventuelle organisatoriske endringer. Det må prioriteres aktivitet rettet mot både nye lokalmatprodusenter og produsenter i vekst.**

7.11.2 Høstbare viltressurser

I jordbruksoppgjøret 2018 (Prop. 94 S (2017–2018) ble partene enige om å utarbeide en handlingsplan som skal danne grunnlag for en helhetlig satsing på næringsutvikling basert på høstbare viltressurser. Handlingsplanen er utarbeidet av en arbeidsgruppe med representanter fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, NORSKOG, Norges Jeger- og Fiskerforbund og Norges Skogeierforbund, og ledet av Landbruks- og matdepartementet.

Handlingsplanen gir en overordnet oversikt av jakt som opplevelsesprodukt, verdiskaping basert på jakt, og verdikjeden for viltkjøtt. Norsk institutt for naturforskning (NINA) anslår at det samlede forbruket til jakt på storvilt og småvilt i jaktåret 2017–2018 er på om lag 2 mrd. kroner. Jakt som opplevelse og høstingsressurs har et beskrevet potensial for ytterligere vekst som kan utgjøre inntil 1,9 mrd. kroner i et 10-årsperspektiv. For å oppnå økt næringsutvikling basert på de høstbare viltressursene er det behov for et sett med tiltak og virkemidler. Arbeidsgruppa foreslår blant annet at Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping legger til rette for kompetanseheving og produktutvikling for aktører som ønsker å styrke satsingen på jaktopplevelser og viltet som matressurs og måltidsopplevelse.

Jordbrukets forhandlingsutvalg forventer at Utviklingsprogrammet legger til rette for kompetanseheving og produktutvikling for aktører som ønsker å styrke satsingen på jaktopplevelser og viltet som matressurs og måltidsopplevelse.

7.11.3 Inn på tunet

Inn på tunet (IPT) er skreddersydde, gode velferdstjenester som kan dekke noen av samfunnets behov og utfordringer, med blant annet botilbud, aktivitetstilbud for alle aldre og grupper i samfunnet. IPT-bønder har dannet felles foretak som yter velferdstjenester, samvirkeforetaket Inn på Tunet Norge SA, og flere regioner har egne samvirker med egne ansatte for å profesjonalisere og samordne tjenestetilbudet.

Investeringsordningene i landbruket må imøtekomme behovene for videre utvikling av IPT. **Jordbrukets forhandlingsutvalg forventer at det legges til rette for investeringsstøtte til den enkelte gård og etableringsstøtte til forretningsmessig samarbeid mellom tilbyderne, både i fylka og nasjonalt.**

Midler til å ferdigstille veiledende materiell for IPT innenfor psykisk helse og rusomsorg, retta mot kommunesektoren, ble bevilget til Matmerk ved fjorårets jordbruksforhandlinger. I løpet av 2019 vil det da være tilgjengelig veiledningsmateriell innen alle de tre definerte satsingsområdene for IPT: Demens; Skole og pedagogiske tilbud; Psykisk helse og rusomsorg/arbeidstrening.

7.12 Inn på tunet-løft

Inn på tunet har potensiale for næringsutvikling i landbruket som bør utvikles videre. Det er en voksende interesse blant bønder for å lage og tilby slikt tjenestetilbud som en del av den samla næringsvirksomheten på gården.

I perioden 2010 – 2012 gjennomførte Landbruks- og matdepartementet (LMD) og Kommunal- og regionaldepartementet (KMD) ei felles satsing kalt «IPT-Løftet». Satsinga var på til sammen 18 mill. kroner, herav 15 mill. kroner fra LMD og 3 mill. kroner fra KMD. 53 prosjekt med til sammen 77 deltakende kommuner fikk støtte. Hovedmålet for IPT-Løftet den gangen var å bidra til at IPT skulle bli en naturlig del av et variert og kvalitetssikra tjenestetilbud i kommunene, og å stimulere til økt næringsutvikling i landbruket. IPT-Løftet skulle gjøre planer om til praktisk samhandling. Målgruppa var kommunene, da en ønska å utvikle etterspørselssida for IPT-tjenester.

Agenda Kaupang evaluerte IPT-løftet etter prosjektperioden (*Rapportnr. R8915 «Inn på tunet-Løftet». 18. september 2015*). De pekte på flere forhold som understøtter at vi bør ha et nytt løft for IPT.

Tida er moden for et «IPT-Løftet. Del 2», Gjennom det skal en etablere flere og nye IPT-tilbud, og få flere kommuner til å ta i bruk IPT som tjenestetilbud for sine innbyggere. Oppstart av denne satsinga er riktig nå, blant annet fordi det som før nevnt, vil stå klart et veiledningsmateriell på de tre prioriterte tre satsingsområda i løpet av 2019. Det er viktig at dette materiellet tas i bruk både av tilbydere og kjøpere av IPT.

Rammer for et nytt IPT-løft:

- Hovedmål er i å utvikle markedet og bidra til en økt etterspørsel etter godkjente IPT-tjenester, som varer ved, også etter prosjektperioden.
- Målgruppa er kommunen som kjøper, i samarbeid med IPT-tilbyder(-e). Gjerne interkommunale tiltak, samarbeid mellom flere kommuner.
- Utvikling og oppstart av tilbud innenfor de tre prioriterte tjenesteområda, og bruk av veilederne i utforminga av tilbuda.
- Krav om at IPT-tilbuda skal være godkjente tilbud hos Matmerk, eller være i godkjenningsprosess.
- Motivere til tverrfaglighet og til innovasjon innenfor tjenesteyting, i samhandling mellom offentlig kjøper og IPT-tilbyder.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ber om at det settes av 4 mill. kroner til IPT-løftet del 2 i 2020 forutsatt at departement på «kjøpersiden» også bidrar med finansiering. Det tas sikte på å videreføre satsinga innenfor en periode på fire år. Midlene forvaltes av IN og tildeles kommunale prosjekter i tråd med skisserte rammer.

7.13 Bidragsytere Matnasjonen Norge - Bondens marked og Norsk Gardsost

Det forventes at Bondens marked er tilstede på andre nasjonale matarrangement nettopp fordi det er en sterk merkevare for lokalmat og er en forventning fra forbrukere at de er tilstede. Dette er ikke alltid arrangement som utløser stort salg, men er et viktig utstillingsvindu. Dette er også en direkte utgiftspost for organisasjonen Bondens Marked da dette krever tilrettelegging for et best mulig marked for produsentene. Det gjennomføres 300 markedsdager hvor 400 produsenter omsetter for 70 mill. kroner årlig.

Bondens marked gir med sitt utprøvde konsept nye lokalmatprodusenter en enkel måte å møte et nytt marked under en felles merkevare med godt omdømme. Det skal også være en lavterskel salgskanal for de produsenter som er i en startfase og som gir mulighet for å teste ut produktene direkte mot kunden uten at dette skal ha en stor startkostnad.

Produsentene på Bondens marked gjør ikke minst en viktig jobb for Matnasjonen Norge ved å være et talerør direkte mot forbrukerne der de som produsenter kan fortelle hele historien om råvarens kvalitet til sluttprodukt.

Skal Bondens marked kunne drive utviklingsarbeid over hele landet og være en synlig aktør der det forventes at de skal være tilstede er det viktig med en bærekraftig økonomisk forutsigbarhet på sikt.

Norsk Gardsost er en landsdekkende fagorganisasjon for norske handverksysteri og gårdsmeieri. Norsk Gardsost viser hvordan handverksmeieriene er viktige for verdiskaping for landbruket. Med sin kunnskapsformidling har de vært med å løfte både kvaliteten og kunnskapen om norsk lokalforedla ost og andre melkeprodukt. Norsk Gardsost samarbeider med Kompetansenavene under Utviklingsprogrammet for landbruksbasert vekst og verdiskaping. Norsk Gardsost har i mange år arrangert landsutstilling for gardsost, var en viktig aktør for at vi fikk World Cheese Awards til Norge i 2018 og vil i 2019 arrangere NM i Ost for første gang. Mye av aktiviteten til Norsk Gardsost er avhengig av dugnadsjobbing frå medlemmene.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår en egen avsetning under LUF på 3 mill. kroner kalt «Bidragsytere Matnasjonen Norge». 2 mill. kroner går til Bondens marked og 1 mill. kroner til Norsk Gardsost. De må begge søke Innovasjon Norge om midlene, og rapportere på bruken.

7.14 Skogbruk

Aktiv skogsdrift er et viktig bidrag i klimaarbeidet. Skogen binder karbon. Et forsterket bidrag betinger økt avvirkning kombinert med økt tilvekst. Skogplanting og andre tiltak for å øke skogproduksjonen er avgjørende for hvor mye biomasse en kan bruke i fremtiden. Uten økt produksjon, økt uttak og bruk av fornybart trevirke som kan erstatte fossile ressurser, vil det være svært utfordrende å begrense den globale oppvarmingen.

Investeringer i skogsbilveinettet og taubaner er viktige tiltak for å øke uttak av trevirke. Det er stort behov både for opprusting av eksisterende skogsbilveger og for nybygging. Skogkultur er essensielt for å sikre framtidig virkestilgang og CO_2-binding i skog, der skogen i Norge i dag binder halvparten av Norges totale utslipp. Ved å sørge for foryngelse og skjøtsel, vil skogen få en fremtidig virkeskvalitet som kan erstatte bruk av fossilbaserte produkter.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen til skog med 2 mill. kroner til 244 mill. kroner. Fordelingen av bevilgningen til skogbruk skjer i egne drøftingsmøter mellom partene på høsten.

7.15 Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

LUF-delen av konfliktforebyggende tiltak mellom reindrift og jordbruk ble løfta ut fra de sentrale BU-midlene som egen ordning fra 2011. I Reindriftsavtalen for 2018/19, er RUF-delen (Reindriftens utviklingsfond) av denne ordninga satt til 1,5 mill. kroner.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn ei 50/50 fordeling mellom RUF og LUF, og foreslår tilsvarende et beløp på 1,5 mill. kroner fra LUF.

Prosjektet «Framtidsretta reindrift og jordbruk i områder med arealkonflikter Hedmark og Trøndelag» avsluttes i 2019 og trenger ikke ytterligere bevilgning.

7.16 Dreneringstilskudd

Tilfredsstillende drenering er en forutsetning for å få gode avlinger. Bedre drenering og kapasitet på hydrotekniske anlegg er fordelaktig i forhold til økt produktivitet, lavere klimagassutslipp og mindre overflatevann. En bedring i grøftetilstanden vil være et målrettet tiltak for å øke norsk kornproduksjon, kvaliteten på grovfôret og legge til rette for økt grønt-produksjon. Det er utbetalt nær 70 mill. kroner til drenering i 2018, og det er forventa utbetalinger på mellom 95-100 mill. kroner inneværende år. Det er fortsatt utbrukte midler som er avsatt til dreneringsformål.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil videreføre dagens satser til drenering. Jordbrukets forhandlingsutvalg vil øke bevilgningen til drenering med 12 mill. kroner til 70 mill. kroner.

7.17 SMIL

Kommunene har en viktig rolle i miljøarbeidet innenfor jordbruket, og forvalter blant annet den økonomiske støtteordningen Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL). Konkret dreier dette seg om skjøtsel av spesielle natur- og kulturminneverdier, tilskudd til skjøtsel av verneverdige bygninger, bygging av fangdammer og hydrotekniske anlegg i vassdrag for å redusere avrenning av jord, rydding av gamle ferdselsveger, turstier og lignende. SMIL-midlene kan bare gå til aktive gardsbruk. Midlene skal gå til konkrete prosjekter som skal gjennomføres for å bedre/endre/fremme en konkret miljøsak. De siste årene har andelen tilskudd som går til forurensningstiltak økt. Store nedbørsmengder på kort tid, gir større behov for å tenke forebygging, og er viktig for å sikre god tilstand i vann og vassdrag. Det rapporteres om stor etterspørsel etter midler. Største deler av budsjettposten for SMIL går til tiltak for å ivareta natur- og kulturminneverdier i kulturlandskapet i jordbruket.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen til SMIL med 10 mill. kroner til 125 mill. kroner. Hydrotekniske tiltak prioriteres.

7.18 Investeringsstøtte til organisert beitebruk

Tilskuddet skal bidra til god utnytting av utmarksbeitene, redusere tap av dyr og fremme fellestiltak i beiteområdene. Støtte til oppsetting av sperregjerder, bruer og bygging av sankeanlegg er tiltak som er positivt for dyrevelferden og dyrehelsa i småfenæringa. I tillegg støtter slike tiltak opp under småfe som en utmarksnæring. Det bør også gis støtte til elektronisk overvåkningsutstyr som vil lette sankingen og gjøre tilsynet bedre og mer effektivt. Det er fortsatt et stort potensial for å utnytte utmarksressursene, og effektive beitelag er viktige tilretteleggere når denne ressursen skal benyttes.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever å øke støtten til organisert beitebruk med 10 mill. kroner, total bevilgning 28 mill. kroner for 2020.

7.19 Bruk av plantevernmidler

7.19.1 Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler for 2016-2020 fastsetter mål og tiltak for å redusere avhengighet av plantevernmidler, og for å redusere risiko for negative virkninger på helse og miljø av bruken av plantevernmidler. Integrert plantevern, hvor en i størst mulig grad benytter alternativer til kjemiske plantevernmidler, er sentralt i dette arbeidet. Ny kunnskap, utviklingsarbeid og informasjonstiltak er nødvendig for at produsentene skal ta i bruk integrert plantevern i større omfang. Klimaendringer og plantevernmiddelresistens gir nye utfordringer når det gjelder bruken av plantevernmidler og alternative metoder.

Bevilgningen over jordbruksavtalen går til å gjennomføre prosjekter og aktiviteter for å nå målene i planen. Aktørene som har fått innvilga støtte i 2019 er NIBIO, NLR, NORSØK, NMBU, Bionor og New Energy System AS. Rammen for 2019 ble økt med 1 mill. kroner som skulle brukes til prosjekter som reduserer avdrift ved sprøyting av plantevernmidler. Det er sentralt å videreføre dette arbeidet da store jordbruksarealer ligger langs vann og vassdrag. Det er fortsatt behov for forsterka innsats innen holdningsskapende arbeid blant de som anvender plantevernutstyr og øke fokuset på riktig bruk av verneutstyr.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen med 2 mill. kroner til totalt 12 mill. kroner over LUF til oppfølging av Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler. Midlene skal prioriteres til jordbruksformål.

7.19.2 Tiltak for å redusere avdrift av plantevernmidler

Etter innføringen av nytt plantevernregelverk har krav til avstand til vann og vassdrag på grunn av faren for avdrift ved bruk av plantevernmidler fått økt fokus. Dette gjelder Forskrift om plantevernmidler § 20. Plikt til å redusere risikoen for vannforurensning *«Det er forbudt å spre plantevernmidler fra bakken nærmere enn tre meter fra overflatevann dersom ikke annet er angitt på plantevernmidlets etikett ...».*

Kravet på etiketten har fått økt fokus gjennom journaler for bruk av integrert plantevern og tilsyn fra Mattilsynet. Enkelte produsenter opplever nå etter tilsyn fra Mattilsynet og få varsel om vedtak som de ikke finner praktisk mulig å gjennomføre til tross for at de har gjennomført tiltak for å redusere avdriften knytta til bruk av plantevernmidler.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke at det skal settes krav til bruk av plantevernmidler for å unngå uheldige effekter på helse og miljø, herunder vannmiljø. Kontroll med avdrift er avgjørende for å redusere negative miljøkonsekvenser for vannmiljøet. For at ikke matproduksjonen skal påvirkes negativ, mener vi det må vurderes alternative krav til redusert avdrift enn bare avstandskrav. Dagens krav til avstand til vann og vassdrag for enkelte plantevernmidler medfører store konsekvenser for plantenæringa i hele landet. Arealene i Norge er små og avgrenses ofte av vann og vassdrag. Krav til avstand, ifølge enkelte plantevernmidlers etikett, er opptil 30 meter. NIBIO har beregnet at 11% av Norges fulldyra arealer ligger 30 meter eller nærere vann og vassdrag. Dette varierer fra 4% i Akershus til 27 % i Finnmark.

Avdriften ved bruk av plantevernmidler vil påvirkes av værforholdene, sprøyteutstyret, valg av dyser, trykk. hastighet og høyde over kulturen. De andre nordiske landene har redusert avstandskravet i de tilfellene det er gjort avdriftsreduserende tiltak. Denne saken har vært drøfta i jordbruksforhandlingene tidligere og det har vært dialog med Mattilsynet. Mattilsynet har også skissert et forslag til løsning, men det har ikke skjedd nødvendige endringer i regelverket.

Jordbrukets forhandlingsutvalg etterlyser framdrift og mener det er svært uheldig at det ikke blir lagt vekt på avdriftsreduserende tiltak ved bruk av plantevernmidler, for å redusere kravet til avstand til vann og vassdrag. Dagens regelverk legger begrensninger på store fulldyrka arealer.

7.20 Støtte til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap

Landbruket og landbrukets kulturlandskap er en viktig del av verdiene som ligger i verdensarvområdene Vegaøyene og Geirangerfjorden/Nærøyfjorden, og inngår i den sektorovergripende satsingen for å ivareta verdifulle jordbrukslandskap. Jordbruket i disse områdene er i tilbakegang, og det er behov for å se på hvordan jordbruket kan drives og utvikles slik at kulturlandskapet blir ivaretatt for framtiden.

Ordningen «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket» skal ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap samt biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. Satsingen er etablert gjennom et samarbeid og et spleiselag mellom landbruksmyndigheter og miljømyndigheter. Ordningen startet med 20 områder i 2009 og blir utvidet til 45 områder i 2019. Samlet budsjett har økt de siste årene fra 12 mill. kroner i 2016 til 32,7 mill. kroner i 2019, herav 18,5 mill. kroner fra jordbruksoppgjøret. Stortinget har vedtatt at ansvaret for forvaltningen av tilskudd til Utvalgte kulturlandskap i jordbruket kan overføres til kommunene. Fra 2020 kommer en ny forvaltningsmodell hvor kommuner, fylkesmenn og regional kulturminneforvaltning får nye roller og ansvar. Samtidig har regjeringen ved flere anledninger trukket fram utvalgte kulturlandskap som attraktive i forbindelse med lokal næringsutvikling og fyrtårn i nasjonal reiselivssatsing. «*De utvalgte kulturlandskapene har et stort potensial for turisme og et godt grunnlag for å tilby tilreisende egenartede opplevelser*» (LMD sine nettsider).

Jordbrukets forhandlingsutvalg understreker viktigheten av at målet om å sikre langsiktig landbruksdrift i områdene fortsatt må være førende for ordningen med utvalgte kulturlandskap, og ligge som premiss for forvaltningen av ordningen. Kostnader til nye områder må vurderes særskilt og ikke gå på bekostning av behovet for å opprettholde landbruksproduksjonen i de utvalgte områdene.

Bevilgningen til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap holdes uendret på 18,5 mill. kroner for 2020. Jordbrukets forhandlingsutvalg forventer at Klima- og miljødepartementet (KLD) finansierer opp en større andel av ordningen med utvalgte kulturlandskap nå som antall områder er utvidet, og at både KLD og Kommunal- og regionaldepartementet videreføre sine satsinger i verdsarvområdene.

7.21 Utviklingstiltak økologisk

Det vises til Nasjonal strategi for økologisk jordbruk og Prop 94 S (2017-2018) hvor særlig Norsk landbruksrådgivning (NLR) og Norsk senter for økologisk landbruk (NORSØK) er viktige aktører for videreføring av flere av foregangsfylkenes satsingsområder. Foregangsfylke på jord fortsetter ut 2019 hos FMLA Buskerud, mens DebioInfo har tatt over foregangsfylke for økologisk mat i storhusholdning. Aktiviteten skal fortsatt finansieres over utviklingsmidlene.

NLR har i dialog med Landbruksdirektoratet utarbeidet en langsiktig plan for å utvide sine oppgaver innen økologisk jordbruk. Planen beskriver en treårig utviklingsfase hvor satsingen går over i en driftsfase fra 2022 til 2030. Den beskriver oppbygging og utvikling av faglige

nettverk knyttet til økologisk produksjon, tiltak og samarbeid med andre om blant annet FOU arbeid.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil påpeke viktigheten av at NORSØK fortsatt blir involvert i det videre arbeidet med overføring av foregangsfylkenes ansvarsområder. Jordbrukets forhandlingsutvalg forventer at rammene for et jordprogram er klart i løpet av 2019, og at aktuelle faginstanser og faglagene blir involvert i dette arbeidet.

Det er behov for å stimulere til alternative salgskanaler for lokalproduserte grønnsaker, potet, frukt og bær, herunder også økologisk grønt. Se nærmere omtale under Grønn Innovasjon og Vekst i kap 5.4.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil:

- **Øke bevilgningen til utviklingsmidlene for økologisk landbruk med 2 mill. kroner til 33 mill. kroner. Økningen prioriteres markedsprosjekt for frukt, bær, grønnsaker og potet**
- **Prioritere utviklingsmidlene til nasjonale prosjekt som kan løse utfordringene i hele verdikjeden**

7.22 Bruk av IBU-midler samme år som avsatt i jordbruksavtalen

Ved jordbruksoppgjøret i 2016 fikk IN anledning til å gi tilsagn til neste års ramme i inneværende år. Dette ble grunngitt med at endringen kunne gi bedre planleggings- og byggeprosesser, inklusive bedre avtaler med entreprenører. Inntil 20 prosent av neste års ramme kan brukes inneværende år. Ifølge IN har ordningen svært liten effekt ut over første året, siden det for seinere år bare er 20 prosent av eventuell økning av neste års ramme som i realiteten kan tas ut året før. Det blir også ei mer uoversiktlig årsrapportering med denne ordningen. IN foreslår at en avvikler ordningen, som et forenklingstiltak.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å avvikle ordningen med å gi tilsagn om IBU-støtte fra neste års ramme i inneværende år. Avviklinga bør skje over en toårsperiode.

7.23 Kapitalsituasjonen i LUF

Fondsregnskapet for 2018 viser et resultat på minus 134,8 mill. kroner og egenkapitalen reduseres tilsvarende. Det ble overført 75 mill. kroner fra 1149.75 rett før årets slutt som ga et bedre resultat uten å være en varig inntekt til fondet. Uten denne overføringen ville fondets underskudd være 209,8 mill. kroner. Fondets egenkapital pr. 31.12.2018 er på 1 709,7 mill. kroner (inkludert de 75 mill. kronene fra 1149.75) og fondets ansvar er på 2 659,9 mill. kroner.

Fondets ansvar har økt med 120,4 mill. kroner i 2018, dette er en økning på 5%. Hovedårsaken til dette er økt innvilgningsramme de senere årene, fra 1 381 mill. kroner i 2016 til 1 461 mill. kroner i 2018 (eks. rentestøtte). Det var i tillegg lavere utbetalinger enn prognostisert for 2018, 67 mill. kroner. Enkelte ordninger har imidlertid fått et redusert ansvar.

Oppdaterte prognoser for 2019 sier at fondet vil gå med underskudd på 405,9 mill. kroner og 340,7 mill. kroner for 2020. Prognosen for utbetalt har vist seg å være for høy de senere årene så ett underskudd på mellom 300 til 350 mill. kroner dersom inntektene er uendret er mer sannsynlig.

Tall i mill. kroner	Regnskap 2016	Regnskap 2017	Regnskap 2018	Prognose 2019	Prognose 2020
Tilført årsbevilgning, renteinntekter og andre inntekter	1 263,899	1 361,528	1 259,735	1 168,320	1 170,218
Netto tilførsel av kapital ifm investeringslån (avdrag - nye lån)	74,528	64,488	58,624	47,978	39,195
Disponibel likviditet	**1 338,427**	**1 426,016**	**1 318,359**	**1 216,297**	**1 209,413**
Utbetalinger	1 355,689	1 338,715	1 394,523	1 574,244	1 511,017
Endring i likviditet	**(17,262)**	**87,301**	**(76,164)**	**(357,947)**	**(301,604)**

Landbruksdirektoratets statusrapport i tilknytning til jordbruksoppgjøret 2019 LUF. Rapport nr 19/3-14.

Prognosen viser at likviditeten de neste to årene vil bli betydelig redusert på grunn av økte utbetalinger og redusert tilførsel av midler. Ved fjorårets jordbruksoppgjør økte innvilgningsrammen med 99 mill. kroner, uten at partene tilførte mer midler til fondet.

For å bidra til bedre balanse mellom tilførte midler og utbetalte midler fra fondet øker Jordbrukets forhandlingsutvalg bevilgningen til fondet med 70 mill. kroner mer enn økningen i innvilgningsramme.

8 HUSDYRHOLD

8.1 Stimulere til økt bruk av grovfôrressurser

Tilnærmet alt grovfôr som brukes i husdyrholdet dyrkes i Norge. Rundt to tredeler av den dyrka jorda brukes til grasproduksjon. For størstedelen av disse arealene er det ikke et alternativ å produsere korn. Grovfôret er en viktig energi- og proteinkilde for husdyra. Drøvtyggernes fortrinn er evnen til å omsette plantemateriale til kjøtt, melk og ull. En satsing på grovfôrbaserte produksjoner er viktig for å nå målet om landbruk i hele landet og for å bevare et åpent kulturlandskap. I Innst. 251 S (2016-2017) uttaler en samla Næringskomite at *«økt bruk av norske ressurser innebærer at husdyrproduksjonen så langt som mulig skal skje på grunnlag av norsk grovfôrareal, beitebruk og norske fôrråvarer. Jordbrukspolitikken og virkemidlene må bygge opp under dette».*

Næringa har på eget initiativ satt fokus på grovfôrdyrking i et eget prosjekt. Grovfôr 2020 er et samarbeidsprosjekt mellom femten organisasjoner og firmaer. Prosjektet har som mål å øke avling og bruk av grovfôr i norsk mjølkeproduksjon og tilhørende kjøttproduksjon med 20 prosent i løpet av prosjektperioden fra 2016 til og med 2019.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det må gis stimulans til økt bruk av grovfôrressurser. Distrikts- og strukturprofilen i tilskuddsordningene må styrkes for å sikre produksjon tilpasset arealgrunnlaget på det enkelte bruk.

8.2 Markedssituasjon for melk, storfekjøtt og sau/lam

8.2.1 Melk

Usikkerhet knyttet til manglende fôrtilgang og økt slakting av melkekyr førte til bekymring om hvorvidt det ville bli produsert nok melk i 2018 for å dekke behovet i markedet. Melkekvotene ble derfor økt to ganger i løpet av sommeren. Økt bruk av kraftfôr har imidlertid ført til at melkeleveransene økte mer enn forutsatt utover høsten. I 2018 endte melkeleveransene på 1 540,4 mill. liter, en oppgang på 25,7 mill. liter fra året før. Leveransene var større enn etterspørselen i markedet, noe som medførte en betydelig økning i reguleringslagrene av ost. Landbruksdirektoratet fastsatte i desember styringspris for avtaleåret 2018-2019. Styringsprisen ligger 2 øre under avtalt målpris. Bakgrunnen for styringspirs er økte kostnader til markedsregulering og hensynet til likviditeten i prisutjevningsordningen.

Forbruket av konsummelk i Norge reduseres, og ble i 2018 0,7 prosent lavere enn året før. Også forbruket av sure smaksatte produkter, som yoghurt, gikk ned i 2018. Samtidig økte anvendelsen av melk til produksjon av søt smaksatt melk med 17 prosent. Importen av meieriprodukter var nesten 28 400 tonn i 2018, opp 2 500 tonn fra året før. Ost, yoghurt og smaksatt melk utgjør de største importmengdene. Import av ost har økt siden 2017, mens importen av yoghurt har falt.

Innen 2021 må melkeprodusentene ha tilpasset produksjonen til et lavere produksjonsvolum, som følge av utfasing av eksport av Jarlsbergost.

8.2.2 Storfekjøtt

Produksjonen av storfekjøtt økte med 5 prosent i 2018, noe som var en langt større økning enn det som var prognosert ved inngangen til året. Dette skyldes i hovedsak tørken i sommer og usikker tilgang på fôr og framskynda slakting. Samtidig gikk engrossalget ned med nærmere 3 prosent, og importen under administrative tollnedsettelser ble mer enn halvert fra året før.

Totalt sett gikk importen ned med 34 prosent, og norskprodusert andel av markedet var på 89 prosent.

8.2.3 Sau/lam

Produksjonen av lammekjøtt gikk ned med 2 prosent i 2018, noe mindre enn reduksjonen i engrossalget. Samtidig ble importen fordoblet, som følge av importkvoter som følges av internasjonale avtaler. Totalt var tilførslene 179 tonn høyere enn engrossalget, og reguleringslageret økte til 3036 tonn ved utgangen av året. Det forventes en reduksjon i produksjonen av sau/lam i 2019, og fostertellingene viser at det nå er flere lam pr søye..

8.3 Sentrale virkemidler for grovfôrbasert husdyrhold

8.3.1 Styrking av innmarksbeite

Tilskuddet til innmarksbeitearealer utbetales per arealenhet. Det stilles krav til at arealet ikke kan høstes maskinelt og består av minimum 50 prosent grasarter egnet for beiting. Det skal beites i året det søkes tilskudd for.

Innmarksbeitetilskuddet har tradisjonelt vært verdsatt gjennom avlingsmengden høstet på det gjeldende arealet. Denne verdsettingen har blitt satt til 60 prosent av verdien til fulldyrket areal i samme sone, altså en omregningsfaktor på 0,6.

Tilskuddet utbetales med utgangspunkt i det sonedifferensierte AK-tilskuddet til grovfôr og har dermed god geografisk innretning. Økning i tilskuddsgrunnlaget vil stimulere til mer bruk av kulturbeiter fremfor beiting av fulldyrket mark, og har samtidig stor verdi for kulturlandskapet.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at omregningsfaktoren for innmarksbeiteareal økes fra 0,6 til 0,7. Bevilgningen økes med 57,5 millioner kroner.

8.3.2 Beitetilskudd

Beiting på innmark og utmark utnytter viktige fôrressurser, gir god dyrevelferd og bidrar til vakkert kulturlandskap med stort biologisk mangfold. I utmarka er det store fôrressurser som ikke kan utnyttes på annen måte enn gjennom beiting. Beitelagene er en viktig tilrettelegger for å utnytte utmarksbeite. Det er stort potensial i gras- og beiteressursene som må nyttes bedre. NIBIO har slått fast at fôropptaket på utmarksbeite kan dobles. Beiting bidrar positivt til: karbonbinding og klima; biologisk mangfold og kulturlandskap; god dyrehelse/velferd; sjølforsyningen.

I innstillinga til jordbruksmeldinga sier en samlet komite at *«økt bruk av norske ressurser innebærer at husdyrproduksjonen så langt som mulig skal på grunnlag av norske grovfôrareal, beitebruk og norsk fôrråvarer».* Da må det være økonomisk lønnsomt å utnytte alt beiteareal, både innmarks- og utmarksbeite, for å høste størst mulig fôrandel ved beiting.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil prioritere å stimulere sterkere til bruk av utmarksbeite. Vi foreslår å:

- **Styrke satsene for utmarksbeitetilskudd til storfe med 222 kr/dyr og småfe med 40 kr/dyr**
- **Øke investeringsstøtten til organisert beitebruk med 10 mill. kroner**
- **Øke satsen til generelt beitetilskudd for storfe med 50 kr til 420 kr/storfe**
- **Videreføre satsene for generelt beitetilskudd småfe**
- **Øke omregningsfaktoren på innmarksbeite fra 0,6 til 0,7.**

8.3.3 Driftstilskudd til melk/ammeku

I 2018 var det 7857 foretak med melk, med en gjennomsnittsbesetning på 27,9 kyr. Over 40 prosent av foretakene har under 20 kyr, og bare litt over 20 prosent av foretakene har mer enn 40 kyr. Det er betydelig småskalaulemper i produksjonen.

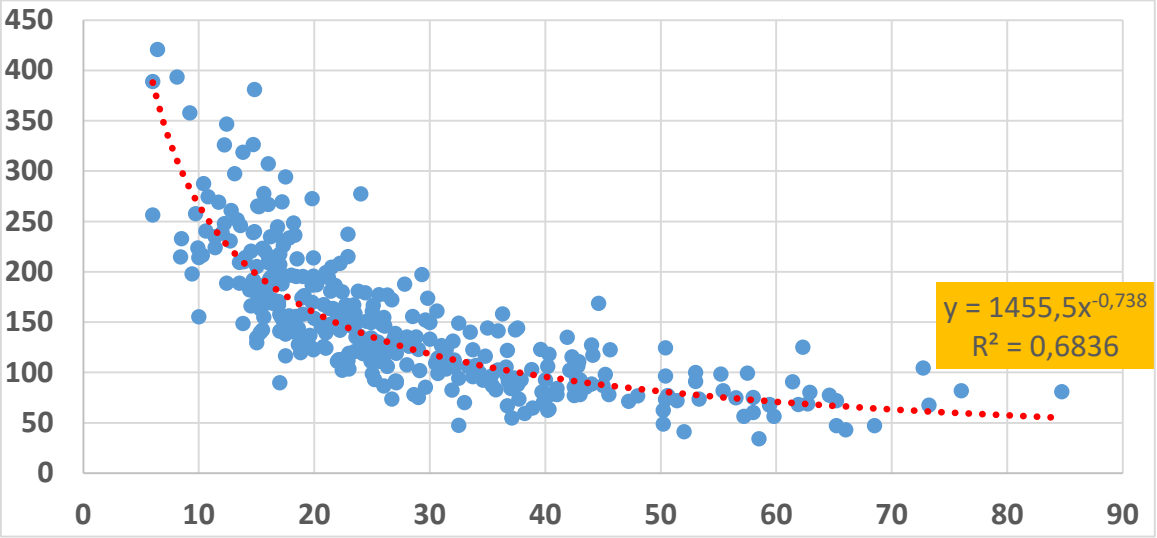

Figur 5: Arbeidsforbruk timer/ku etter antall kyr. Kilde Nibio driftsgranskinger.

I områder med utfordringer knyttet til topografi, er gjennomgående driftsenhetene mindre. Driftstilskuddet vil relativt sett har større betydning for Vestlandet, Agder, Nordland og Troms og dal og fjellbygder på Østlandet i Trøndelag. Driftstilskuddet er differensiert med ulike satser etter arealsoner. En styrking av driftstilskuddet vil både ha gunstig effekt for å jevne ut inntekter mellom små og større bruk, men også mellom områder.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke driftstilskuddet til melk med en økning i satsene på 13.000 kr/foretak i sone 2, 9.000 kr/foretak i sone 1, 3 og 4, 19.000 i sone 5 og 30.000 kr/foretak i sone 6-7. For geit foreslås også en økning på 15.000 kr/foretak. For ammeku i arealsone 5-7 foreslår vi en økning på 268 kr/dyr opp til 40 ammekyr og en økning på 10.720 kr/foretak for de som har mer enn 40 ammekyr.

8.3.4 Husdyrtilskudd

Husdyrtilskuddet er viktig for å jevne ut inntekter mellom små og store bruk. **Jordbrukets forhandlingsutvalg mener stordriftsfordelene tilsier at større bruk må hente en større del av inntektsveksten i markedet og mindre gjennom tilskudd.** På denne bakgrunn forslår vi å innføre tak for husdyrtilskuddet på hhv:

- 100 kyr
- 500 storfe
- 250 melkegeit
- 500 sau født foregående år eller tidligere og ammegeit
- 250 hjort

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke satsene for melkekyr opp til 30 kyr med 1219 kr/dyr.

8.3.5 Tilskudd til små og mellomstore bruk

Ved fjorårets jordbruksoppgjør ble det etablert et målrettet tilskudd til små og mellomstore melkebruk. Dette tilskuddet er et direkte og målrettet virkemiddel for å opprettholde en variert

bruksstruktur i mjølkeproduksjonen over hele landet. Tilskuddet gis til bruk med mellom 6 og 50 melkekyr, med en maksimalsats ved 23 melkekyr. Satsen er 1400 kr/ku opp til 23 kyr, med en reduksjon på 1150 kr/ku for de som har mellom 24-50 kyr. **Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer at referansebruksberegningene viser at inntektsavstanden mellom små og større melketilskuddet vil bli redusert i 2019. Tilskuddet til små og mellomstore melkebruk bidrar i stor grad til dette.**

Storfekjøttproduksjonen har vokst. I typiske grasområder med begrenset mulighet for stor drift, går utviklingen saktere. Dette gjelder spesielt på Vestlandet og i Nord Norge. Her er gjennomsnittsstørrelsen for ammekubesetninger også mindre enn landsgjennomsnittet. Jordbrukets forhandlingsutvalg mener en forsterking av den strukturelle innretningen for ammeku vil være viktig for å utvikle og sikre storfekjøttproduksjonen i grasområder ute i distriktene.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at tilskuddet til små og store melkebruk skal omfatte både melkekyr og ammekyr. I tillegg foreslår vi å øke satsen opp til 23 kyr (ammeku + melkeku) med 250 kr/ku til 1650 kr/ku. Samtidig økes nedtrekket for de med mellom 24 og 50 kyr med 207 kr/ku til et trekk på 1357 kr/ku. Totalt foreslås det å styrke ordningen med 100 mill. kroner til 245,5 mill. kroner.

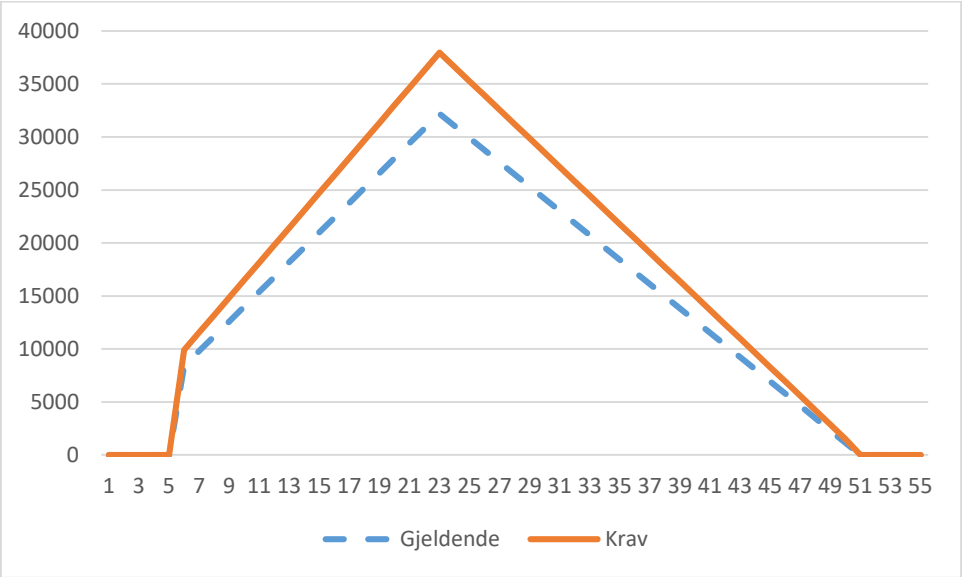

Figur 6: Tilskudd til små og mellomstore foretak med melkeku og/eller ammeku. Eksisterende sats og forslag til nye satser. Antall kyr og kr/foretak.

8.3.6 Arealtilskudd grovfôr

De siste 2 jordbruksoppgjørene har prioritert en økning i arealtilskuddet for grovfôr i grasområdene i distriktene. Særlig har Vestlandet fått en ekstra økning, blant annet gjennom oppsplitting av arealsone 5 i 5A og 5B (Vestlandet) og en ekstra økning i satsen i 5B. Arealtilskuddet stimulerer til å holde arealer i drift.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever en økning av arealtilskuddene med 25 kr/daa i sone 5B, 6 og 7 og med 5 kr/daa i sone 5A.

8.3.7 Distriktstilskudd kjøtt og melk

Distriktstilskuddene er viktige for å sikre et landbruk over hele landet. Tilskuddene har blitt økt noe de siste årene. Tilskuddene gis med satser i kr/kg eller pr liter, og stimulerer derfor til høy produksjon. Slik markedssituasjonen er for øyeblikket, mener Jordbrukets

forhandlingsutvalg det er fornuftig å styrke distriktslandbruket gjennom andre virkemidler enn distriktstilskuddene for kjøtt og melk. Det vises spesielt til kapitlene om beitetilskudd, driftstilskudd og tilskudd til små og store foretak med ku, etablering av tilsvarende tilskudd for ku, frakttilskudd og investeringstilskudd.

Jordbrukets forhandlingsutvalg forslår å videreføre satsene for distriktstilskudd melk og kjøtt på dagens nivå.

8.3.8 Grunntilskudd Geitemelk

Geitenæringa er viktig for norsk landbruk. Det har blitt lagt ned stor innsats for å forbedre kvaliteten på geitemelka, både gjennom avl, fôring og sanering av sykdommer. **Jordbrukets forhandlingsutvalg forslår å øke grunntilskuddet til geitemelk med 20 øre/liter.**

8.3.9 Tilskudd til lammeslakt

Det vises til markedssituasjonen for sau/lam. Det veldig positivt at produksjonen av lam nå ser ut til å komme i balanse. Reguleringslageret av lammekjøtt er imidlertid ikke tømt. Etter Jordbrukets forhandlingsutvalg sin vurdering, er markedsituasjonen skjør. Økonomien for sau/lam har vært, og er, svak. Tilskuddet til lammeslakt ble redusert med 50 kr/slakt i fjor pga den vanskelige markedssituasjonen. En økonomisk stimulans gjennom en styrking av lammeslakttilskuddet, ville for produsentene vært veldig bra. Vi frykter imidlertid at næringa vil respondere med økt produksjon. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å videreføre tilskuddet til lammeslakt på dagens nivå.**

8.3.10 Husdyrtilskudd sau

Med betydelige utfordringer med overskudd av sauekjøtt er det viktig at søya får flere produksjonsår. Markedsregulator Nortura oppfordrer produsentene til å holde søyene lengre i produksjon og sette på færre lam til produksjon.

For å bygge opp om Norturas anbefalinger vil Jordbrukets forhandlingsutvalg redusere incitamentet i tilskuddssystemet til hold av produksjonsdyr. Vi foreslår derfor å redusere satsene for husdyrtilskudd sau med 41 kr/sau opp til 126 sau, og med 50 kr/sau for 127 til 500 sau. Det settes tak på 500 sau. Frigjorte midler brukes til å styrke tilskuddet til småfe på utmark. Sau og lam er viktige landskapspleiere, hindrer gjengroing og har stor betydning for biologisk mangfold.

8.3.11 Kvalitetstilskudd storfekjøtt

I 2012 ble det satt ned ei arbeidsgruppe som skulle foreslå tiltak for å få opp storfekjøttproduksjonen i Norge. Arbeidsgruppa trakk blant annet fram kvalitetstilskudd på storfekjøtt som et effektivt virkemiddel. Tilskuddet ble etablert i jordbruksoppgjøret 2013, med en sats på 3,70 kr/kg. Tilskuddet stimulerer til storfekjøttproduksjon i hele landet. Tilskuddet har blitt endret flere ganger. I dag differensieres det med en sats på 2,50 kr/kg for klasse O og 7,50 kr/kg for klasse O+ eller bedre. Tilskuddet gis ikke for kategorien «Ku» og «Okse» og bare for fettgruppe 4- eller lavere.

Med normal fôring, vil en stor del av NRF-dyra naturlig havne i klasse O. Gjennom høy kraftfôrandel og tunge vekter, er muligheten bedre for å nå høyere klassifiseringer. Dette gir derimot lett feite dyr, og kjøttindustrien får mye fett som det ikke er etterspørsel etter i markedet. For melkebrukene vil det i en periode nå med fallende melkevolum, være viktig med positive stimuli for å opprettholde bestanden på kombinasjonsbrukene, melk/kjøtt.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å heve satsen for klasse O med 1,50 kroner pr kg til 4,00 kr/kg, og justere ned satsen for O+ eller bedre med 1 kr/kg til 6,50 kr/kg. Dette gir et økt bevilgningsbehov på 1,2 mill. kroner.

8.3.12 Tilskudd til kastrater

Kjøtt fra kastrater har bedre spisekvalitet og gir høyere slakteutbytte enn ukastrerte okser, jfr. forskningsrapport fra NMBU 2014 av Jan Berg og Rune Rødbotten (oppdatert 2017). I tillegg er det mindre mørhetsvariasjoner i kjøtt som kommer fra kastrater. Dette bekreftes i Rapport 7-2019 fra AgriAnalyse. Ved å kastrere oksekalvene kan disse dyrene slippes på beite, gjerne i to somre. Dette gir bedre dyrevelferd og økt utnyttelse av utmarksbeite. I tillegg har kastrerte okser et langt roligere lynne, noe som bedrer bondens sikkerhet i arbeid med dyrene.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å innføre et forhøyet husdyrtilskudd til kastrater på 830 kroner pr. dyr for å stimulere denne produksjonsmåten.

8.3.13 Frakttilskudd slaktedyr

Markedsregulator Nortura har dokumentert at frakttilskudd slaktedyr er underfinansiert, og at den trolig ikke virker som forutsatt. Underfinansieringa i 2018 var 37,8 mill. kroner og har vært økende de siste åra. Samtidig viser beregninger fra Nortura på at produksjonen i grisgrendte strøk ikke blir tilstrekkelig kompensert, mens produksjon i sentrale strøk trolig er overkompensert. Kylling og kalkun er ikke inkludert i ordningen, noe vi ser konsekvensen av. Produksjonen konsentreres i stadig større grad rundt et fåtall produksjonsanlegg. Fraktordning for fjørfe vil bremse ytterligere sentralisering av norsk kyllingproduksjon.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at Landbruksdirektoratet får i oppdrag å evaluere frakttilskudd slaktedyr med sikte på å utjevne fraktkostnader bedre. Landbruksdirektoratet skal vurdere følgende:

- Om det er behov for å justere satser og modell slik at tilskudda virker som forutsatt og er i tråd med utjevningsmålene
- Om de økonomiske bevillingene i den eksisterende modellen, og en eventuell justert modell, er tilstrekkelige for å finansiere ordninga
- Hvordan fjørfe kan inkluderes i ordningen med frakttilskudd, og kostnaden med dette

Jordbrukets forhandlingsutvalg ber Landbruksdirektoratet legge fram en rapport for partene innen utgangen av februar 2020 slik at ny modell kan behandles i jordbruksforhandlingene i 2020 med mål om implementering fra 1. juli 2020. Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å la bevilgningen forbli uendret i påvente av ny modell.

8.3.14 Endring i virkemidler rettet mot småfeholdet

- Utmarksbeitetilskuddet økes 40 kr pr sau/lam
- Satsene for tilskudd til avløsning økes med 7,8 %
- Tilskuddet til RMP økes med 12 %
- Innmarksbeitefaktoren økes fra 0,6 til 0,7 og styrkes med 57,5 mill. kroner.
- I tillegg til at kulturlandskapstilskuddet økes med 15 kr pr dekar gis det følgende endringer i arealtilskudd grovfôr:
    - Sone 5A: 5 kr pr daa
    - Sone 5B, 6 og 7: 25 kr pr daa

8.3.15 Endring i virkemidler rettet mot storfeholdet

- Tilskuddet til små og mellomstore melkebruk utvides til også å omfatte ammeku. Satsen økes til 1650 kr pr mordyr i intervallet 6 - 23 mordyr. Deretter reduseres satsen med -1357 kr for intervallet 24-50 mordyr. Maksimalsats blir for bruk med 23 mordyr på 37 950 kr pr bruk.
- Det generelle beitetilskuddet økes med 50 kr pr dyr og utmarksbeitetilskuddet med 222 kr pr storfe
- Kvalitetstilskudd storfe økes med + 1,50 kr/kg for klasse O. O+ reduserer med 1 kr/kg
- Driftstilskuddet økes i sone 5-7 med 268 kr pr dyr for inntil 40 dyr
- Innføre forhøyet sats for kastrater med 830 kr/dyr for husdyrtilskudd storfe
- Satsene for tilskudd til avløsning ferie og fritid økes med 7,8 %
- Tilskuddet til RMP økes med 12 %
- Innmarksbeitefaktoren økes fra 0,6 til 0,7 og arealtilskuddet tilføres 57,5 mill. kroner. I tillegg til at kulturlandskapstilskuddet økes med 15 kr pr dekar endringer i arealtilskudd grovfôr:
    - Sone 5A: 5 kr pr daa
    - Sone 5B, 6 og 7: 25 kr pr daa

8.4 Kvoteordninga for melk

Ordningen med melkekvoter er svært viktig for spredt melkeproduksjon. Melkekvoteordninga har til hensikt å tilpasse melkeproduksjonen etter markedets behov i en overskuddssituasjon, og bidra til å nå de «*målsetninger Stortinget har fastsatt, herunder distriktsprofil og variert bruksstruktur*». **Jordbrukets forhandlingsutvalg mener kvoteordningen for melk er avgjørende for å sikre en livskraftig melkeproduksjon med variert bruksstruktur over hele landet, samt å tilpasse produksjonen til markedets behov.**

8.4.1 Bortfall av eksportstøtte og tilpasning av norsk melkeproduksjon

Endring i WTO-avtalen fører til at det fra 2021 ikke lenger vil være mulig å eksportere Jarlsbergost med eksportstøtte (merkevareeksport). Norge eksporterer om lag 10.000 tonn Jarlsbergost tilsvarende 100 mill. liter melk med eksportstøtte finansiert over prisutjevningsordningen. Eksporten foregår hovedsakelig til det amerikanske markedet. Støtten utgjør 55 øre/liter (differansen mellom sats i PU-ordningen for oster til eksport og modne oster til dagligvare) eller 0,64 dollar pr kg. Fra 1. juli 2020 faller satsen for eksportstøtte til 0. Fysisk eksport kan imidlertid foregå fram til årsskiftet, men da på melk levert mottaksanlegg før 1. juli 2020.

Tine har vurdert at en økt pris på Jarlsbergosten tilsvarende eksportstøtten vil ha store negative effekter for Jarlsbergostsalget i USA. Tine har derfor investert i et meieri i Irland som skal produsere Jarlsbergost for eksport basert på irsk melk. Prøveproduksjon starter opp høsten 2019. Utover vinteren 2020 blir produksjonen oppskalert. Går alt etter planen, vil meieriet være i full produksjon fra juli 2020. Det vil i såfall bety at det vil være behov for mindre norsk melk i 2020, og ytterligere mindre i 2021.

Tine har tidligere trodd at det ville være mulig å fase store deler av eksportvolumet inn på det norske markedet. Lavere befolkningsvekst, stagnasjon i etterspørselsveksten etter ost, økte ostekvoter fra EU og økt import, har gjort at Tine nå har revurdert dette. Vurderingen nå er at lite eller ikke noe av eksportvolumet vil kunne fases inn i det norske markedet. **Jordbrukets forhandlingsutvalg støtter denne vurderingen, men understreker at det er viktig å øke anvendelsen av melk gjennom produktutvikling og nye omsetningskanaler.** F.eks. har Tine utviklet en Cheddarost som de forventer vil forbruke ca 10 mill. liter melk.

Så langt har tilbakeholdelse av kvote solgt til staten de 2 siste kvoteårene vært det eneste virkemidlet for å tilpasse norsk produksjon til de nye rammevilkårene for eksport. Dette har tatt ut 4-6 mill. liter årlig. **Jordbrukets forhandlingsutvalg ser behov for å iverksette ytterligere tiltak i kvoteordningen for å bringe produksjonen ned de neste årene, og vil komme nærmere tilbake til dette i forhandlingene.**

8.4.2 Tiltak for å øke andelen eid kvote

Ca 267 mill. liter kvote var bortdisponert i 2017. Om lag 1/3 av den bortdisponerte kvota tilhører utleiere som ikke søker produksjonstilskudd. Jordbrukets forhandlingsutvalg ser behov for å endre ordningen med kvoteomsetning og bortdisponering av melkekvoter for å sikre at den aktive bonden eier en større del av produksjonsgrunnlaget.

Ved behandlingen av jordbruksmeldinga uttrykte en samlet næringskomité bekymring for at store beløp går ut fra aktive melkeprodusenter til produsenter som har sluttet med melk gjennom kjøp og bortdisponering av melkekvoter. I fjor vurderte ei partssammensatt arbeidsgruppe 11 konkrete forslag for å redusere kapitalen som går ut av næringa og bidra til at aktive produsenter i større grad eier produksjonsgrunnlaget sitt. Alle forslagene har større eller mindre ulemper ved seg. Disse må imidlertid veies opp mot ulempene ved høye kvotepriser og lav eid kvoteandel.

Ved fjorårets krav foreslo faglagene at det ved første gangs bortdisponering av kvota, skulle stilles krav om salg til Staten av samme andel som de som selger kvota (20 %). I Statens tilbud ble det motargumentert med at et skille mellom allerede inngåtte avtaler og fremtidige avtaler ville kunne innebære en forskjellsbehandling mellom de som har bortdisponert kvoten før regelendringen trer i kraft, og de som ikke hadde gjort det. Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår nå at 20% skal selges til staten hver gang en ny avtale om bortdisponering inngås med et annet foretak/landbrukseiendom. Da vil alle foretak med grunnkvote bli behandlet likt, uavhengig av om kvota allerede har vært bortdisponert eller ikke. Et slikt tiltak vil også innebære at produsenter som ønsker å bytte leietaker/samdrift, må selge 20 % av kvota til Staten for hver gang det etableres en ny avtale. Tiltaket vil dermed øke risikoen for kvoteutleier, bidra til lavere kvoteleiepriser og føre til at flere vurderer salg av kvote.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår følgende tiltak innført fra kvoteåret 2020:

- **Ved bortdisponering av kvote, stilles det krav om salg til Staten av samme andel som de som selger kvota, altså 20%. Kravet gjelder også dersom den bortdisponerte kvota flyttes fra en landbrukseiendom til en annen landbrukseiendom.**
- **Sidestille kvotesalg og bortdisponering av kvote skattemessig.**
- **Forby at man leier ut melkekvoter samtidig som man leier inn melkekvoter, for å hindre spekulasjon og prisdriving.**

Tiltakene vil først og fremst bidra til å gjøre det relativt sett mindre attraktivt med bort-disponering av kvote, og mer attraktivt å eie produksjonsrettigheten. De vil også virke noe prisdempende, i hvert fall i leiemarkedet. Samtidig vil tiltakene bidra til bedre muligheter til å tilpasse produksjonskapasiteten til et lavere produksjonsvolum etter bortfallet av eksportstøtten i 2021.

Dersom disse tiltakene ikke gir tilstrekkelig effekt, vil Jordbrukets forhandlingsutvalg i framtidige jordbruksoppgjør vurdere å fremme forslag om enda sterkere begrensinger i mulighetene for å bortdisponere kvote fra landbrukseiendommen.

8.4.3 Konvertering av melkekvoter

Systemet med konvertering av geitemelkkvoter til kumelkkvoter gir rom for spekulasjoner gjennom kvotekjøp av geitemelkkvote. **Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at det ikke lenger gis adgang til å konvertere melkekvoter for geitemelk til kumelk.**

8.5 Målpris og PU-ordningen for melk

Markedsregulator, TINE, er bekymret for volumutviklingen av norsk melk. Importen av ost fortsetter å vokse. I sitt innspill til jordbruksoppgjøret skriver TINE: *«Behovet for å styrke konkurransekraften for norsk melk slik at en kan vinne tilbake volumtapet som følger av eksportbortfallet, tilsier at en fram mot 2021 fortsatt har en prisvekst vesentlig lavere enn konsumprisindeksen. TINEs anbefaling er at målprisen ved kommende jordbruksoppgjør økes med maksimalt 3 øre pr liter melk.»*

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er uheldig dersom en over flere år ikke kan ta ut kostnadsveksten i melkesektoren i markedet.

Prisutjevningsordningen er en selvfinansierende ordning med avgifter og tilskudd etter anvendelsen av ku- og geitemelk fordelt på 12 prisgrupper og 6 biproduktgrupper. Prisdifferensieringen innenfor ordningen har som formål å regulere prisen på mjølk som råvare til ulike anvendelser, for å sikre mjølkeuttaket og produsentenes mulighet til å realisere jordbruksavtalens målpris på mjølk.

Første halvår 2019 er det etablert en styringspris på 4 øre/liter lavere enn målprisen. Begrunnelsen for styringsprisen er hensynet til likviditeten i ordningen. I høringsbrev fra Landbruksdirektoratet går det fram at kostnadene til fellestiltak i PU øker. Dette utfordrer likviditeten i PU.

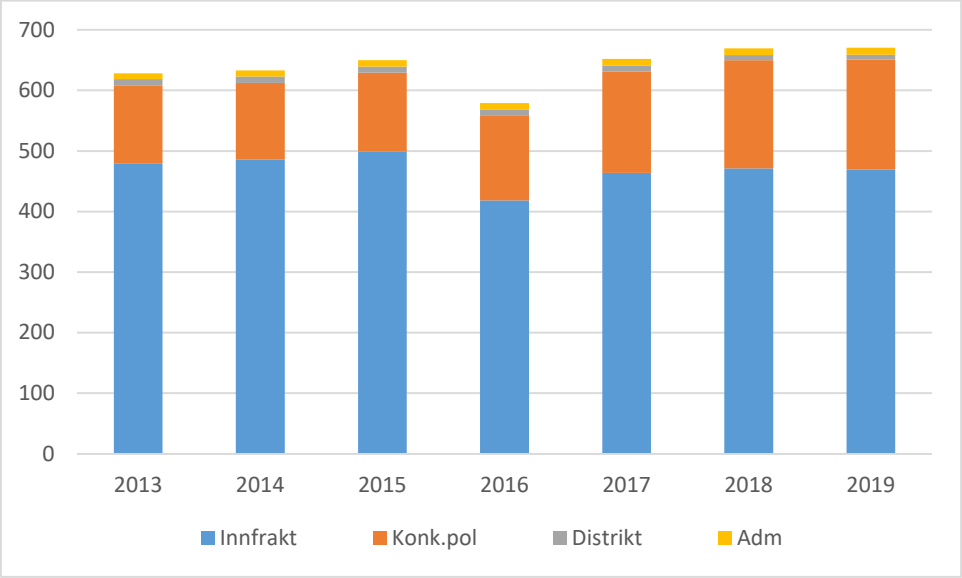

Figur 7: Kostnader til fellestiltak i PU-ordningen. Mill. kr.

Drikkemelk, dvs prisgruppe 2 ikke-smakssatte dagligvare, bærer i realiteten hele finansieringen av PU. I forslaget til nye satser som Landbruksdirektoratet har sendt på høring, er det foreslått en avgift på 1,99 kr/liter (852 mill. kroner). Forbruket av drikkemelk synker, og det blir mer utfordrende å finansiere PU. I sum utgjør fellestiltakene 44,4 øre/liter av melkeprisen i 2019. De konkurransepolitiske virkemidlene er foreslått økt til 182 mill. kroner.

Det tilsvarer 12 øre/liter. De konkurransepolitiske tilskuddsordningene i PU har bidratt til å skape konkurranse i melkesektoren. Det kan stilles store spørsmål til om behovet for «fødselshjelp» er like stort framover.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener prinsipielt at de konkurransepolitiske virkemidlene burde vært finansiert over Statsbudsjettet. Dette ville lettet finansiering i PU, slik at konkurranseevnen til all norsk melk, uavhengig av meieriselskap, ville vært styrket og gitt grunnlag for økt forbruk av melkeprodukter.

8.5.1 Øvre prisgrense

Mulighetene til å balansere melkemarkedet reduseres når anledningen til reguleringseksport faller bort. Øver prisgrense for melk er i dag 5 % over målpris. Tilsvarende grense for kjøtt er 10 % og grønt 12 % over målpris. For blant annet å gi bedre mulighet til å justere prisene i perioder med lav etterspørsel etter melk på forsyningsplikt (høytider), vil det være fornuftig å heve øvre prisgrense. Det vil gi markedsregulator økt fleksibilitet til større variasjon i noteringspris gjennom året. Det vil ikke innebære større prisvariasjoner til produsent. Temaet ble også adressert i vedtak i omsetningsrådet 12. april 2019.

Jordbrukets forhandlingsutvalg anbefaler å heve øvre prisgrense for generelle tollnedsettelser for melk fra 5% til 10%.

8.6 Bevaringsverdige raser

De seks historiske landrasene Telemarkfe, Sidet Trønder og Nordlandsfe (STN), Vestlandsk Fjordfe, Østlandsk Raukolle, Vestlandsk Raukolle og Dølafe er definert som genetisk bevaringsverdige. Det har vært en økning siden bevaringsarbeidet for disse rasene startet på 1980-tallet, men likevel er to av Norges historiske landraser definert som kritisk utrydningstruet (færre enn 300 avlshunndyr) av FN's organisasjon for mat og landbruk (FAO). Dette gjelder rasene Dølafe og Vestlandsk raukolle. De andre rasene defineres som utrydningstruet.

Det er særlig små og mellomstore bruk som produserer på de bevaringsverdige husdyrrasene. Bare 29 mjølkebesetninger har kun kyr av bevaringsverdig rase og det er betydelige utfordringer knyttet til å rekruttere nye besetninger. Over tid holdes relativt sett flere storfe i ammekuproduksjon og færre i melkeproduksjon. Det bør stimuleres til melkeproduksjon på disse rasene.

Norsk genressurssenter utfører viktige oppgaver med overvåking og koordinering av arbeidet med bevaringsverdige raser, og må sikres tilstrekkelige budsjettmidler over statsbudsjettet. **For å stimulere til melkeproduksjon foreslår Jordbrukets forhandlingsutvalg at tilskuddet differensieres mellom melkeku og ammeku, og øke tilskuddssatsen til bevaringsverdige storferaser med 1000 kr/melkeku.**

8.7 Hjort

I Norge er det i dag nær 100 hjortefarmer fordelt over hele landet, som produserer ca 210 tonn hjortekjøtt. Det meste selges direkte i markedet. Det importeres i dag hjortekjøtt fra New Zealand. Det må være et mål at dette kan dekkes opp av norskprodusert vare. Hjorteoppdrett utnytter beiteressursene godt, holder kulturlandskapet i hevd, bidrar til lokal verdiskapning og sysselsetting i distriktene. Hjort trenger daglig tilsyn og har kostnader knyttet til fôring,

gjerdehold, maskinpark med mer. Det er i tillegg omfattende investeringer knytta til slakterier. Hjorten går på beite hele året, men tilleggsfôres om vinteren.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at satsen for husdyrtilskudd økes med 50 kr pr dyr. Det settes et tak på 250 tilskuddsberettiget hjort. Styrking beitetilskudd og tilskudd for avløsning til ferie og fritid bidrar også positivt til økonomien i hjorteoppdrett.

8.8 Svin

Vi har i Norge ført en aktiv politikk for å spre husdyrproduksjonen, og har derfor relativt små svinebesetninger spredt over alle landsdeler. Dette gir sikkerhet for trygg mat og god dyrehelse. Det norske avlsarbeidet på svin har skjedd med basis i denne produsentstrukturen og resultert i svin som er svært fôreffektive, har en god helsetilstand, og et lavt antibiotikaforbruk. Jordbrukets forhandlingsutvalg er tilfredse med Regjeringens initiativ til en tydeliggjøring av konsesjonsregelverket og omfanget av engangspurker. Det er viktig for å beholde en geografisk spredd svineproduksjon. Det har nå gått over 1 måned etter at høringsfristen var gått ut uten at departementet har fastsatt ny forskrift. En premiss for jordbruksavtalen 2018 var at endringene skulle virke fra 2019. **Jordbrukets forhandlingsutvalg ber om fortgang i arbeidet og at forskriften kommer på plass snarest.**

Dyrevelferd har hatt ekstra stort fokus den siste tiden, og det er nå iverksatt tiltak blant aktører i svinenæringa for å redusere avvik knytta til dyrevelferd. Dette arbeidet er viktig å videreføre. De siste rapportene fra Mattilsynet viser en bedring, men arbeidet er ikke i mål.

Målt i dyretall og konsum er gris den største kjøttproduksjonen. Slakteri- og foredlingsindustrien er avhengig av en lønnsom svinenæring i hele landet. Utjevning av frakt kostnader knyttet til slakt og kraftfôr er sentralt. **Fraktordningen til kraftfôr er i kravet styrka med 20 mill. kroner.** Det er også prioritert å styrke velferdsordningene, for å redusere kostnadene til avløsning ved ferie, fritid og sjukdom. Det er brukt prisnedskrivingstilskudd for å unngå en stor økning i utgiftene i råvarene til kraftfôr for svineprodusentene.

8.8.1 Markedsbalanse er viktig

Overskuddssituasjonen i markedet for svinekjøtt vedvarte i 2018. Produksjonen av svinekjøtt økte marginalt fra 2017, mens forbruket gikk svakt ned. Nortura forventer at akkumulert noteringspris for avtaleåret 2018–2019 vil ende 1,20 kroner under målpris. Det er iverksatt flere tiltak for å oppnå markedsbalanse; vektgrensen for høyest pris ble redusert, det er sendt ut tilbud om oppkjøp av purker og produsentene er oppfordra til å redusere påsettene.

Svineprodusentene er helt avhengig av verktøy som gjør næringa i stand til å iverksette tiltak for å oppnå markedsbalanse. Det er iverksatt utkjøp av purker, og gjennomført dugnader for å tilpasse produksjonen. Summen av dette har bidratt til en bedring i markedssituasjonen. Målprisen på svinekjøtt har vært uendret siden 2016. Med bakgrunn i en krevende markedssituasjon har omsetningsavgifta vært høy. **Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er nødvendig å stabilisere produksjonen i tråd med markedet før målprisen heves. Bedre markedsbalanse vil bedre økonomien i svineproduksjonen**. **Jordbrukets forhandlingsutvalg anbefaler at målprisen holdes uendra på 32,43 kr pr kg. Videre foreslås en styrking av fraktordningen for kraftfôr og tilskudd til velferdstiltak.**

8.8.2 Tilskudd til semin

Tilskudd til utjamning av inseminasjonsreiser er et målrettet tilskudd som bidrar til å sikre likt tilbud av avlsmateriale med god kvalitet over hele landet. Se nærmer omtale i kap 10.9.2.

8.9 Egg, kylling og kalkun

Det ble produsert rett i overkant av 90 000 tonn fjørfekjøtt i 2018. Produksjonen av kyllingkjøtt i 2018 ble 0,6 prosent høyere enn året før. Prognosen for 2019 viser et stort overskudd av egg, og det forklares med nyetableringer. Omsetningsrådet har godkjent førtidsslakting av verpehøns tilsvarende 1000 tonn i 2019. Salget av egg er økende.

Markedene for både egg, kylling og kalkun er krevende og **derfor er det viktig å prioritere prisnedskrivingstilskudd for kraftfôr, slik at kostnadsveksten holdes nede**.

8.10 Birøkt

I tillegg til å produsere honning, genererer honningproduksjonen betydelige verdier for norsk landbruk gjennom pollinering av frukt, bær og oljevekster. Pollineringsverdien utgjør trolig mer enn 230 mill. kroner. Birøkt bidrar også til pollinering av ville vekster og dermed artsmangfoldet.

Norge har gode forutsetninger for birøkt. Vi har friske dyr og det kan røktes over hele landet. Næringa egner seg godt som tilleggsnæring. Arealet av norske nyttevekster tilsier et behov for rundt 70 000 bikuber til pollinering, mens vi i dag har rundt 50 000 fordelt på 4000 birøktere. Av disse er det ca 720 birøktere som søker produksjonstilskudd. Markedet for honning i 2017 var på 2600 tonn hvor bare 50 % av dette dekkes opp av norsk produksjon. Bedre økonomi, større forutsigbarhet og kompetanseheving er viktig for å øke rekrutteringen av nærings-birøktere og produksjonen av norsk honning. Importen er utfordrende fordi norsk honning ikke klarer å konkurrere prismessig med importert honning. I dag er man derfor helt avhengig av markedets preferanse for norsk honning. Markedet for økologisk honning er også økende, men dekkes stort sett av importert vare.

Jordbrukets forhandlingsutvalg går inn for

- **at bifolktilskuddet økes med 50 kr/bifolk til 600 kr/bifolk**
- **å opprette et ekstra tilskudd for økologisk birøkt på 150 kr/bifolk**

Forslagene krever et økt bevilgningsbehov på rundt 2 mill. kroner.

8.11 Pelsdyr

8.11.1 Avløsning ved ferie- og fritid

Det er viktig for pelsdyrnæringen at Ferie- og fritidsordningen videreføres, og at pelsdyrbønder får ta del i ordningen som i dag.

8.11.2 Frakttilskudd til pelsdyrfôr

Pelsdyrnæringa som distrikts- og tilleggsnæring har mange styrker, men kostnaden med transport av pelsdyrfôr er en ulempe sammenlignet med øvrig europeisk pelsdyroppdrett som har vesentlig større driftsenheter og som er mye mer geografisk konsentrert. Den politiske usikkerheten som regjeringspartiene har skapt knyttet til framtida for næringa gjør at det de to siste åra har vært og vil være en stor reduksjon i fôrkvantum. En reduksjon av pelsdyrproduksjonen hos mange produsenter, uten at kjørerutene blir tilsvarende redusert, gir en svekkelse av konkurranseevnen. **Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at det bevilges 10 mill. kroner til å kompensere for fraktkostnader til pelsdyrfôr for å skape en konkurransedyktig fôrkostnad.**

9 ØKOLOGISK LANDBRUK

9.1 Omfang og utvikling

Økologisk jordbruk har en viktig rolle som spydspiss for å gjøre norsk landbruk mer miljøvennlig og bærekraftig. Det gjelder både tekniske og biologiske hjelpemidler som eksemplene ugrasharv og snylteveps. Like viktig er økologisk landbruks hovedintensjon om å drive landbruk mest mulig i samspill med naturen uten tilførte driftsmidler som handelsgjødsel og plantevernmidler. Det gir et landbruk med rom for biologisk mangfold. Det er viktig at det økologiske jordbrukets rolle forsterkes og videreutvikles. Samtidig øker etterspørselen etter økologisk mat, noe som viser et potensial for å øke den norske produksjonen.

Den økologiske produksjonen utvikler seg sakte:

- Omlagt areal gikk ned med 4,3% fra 2017, og ligger nå på 4,2 % av det totale jordbruksarealet.
- Karensarealet øker med 40%, men fra et lavt nivå. Omlagt og karensareal utgjør 4,7 % av det totale jordbruksarealet.
- Produksjonen av sau/lam gikk ned med 10 %, storfekjøtt opp med 1-2 %, egg med 12,5%, mens melkeproduksjonen holdt seg om lag uendret i 2018. Andelen solgt som økologisk av melk er 58 %.
    - Kornproduksjonen er lav. Om lag 60 % av råvarene i kraftfôret importeres.
- Omsetningen i dagligvarehandelen økte med 8 % i 2018. Verdi på 2,8 mrd. kr.
    - Meierivarer, korn og egg har størst vekst
    - Grønnsaker er den største varegruppen og har også vekst.

9.2 Oppfølging av Nasjonal strategi for økologisk jordbruk

I den nasjonale strategien for økologisk landbruk som gjelder for 2018-2030 er det overordnete målet å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet. Innsatsen skal rettes inn mot tre områder: Kunnskap og kompetanse, legge til rette for økologisk produksjon og utvikling av en effektiv verdikjede. Strategien skal vurderes midtveis i lys av markedsutviklingen.

Et hovedgrep i strategien var å utarbeide et Økologiprogram. I følge Prop 94 S (2017-2018) skulle Økologiprogrammet være ferdig til jordbruksforhandlingene 2019. Økologiprogrammet skulle etableres som en overbygning for hovedområdene i strategien og bidra til en målrettet og effektiv bruk av virkemidlene over jordbruksavtalen. Videre skulle programmet gi retning for en langsiktig prioritering av de ulike virkemidlene innen økologisk produksjon og se disse i sammenheng.

Jordbrukets forhandlingsutvalg beklager at Økologiprogrammet ikke foreligger slik Stortinget vedtok i desember. Jordbrukets forhandlingsutvalg kan derfor heller ikke legge dette til grunn for en samlet satsning på økt virkemiddelbruk for økologisk landbruk i årets jordbruksforhandlinger.

9.3 Styrking av økologisk landbruk

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil særlig trekke fram mangel på norsk produksjon av korn, frukt, bær, og grønnsaker og et ustabilt marked med små volum, som to hovedutfordringer. I

et lite og sårbart marked, som det økologiske fortsatt er, er det ekstra viktig med forutsigbarhet for en god økonomi i primærproduksjonen om norsk jordbruk skal være i stand til å levere.

For å bidra til økt forbruk og mer stabil etterspørsel, mener forhandlingsutvalget det må settes krav om offentlig innkjøp av norske økologiske produkter.

Arealtilskudd - Er viktig for å redusere risiko knyttet til avlingsvariasjoner og avsetning.

Husdyrtilskudd – Husdyrtilskudd stimulerer til omlegging av animalsk produksjon og ikke bare areal.

Frukt/ bær og grønnsaker - Det er markedspotensial for økologisk frukt og grønnsaker. Tiltak for å øke produksjonen må også sees i sammenheng med forslag om Grønn Innovasjon og Vekst. I tillegg til forslag løftet fram i forbindelse med programmet for å utvikle og stimulere markedet, er det behov for å stimulere produksjonen særskilt. Målrettetede tiltak vil være å innføre økologisk pristilskudd, fruktlagertilskudd og tilskudd til økologiske veksthus.

Korn - Det er etterspørsel både etter økologisk fôrkorn og matkorn. Produksjonen av økologisk korn dekker ikke den innenlandske etterspørselen. Det er viktig at norske kornprodusenter finner det lønnsomt å dekke mer av etterspørselen etter både økologisk mat- og fôrkorn. Norsk produksjon av råvarer til økologisk kraftfôrproduksjon dekker kun 40 % av totalt råvarebehov.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å:

- **Innføre et distriktstilskudd for økologisk frukt, bær, og veksthusgrønnsaker på 2 kr/kg, med samme inndeling og kvantumsgrenser som for distriktstilskudd generelt**
- **Øke prisnedskrivningstilskuddet for økologisk korn med 20 øre/ kg mer enn for konvensjonelt korn. Det forutsettes at kornprisen økes tilsvarende.**
- **Øke frakttilskuddet korn til produsent med 10% for hver sats**
- **Øke arealtilskuddet for potet med 100 kr/daa**
- **Øke arealtilskuddet for karensareal med 50 kr/daa**
- **Innføre et fruktlagertilskudd på 2kr/kg, forutsatt at frukten blir pakket og solgt som økologisk**
- **Innføre et tilskudd på 15 kr per kvadratmeter for økologisk veksthusareal**
- **Innføre et ekstra tilskudd på 150 kroner per bikube for å stimulere til økt honningproduksjon**
- **Styrke husdyrtilskudd til melkeku og ammeku med 300 kr/dyr**

9.4 Kontrollordningen gjennom Debio

Debio kontrollerer og godkjenner økologiske produksjoner i Norge og er garantisten for at varer merket med Debios godkjenningsmerker er produsert i tråd med regelverket for økologisk produksjon. Godkjenningen er en forutsetning for å kunne si at et produkt er økologisk, og for å bruke Ø-merket i markedsføringen.

Om lag 40 % av finansieringen dekkes av tilknytnings- og arealgebyrer fra produsenter. En fast grunnavgift gjør at tilknytning til ordningen blir relativt sett dyrere for små produsenter, og terskelen kan bli høy for noen.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil oppfordre Debio om å vurdere nivået på grunnavgiften for å stimulere til at flest mulig produsenter registrerer produksjonen sin.

10 ANDRE OMRÅDER OG TILSKUDDSORDNINGER

10.1 Erstatningsordninger for klimabetinget avlingssvikt

10.1.1 Viktig med risikoreduserende tiltak for å begrense avlingstap

Sommeren 2018 går inn i historien som en av de tørreste og varmeste somrene siden meteorologisk institutt begynte med værmålinger. Dette ga utfordringer for bøndene, og mange opplevde avlingssvikt, spesielt i Sørøst-Norge. Det ble iverksatt mange tiltak for å berge mest mulig fôr til husdyra. I løpet av sommeren ble det avholdt en rekke produsentmøter med fokus på å utnytte fôrressursene best mulig og legge om fôringsplaner tidlig, og det ble tatt vare på halmen på så å si all kornjord. Ved hjelp av et tett samarbeid mellom ulike sektorer i jordbruket, rådgivingsapparatet, faglaga og forvaltninga unngikk vi storstilt nedslakting av husdyr. Se nærmere omtale av effekter av tørka i kap. 3.2.2.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke at det er viktig med insentiver over jordbruksavtalen som gjør bønder rusta til å i større grad takle avlingsvariasjoner. Risikoreduserende tiltak er viktig for å unngå avlingstap og uhåndterlige svingninger i økonomien.

10.1.2 Krisepakke og avlingsskadeordning til tørkeramma bønder

Det ble holdt løpende kontakt med forvaltningen gjennom sommeren. Det ble gjort tilpasninger i regelverket for å stimulere til å berge fôr. Som en del av krisepakka bevilget av Regjeringen sensommeren 2018, ble det vedtatt å øke erstatningssats for grovfôr, samt og øke taket i avlingsskadeordningen. Dette ble estimert til å utgjøre 216 mill. kroner. I et år med betydelig avlingssvikt over et stort geografisk område var disse tiltakene viktige for å bidra til å redusere inntektstapet, og sikre at det ble kjøpt inn fôr. I alt er 14.995 søknader om avlingsskade registrert høsten 2018. Det er forventet at det utbetales ca 2,1 mrd. kroner i avlingsskadeerstatning. Ca 75 prosent av avlingsskadesøknadene ble behandla og utbetalt i 2018. Forvaltningen la også effektivt til rette for å utbetale forskudd på avlingsskade-erstatningen for å bedre likviditeten til tørkeramma bønder. Det vises til kap. 3.2.2 for økonomiske utslagene av tørken.

Jordbrukets forhandlingsutvalg er tilfreds med arbeidet forvaltningen har lagt ned i behandling av avlingsskadesøknader. I et år som 2018 har det vært avgjørende med en statlig ordning som gir økonomisk kompensasjon når avlingene svikter og som sikrer rask utbetaling.

10.1.3 Evaluering av avlingsskadeordningen

Sommeren 2018 har gitt oss mange erfaringer knytta til dagens avlingsskadeordning. Jordbrukets forhandlingsutvalg er kjent med at Landbruksdirektoratet skal evaluere ordningen og hente inn erfaringer, og støtter dette initiativet. Jordbrukets forhandlingsutvalg vil derfor ikke foreslå endringer i ordningen p.t. Målet med gjennomgangen må være å gjøre ordningen mer treffsikker, og at ordningen vil ivareta god agronomi på en bedre måte enn gjeldende ordning.

Det er en svakhet at erstatningssatsene ikke oppdateres rutinemessig og at det kan bli store avvik mellom salgsprisen i skadeåret og erstatningssats.

Normavlinger for grovfôr må vurderes opp mot hvor målretta erstatningen blir. Grovfôrprodusenter med høyere avlinger enn normen får i praksis en langt høyere egenandel og har et langt større tap enn 30 prosent før de kommer i inngrep med ordning, mens de som

har en mer ekstensiv produksjon får en høyere erstatningsandel. Fordelen med normene, sammenlignet med individuell behandling er en enklere forvaltning. I år var dette avgjørende for at søknadsbehandlingene kunne skje så raskt. Med bakgrunn i erfaringene fra sommeren 2018 bør det evalueres om normalavlingene reflekterer reelt avlingsnivå i kommunen. Det bør vurderes om innmarksbeite skal omfattes av ordningen.

Dagens inndeling av vekstgrupper kan gi en skjev fordeling av kompensasjon når avlingene svikter. Det er positivt å spre risikoen på flere kulturer med tanke på å kompensere for eventuelle avlingstap. For å være berettiga avlingsskadeerstatning må totaltapet være under 70 prosent av normalårsavling i vekstgruppa. Dette stimulerer ikke til å spre risikoen på flere kulturer innen samme vekstgruppe. En endring i inndeling av vekstgrupper vil ha innvirkning på hvordan taket på utbetaling av avlingsskadeerstatning pr vekstgruppe slår ut, og taket må derfor også vurderes.

Det bør vurderes om ordningen også bør dekke vinterskade på eng. Det er et betydelig økonomisk tap når enga går ut som følge av en hard vinter. Dersom man søker avlingsskade en dag etter fristen, avslås søknaden. Det bør i stedet vurderes om man kan få avkortning, med inntil 1000 kr pr dag inntil 14 dager fristen.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ber om at evalueringen gjennomføres med en partssammensatt arbeidsgruppe. Vi forventer at 2019 blir et normalt avlingsår. I tråd med prognosen fra Landbruksdirektoratet settes bevilgningen til erstatninger i 2020 til 43 mill. kroner.

10.2 Tilskudd til landbruksrådgiving

Norsk landbruksrådgiving (NLR) er et viktig bindeledd mellom forskning og de aktive jordbruksforetakene. NLR sørger for at ny kunnskap kommer ut til bonden på en effektiv måte. Dette er ikke minst viktig i en tid der jordbruket møter nye utfordringer til klima- og miljøendringer og kvalitetskrav. Samarbeid med forsknings- og utdanningsinstitusjoner vektlegges. NLR har også ansvar for HMS i landbruket, og byggteknisk rådgiving.

NLR består av ti regioner med til sammen 360 rådgivere på 100 kontorsteder over hele landet. **Jordbrukets forhandlingsutvalg forutsetter at arbeidet med effektiviseringen og samordningen av rådgivingstjenesten fortsetter.**

10.2.1 Byggteknisk rådgiving

NLR har ansvar for et landsdekkende nett av byggtekniske planleggere. Det er fortsatt behov for budsjettmidler for at NLR skal kunne ivareta dette ansvaret på en tilfredsstillende måte. I planleggingen er god areal -og bygningsutnyttelse viktig for å kunne redusere landbrukets egen nedbygging av matjord.

Det er stort behov for å oppgradere driftsapparat til nye krav og standarder. Ikke minst gjelder dette små og mellomstore bruk som ikke har forutsetninger for å øke produksjonen, og gjerne har begrenset med midler til å foreta nødvendige investeringer. Bevilgningen videreføres på 5,5 mill. kroner.

10.2.2 Veiledning grøntsektoren

Grøntproduksjonen er en næring som krever høy kompetanse og er derfor svært avhengig av en god veiledningstjeneste. Det er begrenset tilgang til godkjente plantevernmidler, noe som krever at landbruksrådgivningen prøver ut alternative bekjempelsesmetoder som produsentene må ha kunnskap om og ta i bruk. I grøntnæringa har en ikke rådgivning gjennom omsetningsorganisasjonene slik en har for melk og kjøtt.

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke at NLR sin satsing på grøntnæringa må styrkes ytterligere jfr. Grønn Innovasjon og Vekst (kap 5). Det øremerkes 10 mill. kroner til grøntveiledning i NLR. Grunnbevilgningen økes med 5,5 mill. kroner ved øremerkingen.

NLR er de senere årene tildelt flere nye oppgaver på området. Dette gjelder særlig på plantevernområdet. Prosjekter med utprøving av plantevernmidler som tidligere ble finansiert av handlingsplanmidler ligger innenfor grunnbevilgningen. Denne er økt i takt med oppgavene, men likevel er finansieringen svekket i forhold til tidligere. Tydelig krav om integrert plantevern fører til større fokus på riktig bruk og redusert bruk av kjemiske plantevernmidler. Interesse for stadig nye kulturer og større produksjon av norske grøntprodukter fører til behov for utvikling av ny kunnskap og alternative metoder. Tilbudet av kjemiske plantevernmidler reduseres, og det øker behovet ytterligere for utprøving.

10.2.3 HMS-rådgivning

Landbrukets HMS-tjeneste er en del av tjenestetilbudet fra Norsk Landbruksrådgivning. Det er forutsatt at LHMS sitt tjenestetilbud ivaretas, videreutvikles og knyttes nærmere til produksjonsfaglig virksomhet og rådgivning. Norsk matproduksjon er avhengig av friske, uskadde norske bønder med god psykisk helse. HMS-arbeidet en viktig del av sikkerhetsnettet rundt bonden. God bondehelse er i tillegg til å være særdeles viktig i seg selv, også med på å sikre god dyrevelferd og trygg matproduksjon.

NLR har ansvar for krisebistand, både til medlemmer og ikke medlemmer. Dette er en ikke-fakturerbar tjeneste, og utføres innenfor bevilgede midler. Tørke, og deretter også for noen vanskelige innhøstingsforhold i 2018 medførte både økonomiske utfordringer, store arbeidsbelastninger og bekymringer med usikkerhet om framtida. Dette er ytterligere forsterket utover våren 2019. I krevende perioder blir det et økt fokus på bondehelse og behov for en velfungerende bedriftshelsetjeneste for norske bønder.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det øremerkede tilskuddet til HMS-arbeidet i landbruket økes med 2,5 mill. kroner til 16,5 millioner i tillegg kommer prosjektet nevnt nedenfor på 2,5 mill. kroner.

10.2.4 Pilotprosjekt for bedret dyrevelferd

Mattilsynets årsrapport for 2018 viser at det forekommer alvorlige dyrevelferdssaker i landbruket. Flere av disse er dyrehold som har vært dårlig over tid, såkalt dyrehold med driftsproblemer. Slike dyrehold er problematiske både for dyra, bonden og omdømmet til landbruket.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ønsker å etablere et pilotprosjekt der vi prøver ut en ordning med gratis rådgivning forbeholdt husdyrproduksjoner med driftsproblemer. Vilkår for gratis rådgivning er at det er vesentlige feil og mangler ved driften, og at Mattilsynet fatter vedtak om rådgivning. Dette vil være et riktig og viktig tiltak i arbeidet med å sikre både god dyrevelferd og god bondehelse.

NLR får tildelt midler fra felleskapet for å gi HMS-rådgivning ved kriser. Det finnes i dag to eksisterende ordninger som bonden kan søke om via NLR i slike situasjoner. Felles for disse er at de er knyttet til akutte kriser og psykisk helse: Akutt hendelseskrise (som brann, flom) inntreffer på gården; Når bonden rammes av psykiske helseproblemer som får konsekvenser for gårdsdriften.

Vi forslår at pilotprosjektet er rettet mot husdyrproduksjoner som over tid har hatt driftsproblemer, det som kalles saktevoksende kriser. Mattilsynets gjennomgang viser at det har foregått lite heldig utvikling over minst 6 måneder i disse sakene. Systematisk og

måltrette kartlegging av slike bruk, der nødvendig rådgivning kobles tidlig inn, kan ha stor betydning. Jo tidligere hjelp kobles inn og riktige tiltak igangsettes, jo større sannsynlighet har man for å avverge en krisesituasjon.

Pilotprosjektet omfatter utvikling av rådginingspakke mot dyrehold med driftsproblemer, involvering og samhandling med Mattilsynet, privatpraktiserende veterinærer og varemottakernes rådgiverapparat, samt gjennomføring av rådgiving hos produsent. For å skaffe oss erfaring foreslår at piloten kjøres over en toårsperiode i Trøndelag og Østfold. Prosjektet igangsettes 1. kvartal 2020 og avsluttes med evalueringsrapport til avtalepartene årsskifte 2021. Prosjektet er avklart med NLR.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å sette av kr 2,5 mill. kroner til NLR i 2020, øremerket pilotprosjekt dyrevelferd. Prosjektet utarbeides i samarbeid med faglaga. Bevilgningen legges inn sammen med HMS-bevilgningen.

10.2.5 Presisjonslandbruk

Robotisering, sensorteknologi og datakraft er i rivende utvikling, og gir muligheter for å gjøre ulike arbeidsoperasjoner på nye og mer effektive måter. Ved hjelp av ny teknologi, kombinert med kunnskap om agronomi, kan den enkelte bonden hente store agronomiske og økonomiske gevinster og samtidig bidra til et mindre miljø- og klimaavtrykk. I et moderne landbruk er det viktig å bruke innsatsfaktorene på rett sted til rett tid. NLR satser på presisjonslandbruket, og mener det er nødvendig å bygge ut uavhengig rådgiving på dette framtidsrettede feltet.

For å bistå NLR sine medlemmer til å ta de rette valgene, trengs en kompetent og oppdatert rådgivingstjeneste. NLR har fra 2019 innledet et tettere samarbeid med NIBIOs Senter for presisjonsjordbruk. Ved å jobbe tettere sammen med forskermiljøet vil det bidra til at ny teknologi tas mer i bruk, men på en slik måte at det er til størst mulig praktisk og økonomisk nytte for bonden.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår en økt bevilgning på 2,0 mill. kroner til å videreutvikle satsing på presisjonslandbruk som opptrapping av det arbeidet som gjøres i 2019.

10.2.6 Mentorordning

NLR har administrert et pilotprosjekt med mentorordning for bønder i Trøndelag, Oppland, Hedmark, Agder og Sogn og Fjordane/Hordaland.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at mentorordningen gjøres til en permanent, landsdekkende ordning og at NLR fortsatt administrerer ordningen. Det bevilges 4 mill. kroner over Landbrukets Utviklingsfond. Se nærmere omtale under LUF.

10.2.7 Oppsummering

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at bevilgningen på post 77.13 økes med 12,5 mill. kroner til 106 mill. kroner for 2020.

10.3 RMP

Regionale miljøprogram omfatter tilskudd til å redusere faren for negative miljøeffekter til vann og luft, ivareta kulturlandskap og kulturminner herunder setring, ivareta biologisk mangfold, og til drift av bratte arealer. Det er viktig at fylkene får beholde denne retten til å utforme sine egne programmer og prioriteringer. RMP-midlene er jordbruksavtalemidler som skal komme det aktive jordbruket til gode.

Landbruksdirektoratet kom i januar 2019 med en nasjonal instruks for regionale miljøprogram. Den gir sentrale føringer for utformingen av de regionale forskriftene. Fylkene har utarbeidet nye regionale miljøprogram og tilhørende forskrift. Alle skal ha dette klart til søknadsomgangen 2019. Fra og med 2019 er setertilskudd en nasjonal ordning som utbetales som RMP-tilskudd. Det skal utbetales minimum 50 000 kroner per seter forutsatt produksjon av ku- eller geitemelk for egen foredling eller til meieri, jf. sluttprotokollen fra jordbruksforhandlingene 2018.

Det har tidligere blitt praktisert både ulike satser og ulike kriterier for setring rundt om i fylkene. For å unngå at seterbrukere i enkelte fylker taper penger på den nasjonale øremerkingen, er det viktig at satsen som utbetales enten er tilsvarende eller høyere enn den største satsen som ble gitt tidligere. I tillegg har enkelte av kriteriene blitt strengere, bl.a. kravet til oppholdstid på setra, noe som øker behovet for finansiering.

Reduksjon av vannforurensning er en viktig del av miljøarbeidet. Det bør i større grad stimuleres til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel og annen biogjødsel. Stimulering til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel er eksempel på et godt tiltak som bidrar til å redusere faren for avrenning av næringsstoffer, reduserer klimagassutslipp og dermed gir bedre utnytting av husdyrgjødsla. Tiltak som reduserer klimagassutslipp må videreutvikles. Nasjonal Pollinatorstrategi ble utarbeidet av regjeringen i 2018. I forbindelse med pollinatorstrategien har det kommet inn et nytt tiltak i RMP-menyen.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at RMP er en målrettet tilskuddsordning som ivaretar de regionale miljø- og klimautfordringene. Økt bevilgning til RMP er en forutsetning når nye tiltak iverksettes og aktiviteten på eksisterende skal økes. Det bør stimuleres i større grad til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, i tillegg til at tilskudd til seterdrift og pollineringstiltak gis prioritet

Det foreslås å øke bevilgningen til RMP med 12 prosent pr fylke i 2020. Dette gir en økning i bevilgningen på 59 mill. kroner (inkl. 1 mill. kroner til gås jf 11.2.1).

10.3.1 Friareal for gås i Nord-Trøndelag og Nordland

Det er siden 2006 avsatt midler over jordbruksavtalen til å forebygge avlingsskader forårsaket av kortnebbgås og kvitkinngås i Nord-Trøndelag og Nordland. Kvitkinngås overvintrer i Storbritannia og mellomlander i Vesterålen før den når hekkeområdene på Svalbard. En annen bestand kvitkinngås mellomlander i Oslofjordområdet og Nordland. Det er ikke åpnet for jakt på kvitkinngås i Norge da den står oppført på Bernkonvensjonsens liste II. Bestanden av kvitkinngås ligger på om lag 40 000 individer. Kortnebbgås overvintrer i Belgia/Nederland, mellomlander i Nord-Trøndelag og i Vesterålen før den når hekkeområdene på Svalbard. Forvaltningen av kortnebbgås følger den internasjonale forvaltningsplanen med mål å stabilisere bestanden på om lag 60 000 individer gjennom jakt. Til tross for aktiv jakt i Norge og Danmark har bestanden mer enn fordoblet seg siden 1996, og teller nå rundt 92 000 individer før jakt.

Tilskuddsordningen «Friareal for gås» ligger i RMP-menyen og innebærer å stille gras- eller kornarealer til disposisjon for beitende hvitkinngås eller kortnebbgås slik at fuglene ikke forstyrres. Tilskuddet er en kompensasjon for ulempe som oppstår. Tilskuddet utmåles per arealenhet i tre ulike klasser: Særlig tilrettelegging, høyt beitetrykk og lavere/moderat beitetrykk. Tiltaket gjelder på areal og i områder som er definert av Fylkesmannen. Fylkeslagene i Nord-Trøndelag og Nordland melder at gåseproblematikken øker i omfang og at vårbeitende gjess gir store utfordringer knyttet til forsinket grasvekst og avlingstap. Det er behov for forskning på grassorter som i større grad tåler beiteskadene som gåsa forårsaker.

Tilskuddsordningen for tilrettelegging av beiteareal for trekkende gås fungerer godt for de brukerne som faktisk nyter godt av den. Da begge gåsebestandene er i vekst er det nødvendig å øke avsetningen av midler til ordningen både i Nord-Trøndelag og Nordland.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at den fylkesvise RMP-rammen for Nord-Trøndelag og Nordland øker med 1 mill. kroner som øremerkes tilskudd til beitearealer til kortnebbgås og kvitkinngås.

Med begrunnelse i at det ikke er åpning for jakt på kvitkinngås, krever forhandlingsutvalget at all kompensasjon for beiteskader forårsaket av kvitkinngås i Nordland og i hekkeområder rundt Oslofjorden skal belastes Klima- og miljødepartementet.

10.3.2 Beiteskader av annet vilt

Økende bestander av grågås og hjort forårsaker betydelige beiteskader på innmark. Grågås er den mest tallrike gåsearten i Norge og det anslås at om lag 120 000 grågås hekker langs kysten fra Østfold til Finnmark. Tidlig på høsten trekker gjessene sørover til overvintringsplasser på vestkysten av Spania (Las Marismas), Belgia og Nederland. Gjessene beiter og tråkker ned vekster og skiter ned arealer. Avlingstapet er for mange bønder betydelig. Tilsvarende har bestanden av hjort på Vestlandet vært i kraftig vekst over flere år. Jaktstatistikken viser at avskytingen har økt fra 22 500 felt hjort i 2000 til 43 777 felt hjort i 2017. Hjort som trekker ned på innmark forårsaker betydelige beiteskader og avlingstap. Både grågås og hjort er jaktbare viltarter.

Beiteskader forårsaket av vilt er et omfattende og voksende problem for jordbruket. Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til ansvaret LMD har fått for å forvalte jaktbare viltressurser, og krever at LMD tar aktivt grep for å sikre regulering av grågås og hjort gjennom jakt slik at beiteskadene kommer ned på akseptable nivåer. Vi forventer at LMD sender et brev til alle landets kommuner om å regulere jakt med mål om å redusere beiteskader. Dersom dette ikke er mulig må det etableres erstatningsordninger som kompenserer for skader og avlingstap.

10.4 Nulltoleranse for villsvin

Det skal utarbeides en handlingsplan mot villsvin i Norge. Villsvin har høyt skadepotensial for landbruket, og innebærer en forhøyet risiko for introduksjon av afrikansk svinepest til Norge. Villsvin som art er uønsket. Tiltakene for å nå målet i første omgang må baseres på samarbeid med svenske myndigheter, forpliktende grunneiersamarbeid og regelverksendringer for effektivisering av jakt.

For å lykkes er det avgjørende at kunnskapen om hvilket skadepotensial villsvin representerer deles av så mange grunneiere som mulig. Det er på grunneiernivå de fleste tiltakene skal settes i verk. Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke viktigheten av grunneiersamarbeid for å klare å begrense forekomsten av villsvin i Norge. Det er derfor avgjørende at det settes inn ressurser til organisering og møter med grunneierne i de områder hvor villsvin i dag er i ferd med å etablere seg langs riksgrensa i Østfold, Akershus og Hedmark.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krever at myndighetene bruker tilstrekkelig med ressurser og regelverksendringer for å bekjempe villsvin i Norge.

10.5 Prisnedskrivning til råvarepriskompensasjon

Protokoll 3 til EØS-avtalen regulerer handel med bearbeidede produkter. Handelen med disse produktene er i utgangspunktet del av det frie varebyttet, men partene kan bruke toll og støtte innenfor RÅK-ordningen (råvarepriskompensasjonsordningen) for å kompensere for ulik råvarepris. RÅK-industrien er en viktig avtaker av norske råvarer. Derfor er både bønder og matindustrien helt avhengig av en velfungerende RÅK-ordning med tilstrekkelig høye prisnedskrivingssatser.

Importen av RÅK-varer øker stadig. Norge må derfor bruke stadig mer midler til prisnedskriving for å utjevne råvareprisforskjellen og dermed kompensere for styrket konkurransekraft i EU. **Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er viktig å opprettholde konkurranseevnen til RÅK-industrien. Bortfallet av jarlsbergeksporten gjør det særlig viktig å sikre industriell anvendelse av melk i alle markeder framover. Målet er å kompensere for råvareprisforskjeller.**

Budsjettet for RÅK-ordningen er 236,7 mill. kroner for 2019. Landbruksdirektoratet prognoserer med 227,5 mill. kroner for 2020. Det er stor usikkerhet knyttet til prognosering av denne posten da det er svingninger i volumer, internasjonale råvarepriser og valutakurser.

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til at importen av potetflak til industri øker betydelig. For å styrke avsetningen av norsk potet som råvare i produksjon av potetmos slik at norskandelen øker, må potetflak med i RÅK-ordningen.

PNS gis ikke til alle typer RÅK-varer. I noen tilfeller er disse avgrensingene både tilfeldige, ulogiske og konkurransevridende. Et eksempel på dette er at ferdigvareretter med pasta får PNS, mens ferdigretter med ris ikke får PNS. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at myndighetene går igjennom RÅK-forskriften med sikte på å likebehandling av produkter.**

Jordbrukets forhandlingsutvalg følger Landbruksdirektoratets prognose for bevilgningsbehov i 2020. For å kompensere for prisøkningene forutsatt i jordbrukets krav, både på målprisprodukter og ikke-målprisprodukter, må ordningen tilføres 6,8 mill. kroner. Det settes av 15 mill. kroner til å utvide ordningen til å omfatte potetflak/potetmos. I sum gir endringene en bevilgning på 249,4 mill. kroner i 2020.

10.6 Tilskudd til frøavl

Formålet med tilskudd til frøavl er å fremme dyrking og frøforsyning av klimatilpassede sorter. Det gis tilskudd til sertifisert frøavl av gras, belgvekster, rotvekster og grønnsaker.

Frøavl legger grunnlaget for norsk grovfôrproduksjon, og er på den måten viktig for jordbruket i hele landet. Frøavl og tilpassa sortsmateriale er viktig i arbeidet med å bedre grovfôrdyrkinga. Tilskudd til frøavl inkluderer et tilskudd til overlagring av såfrø. Såfrølager gjør oss bedre rusta dersom engarealene utvintrer og sikrer tilgang på sorter tilpassa norske forhold. Det er svært begrensa muligheter for å importere sorter egna for norsk klima, og særlig de nordlige landsdelene. Det er følgelig uheldig at satsene for tilskudd til overlagring ble nedjustert med 5,5 prosent i 2018. Det bør være en fast bevilgning til overlagring av såfrø, slik at tilskuddet i større grad oppleves som forutsigbart for såvareforretningene.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke tilskudd til frøavl med 3 mill. kroner til 18 mill. kroner. Formålet er å unngå å redusere satsene for overlagringstilskudd til engfrø.

10.7 Såkornberedskapslager

Lave kornavlinger gir også utslag i såkornsituasjonen og et betydelig importbehov av sertifisert såkorn. I tørkeåret 2018 ble det også gitt dispensasjon av Mattilsynet for å hente såkorn fra floghavrefrie arealer, og det ble gitt dispensasjon for salg av vare med redusert spireevne, i tillegg til at betydelig volumer er importert. Dette har vært nødvendig for å sikre tilstrekkelig tilgang på såvarer våren 2019. Norske Felleskjøp har estimert et totalbehov for såkorn på ca 63.000 tonn og om lag 54.000 tonn er sertifisert såkorn.

Til tross for at det ble innført en ordning med tilskudd til beredskapslagring av såkorn i 2013, blir det årlig importert såkorn. Tørkesommeren gjør situasjonen ekstraordinær. Det må stilles spørsmål ved om insentivene til såvareforretningen er tilstrekkelig for å øke såkornarealene og overlagre såkorn til neste sesong.

Forskriften legger til rette for at det kan gis tilskudd til et lager 20 prosent høyere enn det forretningsmessige lageret. Tilskuddet til beredskapslagring av såkorn er i dag 60 øre kg såkorn, og har ikke vært endra siden det ble innført i 2013. Beregningsgrunnlaget er gjennomsnittet av solgt vårkorn de siste tre åra. Dette gjør rammene for ordningen uforutsigbare, da det er store variasjoner i salg av høstkorn som vil påvirke hvor stort kvantum av vårkorn det gis tilskudd til å ha på lager. Totalt stimuleres det i dag til å ha et såkornlager på 25 prosent av hva som omsettes av sertifisert vårkorn. Betydelig variasjoner i avlingsmengder, kvalitet og salg tilsier at lager bør bygges opp til 40 prosent av sertifisert såkorn salg for å dekke opp for variasjoner i tilgangen på såkorn. Lageret må baseres på sorter produsert i Norge. Salg av norskprodusert såkorn gir også større lisensinntekter for Graminor, og bidrar følgelig til utviklingen av norsk kornproduksjon.

Effektene av et større beredskapslager er at verdiskapninga i såkornproduksjonen kommer norske såkornavlere til gode, norske bønder sikres bedre tilgang på sorter egnet for norske dyrkingsforhold, og mindre risiko for innføring av planteskadegjørere.

Med bakgrunn i store importvolumer på såkorn de siste åra foreslår Jordbrukets forhandlingsutvalg å øke satsen for tilskudd til beredskapslager på såkorn til 1,10 kr pr kg. Det vil ta tid å fylle opp såkornlager med varer som er tilpassa norske forhold. Bevilgningen i 2020 foreslås økt til 10 mill. kroner.

10.8 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak

10.8.1 Graminor AS

Graminor har ansvar for foredling av jord- og hagebruksvekster i Norge. Formålet er å sikre at produsentene har tilgang på variert og friskt sortsmateriale som er egnet for norske forhold. Graminors arbeid er av stor betydning for å sikre norsk matproduksjon tilpasset et endra klima. Endringer i klima og dyrkingspraksis gjør at det til enhver tid er behov for nytt og bedre tilpassa sortsmateriell. Innen hagebruksvekstene er det mangel på sorter som kan sies å være attraktive nok, både for forbrukeren og produsenten. God plantehelse er også et viktig konkurransefortrinn i norsk jordbruk, som vi må ivareta.

Graminor deltar i et nordisk samarbeid. Den nasjonale andelen av finansiering av nordisk privat- offentlig partnerskap (PPP) bevilges over jordbruksavtalen.

Styret i Graminor har vedtatt å arbeide for en nasjonal samlet satsning på frukt- og bærforedling på Njøs Frukt- og Bærsenter i Leikanger i Sogn og Fjordane. De foreslår videre at det bevilges midler til to doktorgradsprogrammer for å sikre utvikling og kompetanse innen frukt og bær.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningen til Graminor med 1 mill. kroner. Det forutsettes at økningen går til å ansette doktorgradsstipendiater på frukt og bær. Disse stillingene er 5-årige og partene i jordbruksoppgjøret forplikter seg til å bidra med 1 mill. kroner pr år de påfølgende 4 åra. Bevilgningen til PPP- prosjektet videreføres på dagens nivå.

Det er behov for å investere minimum 15 mill. kroner på Njøs i forbindelse med samordningen av frukt- og bærsatsinga hit. Oppbyggingen av Graminors kompetanse og kapasitet på frukt- og bær vil være et viktig element i løftet vi nå ser for oss i grøntsektoren.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at det gis et engangstilskudd til oppbygging av frukt- og bærsenter på 5 mill. kroner. Dette bevilges over ledige midler.

10.8.2 Sagaplant AS

Sagaplant er et nasjonalt plantehelsesenter. Sagaplant fremstiller klimatilpasset, sykdomskontrollert og sortsekte plantemateriale av hagebruksvekster for norske forhold. Friske planter som er sortsekte og klimatilpasset, sikrer stabile avlinger av riktig kvalitet og er en viktig faktor for å lykkes med produksjonen. Kravene til mattrygghet er økende, og et friskt plantemateriale er et godt utgangspunkt. Import av plantemateriale utgjør også en risiko for import av planteskadegjørere. Mange av arbeidsprosessene i fremavlsarbeidet er arbeidskrevende og manuelle. Det er følgelig behov for et moderne anlegg for å oppnå effektiviseringsgevinster. Sagaplant har i dag et vedlikeholdsbehov på sitt anlegg i Telemark. Dagens økonomi tillater ikke selskapet å ta hele kostnadene, og det søkes derfor om en engangsbevilgning. Sagaplant ser muligheter for å kunne ta ut økte markedsinntekter etter at investeringene er gjennomført.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å videreføre driftsstøtta på 11 mill. kroner. Det gis i tillegg et engangstilskudd på 5,5 mill. kroner finansiert over ledige midler, for driftsåret 2020 til vedlikehold for å sikre samfunnsoppdrag med fremavl av planter.

10.8.3 Samlet tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak

Forslag til bevilgning 2020, mill. kroner.

	2019	Forslag 2020
Oppformering Sagaplant	11,00	11,00
Oppformering NMBU	1,50	1,50
Graminor	25,00	26,00
Nordisk «Preebreeding»	2,40	2,40
Kvalitetstiltak settepotetavl*	9,50	9,50
SUM	**49,40**	**50,40**

*) Tilskuddet til sertifisert settepotet i Nord-Norge økes med 10 øre/kg

10.9 Tilskudd til dyreavl med mer

10.9.1 Veterinære reiser

Formålet med ordningen er å jevne ut kostnadene til veterinære syke- og inseminasjonsreiser. Ordningen er viktig for å opprettholde produksjonsfordelingen med en variert bruksstruktur over hele landet ved å bidra til å sikre tilgang til veterinære tjenester i hele landet. Tilgang til veterinærtjenester er svært viktig for norsk husdyrproduksjon.

Faglagene mottar stadig flere meldinger om problemer med veterinærvakta, og manglende veterinærtilgang for produksjonsdyr både på dagtid og vakt. Strukturutviklingen i

husdyrholdet gir dårligere næringsgrunnlag for veterinærer flere steder i landet, og enkelte kommuner har problemer med å ivareta sitt ansvar og sørge for tilstrekkelig veterinærtilgang.

Det er estimert at dagens tilskuddssatser på kr 12,07 pr km, kr 320 pr time ventetid dekker henholdsvis 60% og 35 % av kostnaden ved å lønne en ansatt. I områder der husdyrproduksjonen er spredt vil relativt store deler av veterinærens arbeidstid tilbringes i bil fremfor klinisk arbeid. Det har gjennomgående vært praksis at veterinærene ikke har fakturert kjøring utover tilskuddssatser for å holde kostnadene nede og sikre at dyra får den behandlingen de trenger uavhengig av hvor produsenten bor. Denne praksisen gir sviktende inntektsgrunnlaget og er i enkelte områder til hinder for rekruttering av veterinærer. Praksisen er i ferd med å endre seg og er særlig et problem i Finnmark der veterinærregningene har blitt uforholdsmessig høye på grunn av kjørekostnaden.

Landbruksdirektoratet har hatt en gjennomgang av formålet med tilskuddet til veterinære reiser. Landbruksdirektoratets konklusjon er at alle veterinære oppdrag burde komme inn under ordningen, noe som ikke er tilfellet i dag. Dette vil bidra til å forenkle søknadsrutinene samtidig som oppgaver som i dag ikke dekkes av ordningen, f.eks. avhorning av kalver, blir gjennomført til rett tid.

Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er behov for styrking av tilskudd til veterinære reiser, og foreslår derfor en økning av tilskuddet med 2 kr/km tilsvarende 6 mill. kroner. Forhandlingsutvalget mener at formålet med ordningen må harmoniseres med dagens praksis slik at veiledningsbesøk knyttet til dyrevelferdsprogrammene inkluderes.

10.9.2 Semin

Tilskudd til utjamning av inseminasjonsreiser er et målrettet tilskudd som bidrar til å sikre likt tilbud av avlsmateriale med god kvalitet over hele landet. Det er viktig å presisere at avtalemidlene ikke brukes til å dekke noe av den ordinære drifta til avlsselskapene, men kun til å utjevne de svært varierende kostnadene ved sæddistribusjon og inseminasjonsarbeid som skyldes lokale forskjeller i reiseavstander og dyretetthet. Eksempelvis gir reiseavstander en kostnadsforskjell på kr 248,- for en inseminasjon på storfe i Finnmark kontra Rogaland.

Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår å øke bevilgningene til semintjenester med 2 mill. kroner, til totalt 27,6 mill. kroner. Økningen fordeles med 1,5 mill. kroner til Geno og 0,5 mill. kroner til Norsvin.

10.9.3 Avlsorganisasjoner

Ordningen skal bidra til avlsmessig framgang og populasjoner av friske husdyr tilpasset miljøet. Ordningen skal videre sikre genetisk variasjon i populasjonene og bygge på bærekraftige prinsipp basert på en tilstrekkelig stor effektiv avlspopulasjon og inkludering av funksjonelle egenskaper i avlsmålet. For 2019 er det avsatt 14,3 mill. kroner til tiltaket. Etter å ha stått stille siden 2015 ble posten økt med 0,1 mill. kroner i 2018. **Jordbrukets forhandlingsutvalg foreslår at avsetningen for 2020 øker med 1 mill. kroner.**

Ordningen forvaltes av Landbruksdirektoratet som fordeler midlene etter samråd med avtalepartene. Som det framgår av jordbruksavtalen kan følgende organisasjoner få støtte over ordningen: Norsk Sau og Geit (NSG), Norges Birøkterlag, Norges Pelsdyralslag, Norsk kjøttfeavlslag TYR og Norsk Fjørfelag, Landslaget for Telemarksefe og Avslaget for sidet trønder- og Nordlands-fe.

Støtte til Norges Birøkterlag forutsetter at de også bidrar til driften av Reinavlsområdet for den brune bia. Norsk Fjørfelag kan få støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avlsselskaper.

Det må presiseres i tildelingskriteriene til NSG at tildelte midler også kan nyttes til det arbeidet som NSG gjør med å ta et faglig ansvar for oppfølging av organisert beitebruk.

10.10 Søknadsfrister for produksjonstilskudd

Etter omlegging av tilskuddsforvaltningssystemet ble det etablert absolutte søknadsfrister. Bønder som overskred fristene mistet hele produksjonstilskuddet for søknadsomgangen. Faglagene tok dette opp i jordbruksoppgjøret i fjor og ba om mer fleksibilitet, uten å få gjennomslag. Landbruks- og matministeren Bård Hoksrud snudde imidlertid i saken. Produsenter som søkte for sent i mars 2018 fikk mulighet til å søke på nytt. For søknads-omgangene i oktober 2018 og mars 2019 har man hatt mulighet til å levere søknad helt fram til den 29. mars/oktober uten at det har fått konsekvenser for tilskuddet. **Jordbrukets forhandlingsutvalg vil gi honnør til daværende statsråd for å snu og gi mer fleksibilitet.**

Løsningen som ble valgt er imidlertid ikke formalisert for framtidige søknadsomganger. Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer at Landbruksdirektoratet betalte ut produksjonstilskudd i februar 2019 slik det var lagt opp til også med absolutte frister hhv den 15. mars og 15. oktober. Det betyr at selv om man har mulighet til å levere inntil 14. dager etter fristen, er denne praktiseringen håndterbar for forvaltningen.

I dag er det ingen konsekvenser av å levere søknadene mellom den 15. og den 29 mars/oktober. I praksis er derfor søknadsfristen 29. For å unngå for lang tid mellom søknadsfrist og telledato, kan det være fornuftig å ha den 15. som søknadsfrist. For at fristen skal være reell, bør det derfor være noen økonomiske konsekvenser av å overskride fristen. Vi gjentar derfor forslaget vi la fram i fjor: **Det vil være mulig å registrere søknader i inntil 14 dager etter søknadsfrist. Som økonomisk konsekvens av å overskride søknadsfristen reduseres tilskuddsutbetalingen med 1000 kroner per dag søknadsfristen overskrides, maksimalt 14.000 kroner.**

Det er også en frist 10. januar for å etterregistrere:

- Avløserutgifter som foretaket har hatt etter 15. oktober.
- Dyr på beite som er sanket fra utmarksbeite etter 15. oktober.
- Livdyr av kylling og kalkun som er solgt etter 15. oktober.
- Rugeegg levert til rugeri etter 15. oktober.
- Frukt, bær, veksthusgrønnsaker (inkl. salat på friland), samt poteter produsert i Nord-Norge, som er omsatt etter 15. oktober.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ber om at tilsvarende fleksibilitet med mulighet for inntil 14.dagers overskridelse av denne fristen etableres.

10.11 Bruke husdyrregisteret for utmåling av husdyrtilskudd

Husdyrtilskudd utbetales på bakgrunn av dyretallet pr 1. mars og 1. oktober, med utbetaling i februar påfølgende år. Ordningen med telledato medfører dessverre bl.a ujevn tilførsel av slakt til slakteriet, og samsvarer ikke nødvendigvis med et optimalt driftsopplegg hos den enkelte bonde. Markedsregulator Nortura må bruke sterke prisvirkemidler og forhøyet omsetningsavgift, i et forsøk på å få mest mulig stabile leveranser rundt telledatoen.

Norsk husdyrhold har god individ- og besetningsoversikt. Det er et offentlig krav å melde dyr inn i husdyrregisteret (HR). I teorien burde dette offentlige registeret inneholde opplysninger som kunne brukes som grunnlag for utmåling av tilskudd. Til jordbruksoppgjøret i 2014 ble

det lagt fram en rapport fra Statens Landbruksforvaltning om hvordan man kan bruke HR til utmåling av tilskudd. Den foreslo en forvaltningsmodell basert på følgende prinsipper:

- Utmåling av tilskudd basert på antall storfedøgn registrert i HR, og avvikling av telledatoer
- Kun døgn der dyret er registeret med komplett status i HR gir grunnlag for tilskudd (forutsetter at både selger og kjøper/slakteri har gjort nødvendige registreringer i HR)
- Utmålingen av produksjonstilskudd skjer på grunnlag av registreringer i foregående periode

Rapporten viste til at hoveddelen av avvik i HR skyldes manglende eller for sen rapportering fra storfeprodusentene. Det er imidlertid grunn til å forvente at en eventuell kobling til tilskuddsutbetalinger vil bidra til å bedre registreringene i HR. Bruk av HR til utmåling av produksjonstilskudd krever enten tilpasninger av HR i tråd med dagens utmålingsregler, eller en endring av utmålingsreglene. I det videre arbeidet må disse alternativene og konsekvenser av disse belyses, inkludert hvordan en tilskuddsmodell med storfedøgn samtidig kan stimulere til optimalisering av norsk storfekjøttproduksjon og god ressursutnytting.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ber om at Landbruksdirektoratet og Mattilsynet foretar en utredning som blant annet omfatter kostnader, forslag til løsninger, eventuelle forslag til endring av utmålingsregler, samt regelverksendringer. Utgangspunktet er modellen foreslått i rapporten fra 2014. Utredningen forelegges avtalepartene i løpet av mars 2020. En slik omlegging vil gi mer korrekt utmåling av tilskuddet, og innebære en forenkling både for næringa og forvaltningen.

10.12 Offentlig-Privat Sektorutvikling landbruk - OPS

Prosjektet «Offentlig-Privat Sektorutvikling landbruk, OPS» er en del av regjeringens forenklingsprosjekt og skal se på mulighetene for et offentlig-privat digitaliseringssamarbeid innen landbrukssektoren og verdikjeden for mat. I samarbeid med Regjeringen er det etablert en styringsstruktur med en toppledergruppe og en koordineringsgruppe. Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er viktig at prosjektet utvikles i samarbeid med landbruks- og matdepartementet.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ber om at LMD deltar i toppledergruppa for prosjektet Offentlig-Privat Sektorutvikling landbruk, OPS.

10.13 Oppfølging av bransjeavtalen for å redusere matsvinn

Formålet i bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn mellom myndighetene og matbransjen av 23.6.17, er å fremme bedre utnyttelse av ressurser og råstoff gjennom forebygging og reduksjon av matsvinn i hele matkjeden. Ved å forbedre statistikkgrunnlaget for matsvinn i ulike ledd i matkjeden, og få mer informasjon om omfanget og årsaker til matsvinn, vil man få et bedre grunnlag til å vurdere tiltak for å redusere matsvinn. Målet er å redusere matsvinnet for alle ledd i matkjeden med 50 prosent samlet fra 2015 til 2030.

Med bakgrunn i FNs bærekraftmål om reduksjon av matsvinn og bransjeavtalen ble partene i jordbruksforhandlingene i 2018 enige om å sette ned en arbeidsgruppe som skal vurdere hvordan jordbrukssektoren samlet kan følge opp oppgaven med å utvikle statistikk for matsvinn i sin sektor. Arbeidsgruppens mandat har vært å vurdere hvordan statistikkgrunnlaget for matsvinn i jordbrukssektoren kan forbedres, og har vært ledet av Landbruksdirektoratet. Målet er å etablere en årlig rapportering av statistikk fra 2020.

Landbruksdirektoratet har en sentral rolle i utvikling av statistikk for næringa på dette området. Det er behov for at en sentral og nøytral instans med tilgang til data, samt kunnskap om dataene og næringa som kan ivareta et slikt arbeid.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn at Landbruksdirektoratet får ansvaret for den årlige rapporteringen og innhenting av statistikk for matsvinn i jordbrukssektoren. Forhandlingsutvalget forventer at regjeringen følger dette opp i sin årlige bevilgning og oppdragsbrev til Landbruksdirektoratet.

				Mill. kr		Mill. kr
År	**2019**	**Justert pr.**	**Ramme:**	**1920**	**Budsjett**	**1360**

Fordeling 2019 - 2020 **Dato**

Tabell 1.1 Jordbruksavtalen, fordeling på priser og tilskudd

		Mill. kr
	Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	**1 359,8**
-	**Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter**	**0,0**
=	**Nettoeffekt av tilskudd**	**1 359,8**
+	**Målpriser fra 1.7**	**249,0**
=	**Sum målpriser og tilskudd**	**1 608,8**
+	**Omdisponering overførte midler 2018**	**49,2**
=	**Sum til fordeling**	**1 658,0**
	Utvidet jordbruksfradrag	**170,0**
+	**Endret inntektsverdi jordbruksfradrag**	**92,0**
=	**Ramme for oppgjøret**	**1 920,0**

Tabell 1.2 Målpriser fra 01.07

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1513,0	5,44	0,03	45,4
Gris	137,8	32,43		0,0
Poteter	214,3	4,94	0,25	53,6
Grønnsaker og frukt	3335,1		3,5%	116,7
Norsk matkorn	195,6	3,36	0,170	33,3
Sum målprisendringer				**249,0**

Tabell 1.3 Markedsordningen for korn

Prisendringer norsk korn	1000 tonn	Målpris, Kr/kg	Endring, Kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	181,1	3,36	0,17	30,8
Rug, matkorn	14,6	2,92	0,17	2,5
Bygg	536,8	2,94	0,15	80,5
Havre	230,1	2,58	0,15	34,5
Fôrhvete og fôrrug	209,1		0,15	31,4
Erter til modning	4,0		0,17	0,7
Såkorn	57,6		0,15	8,9
Oljevekster	16,5	5,69	0,17	2,8
Sum korn og oljevekster	**1249,8**		**0,15**	**192,0**

Tabell 1.4 Anslag endring i kraftfôrpris

	1000 tonn	Andel	Ref. pris kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Karbohydrat kraftfôr	1456,1	71,3%	2,86	0,028	40,8
Protein, soya m.m.	448,2	22,0%	4,018	0,039	
Fett	47,6	2,3%		0,000	0,0
Vitaminer og mineraler	89,3	4,4%		0,000	0,0
Stedsfrakttilskudd				0,010	
Sum	**2041,3**			**0,010**	**40,8**

År	**2019**	**Justert pr.**	**Ramme:**	**1920,0**	**Budsjett**	**1359,8**

Tabell 1.5 Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner

Post		Budsjett 2019[1)]	Endring 2020	Budsjett 2020
21	Spesielle driftsutgifter, *kan overføres*	24,033	-13,300	10,733
50	Tilskudd til Landbrukets utviklingsfond	1 133,553	174,500	1 308,053
70.11	Avsetningstiltak	27,400	10,100	37,500
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	236,662	12,685	249,347
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	2,000	40,000
70	Markedsregulering, *kan overføres*	302,062	24,785	326,847
71	Tilskudd til erstatninger m.m. , *overslagsbevilgning*	43,000	0,000	43,000
73.11	Tilskudd til norsk ull	134,000	0,000	134,000
73.13	Pristilskudd melk	666,000	4,200	670,200
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 452,260	1,200	1 453,460
73.16	Distriktstilskudd egg	3,335	0,000	3,335
73.17	Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	123,500	14,600	138,100
73.18	Frakttilskudd	361,450	20,200	381,650
73.19	Tilskudd til prisnedskriving korn	779,100	147,200	926,300
73.20	Tilskudd til matkorn	91,400	2,700	94,100
73	Pristilskudd, *overslagsbevilgning*	3 611,045	190,100	3 801,145
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 601,600	107,500	1 709,100
74.14	Produksjonstilskudd husdyr, inkl. små og mellomstore melkebruk	2 442,800	195,925	2 638,725
74.16	Beitetilskudd	917,200	118,500	1 035,700
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 447,500	371,810	3 819,310
74.19	Regionale miljøprogram	493,159	59,056	552,215
74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	121,900	1,050	122,950
74	Direkte tilskudd, *kan overføres*	9 024,159	853,841	9 878,000
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	88,700	7,855	96,555
77.12	Tilskudd til frøavl med mer	18,720	9,300	28,020
77.13	Tilskudd til rådgivning	93,500	12,500	106,000
77.14	Frakttilskudd Pelsdyrfôr	0,000	10,000	
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	49,360	1,000	50,360
77.17	Tilskudd til fruktlager	14,000	1,000	15,000
77	Utviklingstiltak, *kan overføres*	264,280	41,655	295,935
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 176,600	68,091	1 244,691
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	153,200	5,600	158,800
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	50,200	-1,900	48,300
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordingen	65,891	2,333	68,224
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	72,500	14,116	86,616
78	Velferdsordninger, *kan overføres*	1 518,391	88,240	1 606,631
SUM KAP. 1150		15 920,523	1 359,822	17 270,345
SUM KAP. 4150		0,000	0,000	0,000

1) Saldert budsjett
2) Budsjett 2018 før flyttinger, kvantums- og konsekvensjusteringer

Tabell 1.6 Post 21 Spesielle driftsutgifter, mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring
Evalueringer, utredninger, arbeidsgrupper (LMD)	2,5		
Pikot tollforvaltning		1,2	
Agros - erstatning av Saturn	3,8		
Ny løsning importvern og RÅK	15,5	8,5	
Fagsystem erstatnnger ELF og fylkeskommunene	1,2	1,0	
Digitalisering av skogforvaltning	1,0		
Justert bevilgningsbehov			-13,3
Sum	**24,0**	**10,7**	**-13,3**

Tabell 1.9 Post 70.11 Avsetningstiltak, mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring
Kollektiv dekning omsetningsavgift	27,4	27,4	10,1
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	**27,4**	**27,4**	**10,1**

Tabell 1.10 Post 70.12 Tilskudd til råvareprisordningen m.v., mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring
Eksportstøtte XR prognose	26,3	36,0	0,0
PNS, prognose	210,4	191,5	0,0
Målprisjustering melk			3,3
Endret målpris potet			3,5
Potetflak			15,0
Behov knyttet til produkter uten målpris			0,0
Justert bevilgningsbehov			-9,1
Sum	**236,7**	**227,5**	**12,7**

Tabell 1.11 Post70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse, mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring
Potetsprit	18,0	18,0	2,0
Potetstivelse	20,0	20,0	0,0
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	**38,0**	**38,0**	**2,0**

Tabell 1.12 Post71 Tilskudd til erstatninger m.m. , mill. kroner

	Budsjett 2019	Endring
Erstatning ved avlingssvikt i planteprod.	40,0	0,0
Erstatning svikt i honningprod.	3,0	0,0
Sum	**43,0**	**0,0**

Tabell 1.13 Post 73.11 Tilskudd til norsk ull

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Ull	3,100	40,00		40,00	0,0

Tabell 1.14 Post 73.13 Pristilskudd, melk

		Mill. l.	Sats, kr/l	Endring, kr/l	Ny sats kr/l	Endring, mill. kr
Grunntilskudd geitemelk		21	3,36	0,20	3,56	4,2
Distriktstilskudd melk	Sone A	205,5	0,00	0,00	0,00	0,0
	Sone B	319,9	0,12	0,00	0,12	0,0
	Sone C	228,1	0,37	0,00	0,37	0,0
	Sone D	520,6	0,53	0,00	0,53	0,0
	Sone E	119,0	0,60	0,00	0,60	0,0
	Sone F	49,3	0,69	0,00	0,69	0,0
	Sone G	52,8	0,97	0,00	0,97	0,0
	Sone H	3,2	1,18	0,00	1,18	0,0
	Sone I	13,2	1,76	0,00	1,76	0,0
	Sone J	10,3	1,85	0,00	1,85	0,0
Sum distriktstilskudd, melk		1 521,8		0,00		0,0
Sum pristilskudd, melk						**4,2**

Tabell 1.15 Post 73.15 Pristilskudd, kjøtt

Kvalitetstilskudd lammeslakt	Antall 12 mnd	Sats, kr/slakt	Endring, kr/slakt	Ny sats kr/slakt	Endring, mill. kr
Kval. O+ og bedre	962 100	450,00	0,00	450,00	0,0
Ikke godkjent klassifisør	3 300	409,00	0,00	409,00	0,0
Kjeslakt over 3,5 kg	18 400	300,00	0,00	300,00	0,0
Tillegg økologiske slakt	24 700	40,00	0,00	40,00	0,0
Sum	**1 008 500**				**0,0**

Grunntilskudd, kjøtt	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Sau	24,1	3,81	0,00	3,81	0,0
Geit	0,3	5,15	0,00	5,15	0,0
Sum	**24,4**				**0,0**
Kvalitetstilskudd storfekjøtt					
Kvalitetsklasse O	18,9	2,50	1,50	4,00	28,4
Kvalitetsklasse O+ og bedre	27,2	7,50	-1,00	6,50	-27,2
Sum	**46,1**				**1,2**

Distriktstilskudd, kjøtt						
Storfe, sau og geit	Sone 1	23,1	0,00	0,00	0,00	0,0
	Sone 2	57,8	5,25	0,00	5,25	0,0
	Sone 3	19,3	8,05	0,00	8,05	0,0
Storfe og Geit	Sone 4	7,2	11,80	0,00	11,80	0,0
Storfe og Geit	Sone 5	0,9	12,40	0,00	12,40	0,0
Sau	Sone 4	3,2	13,90	0,00	13,90	0,0
Sau	Sone 5	0,6	14,40	0,00	14,40	0,0
Gris	Sone 4	7,6	5,10	0,00	5,10	0,0
Gris	Sone 5	0,2	5,40	0,00	5,40	0,0
Vestlandet og Agder[1] Gris		9,4	1,10	0,00	1,10	0,0
Sum		129,3				0,0
Sum pristilskudd kjøtt						**1,2**

1) Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal + Agderfylkene

Tabell 1.16 Post 73.16 Distriktstilskudd egg

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Vestl.	6,170	0,25	0,00	0,25	0,0
Nord Norge	2,570	0,75	0,00	0,75	0,0
Sum distriktstilskudd egg					**0,0**

Tabell 1.17 Post 73.17 Distriktstilskudd, frukt og bær og grønnsaker

		1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Epler, pærer og plommer, kirsebær	Sone 1	2,4	2,57	0,33	2,91	0,8
	Sone 2-4	2,2	3,55	0,46	4,01	1,0
	Sone 5	6,1	7,47	0,97	8,44	5,9
Moreller	Sone 1	0,1	3,54	0,46	4,00	0,0
	Sone 2-4	0,2	4,50	0,59	5,09	0,1
	Sone 5	0,5	8,45	1,10	9,55	0,5
Pressfrukt		14,8	2,57	0,33	2,90	4,9
Bær	Sone 1-3	6,1	1,97	0,26	2,23	1,6
	Sone 4-5	4,4	5,36	0,70	6,06	3,1
	Sone 6-7	0,1	6,27	0,82	7,09	0,1
Kvantumstak på 150000 kg						-6,0
Sum distriktstilskudd frukt og bær		**36,9**				**12,0**
	Kvantumsgrense					
Tomat	103 400 kg					
Sone 1-3		1,6	1,60	0,20	1,80	0,3
Sone 4-7		3,1	2,96	0,20	3,16	0,6
Slangeagurk	151 800 kg					
Sone 1-3		4,1	0,95	0,15	1,10	0,6
Sone 4-7		1,2	1,74	0,15	1,89	0,2
Salat	220 000 stk					
Sone 1-3		5,6	0,60	0,05	0,65	0,3
Sone 4-7		2,2	1,09	0,05	1,14	0,1
Sum tilskudd grønnsaker		17,8				2,1
Potetprod. I Nord Norge		2,7	1,40	0,20	1,60	0,5
SUM		**57,4**				**14,6**

Tabell 1.18 Post73.18 Frakttilskudd

	Budsjett 2019 mill. kr	Satsendring mill. kr
Frakt korn	70,0	0,2
Frakt kraftfôr	150,0	20,0
Innfrakt slakt	134,0	0,0
Frakt egg	7,5	0,0
Sum	**361,5**	**20,2**

Tabell 1.19 Post 73.19 Prisnedskrivning norsk korn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Korn	1 161,0	0,603	0,122	0,725	141,6
Økologisk korn	11,7	1,565	0,322	1,887	3,8
Oljevekster, lupiner og bønner	9,7	2,018	0,122	2,140	1,2
Økologiske oljevekster, lupin, bønner	0,3	3,228	0,322	3,550	0,1
Fôrerter	3,9	0,985	0,122	1,107	0,5
Økologiske fôrerter	0,2	1,635	0,322	1,957	0,0
Sum	**1186,7**			**0,00**	**147,2**
Herav 70 pst utslag i inneværende år	830,7				103,0

Tabell 1.20 Post 73.20 Tilskudd norsk matkorn

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Tilskudd norsk matkorn	**140,0**	**0,413**	**0,019**	**0,432**	**2,7**
Herav 50 pst utslag i inneværende år	70,0				1,35

Tabell 1.21 Post 74. 11 Driftstilskudd, melk og ammeku

		Antall	Sats kr per bruk/dyr	Sats-endring	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Kumelk AK-sone 2	Foretak	355	135 050	13 000	148 050	4,6
Kumelk Ak-sone 1-3-4	Foretak	1 907	144 050	9 000	153 050	17,2
Kumelk AK-sone 5	Foretak	4 594	161 050	19 000	180 050	87,3
Kumelk AK-sone 6-7	Foretak	743	169 050	30 000	199 050	22,3
Geitemelk landet	Foretak	283	179 050	15 000	194 050	4,2
Ammekyr s. 1-4, 6-39 kyr	Dyr	20 336	3 282		3 282	0,0
40 og flere kyr	Foretak	175	131 280	0	131 280	0,0
Ammekyr s. 5-7, 6-39 kyr	Dyr	45 260	4 032	268	4 300	12,1
40 og flere kyr	Foretak	321	161 280	10 720	172 000	3,4
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-43,6
Sum driftstilskudd, melk og ammeku						**107,5**

Tabell 1.22 Post 74.14 Tilskudd til husdyr

		Fra	Til	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr		1	14	101 891	4 168	1 219	5 387	124,2
		15	30	65 187	2 562	1 219	3 781	79,5
		31	50	34 577	1 100		1 100	0,0
		51	100	14 382	770		770	0,0
		100 +		766	770	-770	0	-0,6
	Sum			216 803				203,1
Melkekyr på små og		6	23	122 501	1 400	250	1 650	15,5
mellomstore bruk		24	50	29 900	-1 150	-207	-1 357	8,9
Utvidelse med ammekyr								75,6
	Sum			152 401				100,0
Ammekyr		1	50	87 765	3 880		3 880	0,0
		51	100	3 387	770		770	0,0
		100+		492	770	-770	0	-0,4
	Sum			88 257				-0,4
Andre storfe		1	500	561 344	770	0	770	0,0
	501+			2 065	770	-770	0	-1,6
	SUM			563 409	770		770	-1,6
Kastrater		1	500	3 000	0	830	830	2,5
Melkegeit og melkesau		1	125	28 532	1462		1 462	0,0
		126	250	6 452	538		538	0,0
		250+		433	538	-538	0	-0,2
	Sum			35 417				-0,2
Vinterfôra sau		1	126	808 383	868	-41	827	-33,1
		127	500	136 024	194	-50	144	-6,8
og ammegeiter		500+		6 623	194	-194	0	-1,3
	Sum			951 030				-41,2
Avlsgris Sør-Norge 2)		1	35	20 260	498		498	0,0
Avlsgris Jæren		1	35	4 618	350		350	0,0
Avlsgris Nord-Norge		1	35	1 403	776		776	0,0
	Sum			26 281				0,0
Slaktegris 2)		1	1400	994 734	14		14	0,0
Slaktegris Jæren		1	1400	195 266	10		10	0,0
	Sum			1 190 000				0,0
Verpehøner Sør-Norge		1	1 000	570 683	10		10	0,0
Verpehøner Nord-Norge		1	1 000	26 024	24		24	0,0
Verpehøner, landet		1 001	5 000	2 149 099	10		10	0,0
	Sum			2 745 805				0,0
Bifolk		1 +		37 694	550	50	600	1,9
Hjort over 1 år				4 963	400	50	450	0,2
Genbevarin	Storfe			3 637	3260		3 260	0,0
	Herav melkekyr			1 425		1 000		1,4
	Sau født foregående år eller tidligere			32 073	300		300	0,0
	Geit			458	600		600	0,0
	Hest			563	1 100		1 100	0,0
	Sum			38 156				1,4
Bunnfradrag 35 pst. 1)			35%	39 589	6 000	0	6 000	0,0
Beløpsavgrensing					560 000		560 000	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser								-69,8
Sum produksjonstilskudd, husdyr								**195,9**

1) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst. tilskudd husdyr og 65 pst. arealtilskudd

2) Unntatt Jæren

Tabell 1.23 Post 74.16 Tilskudd til dyr på beite

		Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Utmarksbeitetilskudd:	Kyr, storfe, hest	243 870	678	222	900	54,1
	Sau, lam, geit	2 051 415	195	40	235	82,1
Beitetilskudd:	Storfe m.m.	630 678	370	50	420	31,5
	Småfe m.m.	2 412 350	40		40	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-49,2
Sum beitetilskudd		**5 338 313**				**118,5**

Tabell 1.24 Post 74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd

	Antall dekar	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Kulturlandskapstilskudd alt areal	9 068 144	162	15	177	136,0
Bunnfradrag, 65 pst [1)]	39 589	6 000	0	6 000	0,0
Arealtilskudd, grovfôr	5 938 140				67,3
Innmarksbeitearealer (omregningsfaktor)	1 600 160				57,5
Arealtilskudd, korn	2 896 415				88,1
Ekstra arealtilskudd erter, oljefrø og åkerbønner	65 101		100		6,5
Arealtilskudd, potet	116 138				23,5
Arealtilskudd, grønnsaker	72 825				-0,1
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal	44 626				8,5
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-15,5
Sum, AK-tilskudd	**9 068 144**				**371,8**

1) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd

Arealtilskudd, grovfôr

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	395 383	0		0	0,0
Sone 2	315 563	0		0	0,0
Sone 3	610 290	85		85	0,0
Sone 4	478 633	105		105	0,0
Sone 5 A	1 811 013	268	5	273	9,1
Sone 5 B Vestlandet	1 515 364	303	25	328	37,9
Sone 6	698 428	303	25	328	17,5
Sone 7	113 467	349	25	374	2,8
Sum grovfôr alle soner	**5 938 140**				**67,3**

Arealtilskudd, korn

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	917 166	198	25	223	22,9
401-800 daa	215 051	198	10	208	2,2
Over 800 daa	131 012	198	0	198	0,0
Sone 2 og 3	804 747	258	45	303	36,2
401-800 daa	187 844	258	20	278	3,8
Over 800 daa	92 566	258	0	258	0,0
Sone 4	360 959	293	45	338	16,2
401-800 daa	40 910	293	20	313	0,8
Over 800 daa	7 316	293	0	293	0,0
Sone 5 - 7	129 328	247	45	292	5,8
401-800 daa	7 757	247	20	267	0,2
Over 800 daa	1 759	247	0	247	0,0
Sum korn, alle soner	**2 896 415**		**30,4**		**88,1**

Arealtilskudd, øvrige vekster

			Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Potet sone 1 -5	1	10	9 340	178	222	400	2,1
	11+		102 508	178	200	378	20,5
Potet sone 6 -7	1	10	844	930	222	1152	0,2
	11+		3 446	930	200	1130	0,7
Sum poteter, alle soner			**116 138**				**23,5**
Grønnsaker sone 1 - 5	1	10	5 000	750	750	1500	3,8
	11	400	48 813	750	200	950	9,8
	400+		18 550	750	-750	0	-13,9
Grønnsaker sone 6 - 7	1	10	180	1 750	750	2500	0,1
	11	400	282	1 750	200	1950	0,1
	400+		0	1 750	-1750	0	0,0
Sum grønnsaker, alle soner			**72 825**				**-0,1**
Frukt sone 1 - 4	1	10	2 000	1 200	600	1800	1,2
	11	100	7 046	1 200	200	1400	1,4
	101+		578	1 200	-1200	0	-0,7
Frukt sone 5 -7	1	10	4 200	1 950	600	2550	2,5
	11	100	7 490	1 950	200	2150	1,5
	101+		0	1 950	-1950	0	0,0
Sum frukt, alle soner			**21 314**				**5,9**
Bær sone 1 - 4	1	10	2 000	1 000	400	1400	0,8
	11	200	11 154	1 000	200	1200	2,2
	200+		2 600	1 000	-1000	0	-2,6
Bær sone 5 - 7	1	10	1 700	1 450	600	2050	1,0
	11	200	5 824	1 450	200	1650	1,2
	200+		34	1 450	-1450	0	0,0
Sum bær, alle soner			**23 312**				**2,6**

Tabell 1.25 Post 74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram, mill. kroner 12 %

	Budsjett 2019	Endring bratt	Endring generell	Endring til setrer	Sum endring
Østfold	44,5		5,3		5,3
Akershus	53,6		6,4		6,4
Hedmark	47,2		5,7		5,7
Oppland	60,2		7,2		7,2
Buskerud	24,1		2,9		2,9
Vestfold	18,4		2,2		2,2
Telemark	13,6		1,6		1,6
Aust-Agder	5,4		0,6		0,6
Vest-Agder	9,2		1,1		1,1
Rogaland	37,5		4,5		4,5
Hordaland	23,5		2,8		2,8
Sogn og Fjordane	30,7		3,7		3,7
Møre og Romsdal	19,7		2,4		2,4
Trøndelag	61,4		7,4		7,4
Nordland	21,3		2,6		2,6
Troms	10,1		1,2		1,2
Finnmark	3,4		0,4		0,4
Fordelt på regionene	483,8	0,0	58,1	0,0	58,1
Gåseskader					1,0
Landet	**483,8**				**59,1**

Tabell 1.26 Post 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Korn til modning	66 474	375		375	0,0
Grønnsaker, frukt og bær	5 788	1 600		1600	0,0
Poteter	1 267	700	100	800	0,1
Grønngjødsling	5 284	500		500	0,0
Innmarksbeite	60 782	25		25	0,0
Økologisk areal 1. års karens	17 730	150	50	200	0,9
Distriktstilskudd økologisk grønt, fruktlager					2,0
Grovfôr og annet økologisk areal	235 736	25		25	0,0
Sum arealtilskudd økologisk areal	**393 061**				**3,0**
Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	8 206	3 200	300	3500	2,5
Ammekyr	4 197	2 200	300	2500	1,3
Andre storfe	17 703	700		700	0,0
Sau over 1 år	41 922	500		500	0,0
Melkegeit	797	250		250	0,0
Ammegeit	347	250		250	0,0
Avlsgris	306	502		502	0,0
Bikuber		0	150	150	0,2
Slaktegris	3 654	300		300	0,0
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon					4,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-5,9
Sum tilskudd til økologisk jordbruk					**1,1**

Tabell 1.27 Post 77.11 Tilskudd til dyreavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring
Tilskudd til veterinær reiser	48,8	47,7	6,0
Tilskudd til semin	25,6	25,6	2,0
Tilskudd til avlsorganisasjoner	14,3	14,3	1,0
Justert bevilgningsbehov			-1,1
Sum	**88,7**	**87,6**	**7,9**

Tabell 1.28 Post 77.12 Tilskudd til frøavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring
Tilskudd til frøavl	15,0	17,0	1,0
Tilskudd til lagring av såkorn	3,7	3,7	6,3
Justert bevilgningsbehov			2,0
Sum	**18,7**	**20,7**	**9,3**

Tabell 1.29 Post 77.13 Tilskudd til rådgivning, NLR

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring
Tilskudd til NLR	93,5	93,5	12,5
Herav: HMS-arbeid + dyrevelferd			5,0
Grønt+presisjonsjorbruk			7,5
Byggteknisk rådgivning			0,0
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	**93,5**	**93,5**	**12,5**

Tabell 1.30 Post 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak. Mill. kroner

	Budsjett 2019	Prognose 2020	Endring
Utvikling av plantemateriale, nordisk.	2,400	2,400	0,0
Utvikling av plantemateriale, oppformering	12,500	12,500	0,0
Utvikling av plantemateriale, Graminor	24,960	24,960	1,0
Kvalitetstiltak settepotetavl	9,500	9,500	0,0
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	**49,4**	**49,4**	**1,0**

Tabell 1.31 Post 77.17 Tilskudd til fruktlager

	Volum siste 3 år, tonn	Sats 2019, kr / kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Sum	**9 171,7**	**1,53**	**0,00**	**1,78**	**1,00**

Tabell 1.32 Post 78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid

	Antall bruk/dyr	Kr per bruk/dyr	Endring kr /bruk/dyr	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring mill. kr	Pst endring maksbeløp
Tilskudd per foretak	8 902	78 700	6 150	84 850	54,7	**7,81%**
Melkekyr	216 803	3771	294	4 065		
Ammekyr	91 644	1041	81	1 122		
Andre storfe	563 409	628	49	678		**7,81%**
Melkegeit og melkesau	35 417	869	68	937		
Sau, ammegeit	944 491	432	34	466		
Avlsgris	45 967	1243	97	1 340		
Slaktegris	1 503 458	43	3	46		
Verpehøner, -ender, -	4 245 048	10,9	0,9	11,8		
Hester	25 050	1243	97	1 340		
Avlskaniner	1 038	309	24	334		
Gjess, ender, kalkuner,livk	3 293 391	3,80	0,30	4,10		
Slaktekylling	60 269 968	0,47	0,04	0,51		
Økologisk slaktekylling	154 281	1,81	0,14	1,95		
Revetisper	25 705	342	27	368		
Minktisper	129 783	100	8	108		
Hjort	7 193	423	33	456		
Utslag av satsendringer	Prognose mill. kr	Endring pst.	Endring mill. kr	Utslag av tak mill. kr		
	1 110,0	7,81%	86,7	-54,7	31,9	
Justert bevilgningsbehov					-18,6	
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid					**68,1**	

Tabell 1.33 Post 78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv

	Antall dager	Sats kr/dag	Endring kr/dag	Endring, mill. kr
Antall avløsningsdager	171 302	1 670	200	
Gjennomsnittsberegning	171 302	817	98	16,8
Justert bevilgningsbehov				-11,2
Sum				**5,6**

Tabell 1.34 Post 78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen

	Antall årsverk	Sats kr/å.v.	Endring kr/å.v.	Endring, mill. kr
Tilskudd per vikar	233	282 400	10 000	2,3
Justert bevilgningsbehov				0,0
Sum				**2,3**

Tabell 1.34 Post 78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning

	Antall	Sats , kr/pers.	Endring kr/pers	Endring, mill. kr
Enbruker	565	100 000	20 000	11,3
Tobruker	88	160 000	32 000	2,8
Justering endret avkorting mot NAV				0,0
Justert bevilgningsbehov				0,0
Sum	**741**			**14,1**

Tabell 1.35 Kap. 4150 Jordbruksavtalen, inntekter

Post 85, Prisutjevningsbeløp kraftfôrråvarer	1000 tonn	Målpris kr/kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Sildemel	2 500		0,00	0,00	0,0
Soyamel	230 000	3,933	0,000	0,00	0,0
Andre fôrstoffer	50,0		0,25	0,00	0,0
Post 85	232550,0				0,0
Sum kap. 4150					**0,0**